

3

FÓRUM ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS
sociální politiky

dvouměsíčník/ročník 10

2016

Editorial	1	Informační servis čtenářům	
Recenzované stati, studie, úvahy a analýzy		Konference „Pokojné umírání“	24
Ekonomická situace a míra rizika sociálního vyloučení v domácnostech se seniory a osobami v předseniorském věku Pavel Bareš	2	Z členské schůze Genderové expertní komory	26
Úloha speciálních penzijních schémat v současných penzijních systémech Jan Mertl	13	Konference o rodinné politice - „Čas, rodina a generace“	27
Poznatky z praxe		Recenze: Ženy jako oběti partnerského násilí	28
Bydlení a bytová politika v hl. m. Praze a ČR v kontextu demografických změn	19	Informace o článku „Evropský sociální model“	29
Sociální situace v ČR pohledem Caritas Cares	21	Novinky v knižním fondu	31
		Z domácího tisku	32
		Ze zahraničního tisku	32

Editorial	1	Information service for readers	
Reviewed articles, studies, essays and analyses		The “Peaceful Dying” conference	24
The economic situation and the extent of risk of social exclusion in households with elderly and pre-pension age persons Pavel Bareš	2	From the Czech Gender Expert Chamber membership meeting	26
The role of special pension schemes in current pension systems Jan Mertl	13	The “Time, family and generations” conference on family policy	27
Findings from practice		Review: Women as victims of partnership violence	28
Housing and housing policy in Prague and the Czech Republic in the context of demographic change	19	The information about the article “European social model”	29
The social situation in the Czech Republic from the viewpoint of Caritas Cares	21	News in books	31
		From the domestic press	32
		From the international press	32

For summaries of the articles see the 3rd page of the cover.

Informace pro autory

Obsahové zaměření časopisu: sociální problematika v nejširším vymezení. Časopis se skládá ze dvou částí, v první, tvořené rubrikou Recenzované stati, studie, úvahy a analýzy, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky. Autoři mohou nabízet příspěvky do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části, s tím, že uvedou, do které. Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky v elektronické podobě. Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy. Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na adresu: helena.lisa@vupsv.cz. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění souhrn /resumé, abstrakt/, úvod, současný stav poznání a odkazy na odbornou literaturu, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 20 tisíc znaků včetně mezer v editoru Word musí vedle vlastního textu obsahovat cca 20řádkové resumé, klíčová slova v češtině a kód JEL Classification. Citace a bibliografické odkazy musí být úplné a v souladu s příslušnou normou. Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupcový, ne prostorový). Připojeny musí být i jejich zdrojové soubory. Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

Více na: www.vupsv.cz

FÓRUM sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

3/2016

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Karlovo nám. 1359/1
128 00 Praha 2
IČO 45773009

Šéfredaktorka: Mgr. Hana Roztočilová
kontakt: hana.roztocilova@vupsv.cz
tel. 211 152 723

Tisk: Vydavatelství KUFR, s. r. o.
Naskové 3, 150 00 Praha 5

Distribuce a předplatné:
Česká pošta, s. p., odd. periodického tisku
Olšanská 38/9, 255 99 Praha 3
Kontakt: e-mail postabo.prstc@cpost.cz
fax: 267 196 287
tel.: 800 300 302 (bezplatná infolinka ČR)
www.postabo.cz

Prodej za hotové:
Knihkupectví Karolinum
Celetná 18, 116 36 Praha 1

Cena jednotlivého čísla: 50 Kč

Vychází: 6krát ročně

Dáno do tisku: 10. 6. 2016

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1802-5854 – tištěná verze
ISSN 1803-7488 – elektronická verze
© VÚPSV

Redakční rada:

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (předseda - VÚPSV)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Prof. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ČSSZ, ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠFS)
Mgr. Aleš Kroupa (VÚPSV)
PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (VÚPSV)
Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (MU)
Doc. JUDr. Iva Chvátalová, CSc. (MUP, o. p. s., VŠE)
Doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc. (VŠE)
Prof. Ing. Eva Rievajová, Ph.D. (EU Bratislava)

Milé čtenářky, milí čtenáři,

dva měsíce uplynuly a my se společně setkáváme u dalšího čísla našeho časopisu. Za pár dnů nás čeká nejkrásnější roční období, léto, děti již netrpělivě vyhlížejí prázdniny, my ostatní se těšíme na dovolenou a zasloužený odpočinek. Někteří z nás vyjedou za hranice, někdo stráví dovolenou v naší republice. Někdo se těší na nicnedělání, jiný si neumí představit, že by svoji dovolenou nestrávil aktivně, někteří z nás milují návštěvy starobylých hradů, zámků a městeček. Ať tak či onak, odpočinek si všichni zasloužíme a já věřím, že si jej užijeme podle svých představ.

A co Vám přinášíme v tomto čísle?

V recenzované části je zařazen článek zabývající se ekonomickou situací a mírou rizika sociálního vyloučení osob v seniorském a před-seniorském věku, který přináší nejdůležitější poznatky o ekonomické situaci seniorů získané empirickým šetřením. Z článku vyplývá, že v souvislosti s otázkou sociálního vyloučení je nutné věnovat pozornost nejenom skupině osob s nízkými příjmy, ale i ostatním osobám, protože v souvislosti s odchodem do penze lze očekávat výrazný pokles příjmů u velké části zaměstnaných i podnikajících osob.

Dalším článkem v recenzované části je stať s názvem Úloha speciálních penzijních schémat v současných penzijních systémech. Autor v článku zkoumá situaci univerzálního penzijního systému ve vztahu k trhu práce, demografickým změnám, kvalitě života a existenci speciálních penzijních schémat ve vazbě na zdravotně-sociální situaci zaměstnanců. Zabývá se vazbami univerzálního penzijního systému a případných speciálních penzijních systémů, hledisky jejich posuzování a sociálně-politickým významem.

V nerecenzované části časopisu přinášíme také velmi zajímavé články. Prvním z nich je článek v rubrice Poznátky z praxe s názvem Bydlení a bytová politika v hlavním městě Praze a České republice v kontextu demografických změn. Pojednává o stejnojmenném semináři, který spolupřipravil Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy a Institut důstojného stárnutí Diakonie ČCE. Článek se zabývá tématem seniorského i sociálního bydlení. Druhým článkem ve stejné rubrice je článek Sociální situace v České republice pohledem Caritas Cares. Článek pojednává o nejpálčivějších problémech chudoby a sociálního vyloučení a nastiňuje možnosti řešení těchto problémů.

I v další rubrice, Informačním servisu čtenářům, jsou publikovány zajímavé články. Prvním je článek o konferenci s názvem Pokojné umírání, pořádané Asociací poskytovatelů sociálních služeb ČR, která se zapojila do projektu s názvem Rozvoj geriatrické a paliativní péče v pobytových zařízeních sociálních služeb. Další článek informuje o uskutečněné členské schůzi Genderové expertní komory ČR, která je profesním sdružením odborníků a odbornic v oblasti rovnosti žen a mužů. Článek Konference o čase, rodině a generacích Vás informuje o konferenci o rodinné politice, kterou pořádal Výbor pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu Parlamentu ČR a Národní centrum pro rodinu, ve spolupráci s Asociací center pro rodinu a Institutem pro manželství a rodinu. Konference se zaměřila na průsečíky generací z pohledu rodinné politiky. Průsečíky byla míněna místa, situace a okamžiky, kde se generace potkávají, kde se obohacují, kde mají možnost si vzájemně pomoci a v čem jsou tyto průsečíky generací významné pro celou společnost. V závěru rubriky Informační servis čtenářům přinášíme recenzi knihy Ženy jako oběti partnerského násilí a informace ze statí Evropský sociální model. Ani tentokrát jsme nevynechali obvyklé informace o novinkách v knižním fondu a z domácího i zahraničního tisku.

Vážení čtenáři, přeji Vám příjemné čtení a načerpání nových informací. Přeji Vám krásný začátek léta, ať se Vám vydaří dovolená dle Vašich představ, užijete si krásných chvil s Vašimi blízkými při objevování přírodních a jiných krás naší vlasti i zahraničí. Těším se znovu na setkání s číslem ryze letním, srpnovým. Krásné a spokojené dny.

Hana Roztočilová
šéfredaktorka

Ekonomická situace a míra rizika sociálního vyloučení v domácnostech se seniory a osobami v předseniorském věku

Pavel Bareš

Abstrakt

Článek obsahuje nejdůležitější poznatky o ekonomické situaci a od ní se odvíjející míry rizika sociálního vyloučení, které byly získány v empirickém šetření mezi seniory a osobami v předseniorském věku žijícími v obcích s méně než 5000 obyvateli. V tomto empirickém výzkumu byly dále zjišťovány vybrané otázky vypovídající o neekonomických rizicích sociálního vyloučení, byl zmapován okruh služeb využívaných respondenty a nejvýznamnější okolnosti ovlivňující jejich zájem o využívání různých služeb (např. cena poskytovaných služeb, jejich dostupnost). Empirický průzkum se zaměřil také na některé další otázky týkající se jejich sociálního prostředí, sociálních vztahů, jejich životních preferencí, využívání informačních technologií apod. Z témat sledovaných v empirickém šetření je v tomto článku pozornost soustředěna na zjištění týkající se ekonomické situace respondentů a jejich domácností a na posouzení míry rizika sociálního vyloučení sledované skupiny osob právě v souvislosti s těmito otázkami.

klíčová slova

senior, domácnost, sociální vyloučení, příjmy, ekonomická situace

Abstract

The article contains the most important findings about economic situation and economically driven risks of social exclusion among seniors and people aged 55–64, which emerged from empirical survey carried out in municipalities with less than 5,000 inhabitants. This survey focused also on other (i.e. non-economical) risks of social exclusion and many related issues such as respondents' use of services and its key determinants (e.g. price or availability), characteristics of their social environment, their social relationships, life preferences or the usage of ICT. From this wide range of topics, the article focuses only on some specific issues as its main goals were to investigate more thoroughly the economic situation of respondents and especially the economic situation of their households and to reflect the importance of economically driven risks of social exclusion.

key words

senior, household, social exclusion, incomes, economic situation

Úvod

Jedním z cílů projektu TD020330 - Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování¹ bylo, získat podrobnější údaje o osobách v seniorském a předseniorském věku.² Z řady poznatků sledovaných v rámci provedeného empirického šetření (více viz Inesan 2015a a Inesan 2015b) se tento článek zaměřuje pouze na nejdůležitější zjištění, která se týkala ekonomické situace samotných dotázaných, ekonomické situace celé jejich domácnosti (respektive ekonomické situace různých skupin domácností s osobami v seniorském nebo předseniorském věku), a na zhodnocení těchto poznatků z hlediska ohrožení dotazované skupiny osob sociálním vyloučením. Tyto otázky jsou v tomto článku rozebrány podrobněji než v závěrečné zprávě z projektu (Inesan 2015b) a detailněji jsou zmapovány také některé vzájemné souvislosti sledovaných jevů.

V článku je nejprve podrobněji specifikována skupina osob, od kterých byly poznatky získány. Dále je v textu vyhodnocena výše osobního příjmu respondenta v souvislosti s jeho nejvýznamnějšími charakteristikami (věk, ekonomická aktivita), jsou popsány stěžejní charakteristiky

jejich domácností a rozlišeny hlavní typy domácností, u kterých je následně srovnávána celková výše příjmů domácnosti a další důležité okolnosti týkající se jejich ekonomické situace. V závěrečné části článku jsou shrnuty a diskutovány nejdůležitější poznatky, které z empirického šetření vyplynuly.

Okruh dotazovaných osob

Před samotnou prezentací získaných poznatků je nezbytné podrobněji specifikovat skupinu osob, od kterých byly získány zjištěné poznatky. Důvodem je to, že získané poznatky se týkají pouze poměrně specifické skupiny osob zkoumané v empirickém šetření - osob v seniorském a předseniorském věku, které žijí v obcích do 5000 obyvatel. Proto je nejprve pozornost věnována obecnější charakteristice skupiny osob, která byla předmětem šetření, a vysvětlení hlavních důvodů, proč se výzkum zaměřil právě na ni.

Bližší charakteristika sledované skupiny osob je potřebná zejména proto, že některé z dále uvedených charakteristik se nemusejí týkat některých jiných skupin osob ve vyšším věku a naopak, provedené empirické šetření patrně nezachytilo okolnosti, které jsou významné pro některé jiné

segmenty populace osob v seniorském a předseniorském věku (např. v souvislosti s odlišnou situací v oblasti bydlení - srov. např. ČSÚ 2015a). Poznatky z jiných empirických šetření a podněty vyplývající z poznatků z jiných zjišťování se ale mohou s poznatky a podněty z provedeného empirického šetření velmi dobře doplňovat. Kromě specifikace sledovaného segmentu cílové populace je v této části článku přirozeně věnována pozornost také otázkám, jaký je podíl sledované skupiny osob z celkové populace osob v seniorském, respektive předseniorském věku, a nakolik jsou získané poznatky reprezentativní za skupinu osob sledovanou v empirickém šetření.

V empirickém šetření byly informace zjišťovány od osob ve věku 55–84 let. Důvodem tohoto zaměření provedeného výzkumného šetření byla snaha získat srovnatelné informace současně o **osobách v seniorském věku** (tj. osobách ve věku 65 let a více) i osobách, které lze označit jako **„osoby v předseniorském věku“**, které byly pro účely tohoto výzkumu chápány jako osoby ve věku 55–64 let.

Rozlišení skupin dotazovaných osob na základě jejich příslušnosti do určité věkové kategorie je samozřejmě často poměrně schematické. Platí to i o hranici 65 let

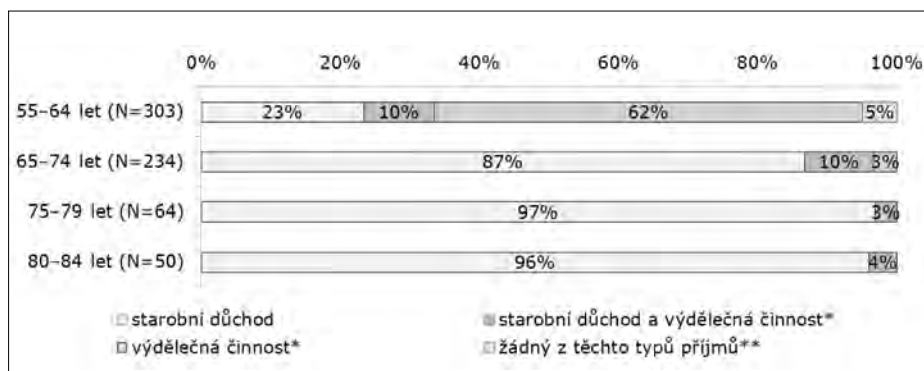
věku, která rozhodně automaticky neimplikuje „skokové“ změny v životní situaci dotazovaných. Jedná se ale o všeobecně (mezinárodně) sdílenou a široce používanou hranici pro odlišení osob v seniorském věku. Rozlišení osob v seniorském věku podle věkové hranice 65 let je tedy primárně konsenzuální, rozhodně však ne libovolné rozhodnutí. Má totiž dostatečnou oporu v řadě okolností, které se mění v souvislosti s věkem, kdy u nezanedbatelného počtu osob ve věku 65–74 let již převažuje mnoho podobných charakteristik jako u osob ve vyšších věkových kategoriích a ve srovnání s mladšími věkovými kategoriemi se naopak liší.

Z mnoha významných charakteristik, které tyto dvě skupiny osob výrazně odlišují, stojí za zvláštní pozornost především dosažení důchodového věku (tj. věku, kdy je možné při splnění dalších podmínek získat nárok na starobní důchod), příjem ze starobního důchodu a ekonomická aktivita (tj. participace osoby na trhu práce). Pro vyšší věkové kategorie tak jsou důležitá také rozlišení osob na skupinu osob v důchodovém věku a osoby v předdůchodovém věku, rozlišení příjemců důchodu a osob bez tohoto příjmu a rozlišení osob ekonomicky aktivních a osob ekonomicky neaktivních. Relevance uvedených kategorií se u osob v seniorském věku a osob v předseniorském věku liší velmi výrazně. Zatímco v **důchodovém věku** jsou všechny osoby v seniorském věku (65 let a více), z osob v předseniorském věku jich nárok na starobní důchod získala pouze určitá část (tato věková kategorie tak zahrnuje jak osoby v předdůchodovém věku, tak osoby v důchodovém věku). Také pro **příjemce starobních důchodů** (dále též „důchodci“) platí, že jsou jimi téměř všechny osoby v seniorském věku a pouze část osob v předseniorském věku. Také z hlediska **ekonomické aktivity** se obě skupiny osob zřetelně liší, neboť většina osob v předseniorském věku je ekonomicky aktivní, zatímco v seniorském věku velmi výrazně převažují osoby ekonomicky neaktivní.

Data shromážděná při empirickém šetření neumožnila podrobnější vyhodnocení souvislosti mezi věkem a počtem příjemců starobního důchodu, respektive počtem ekonomicky aktivních osob.³ Již samotné srovnání osob v seniorském věku a osob v předseniorském věku z těchto dvou hledisek ale dokumentuje značnou odlišnost těchto dvou skupin (viz graf č. 1).

Ze srovnání je patrné také to, že část osob zůstává i v seniorském věku stále ekonomicky aktivní a že ani všechny osoby v tomto věku nejsou příjemci starobních důchodů. Zároveň platí, že z osob v předseniorském věku jich významná část (třetina ze všech dotazovaných v této věkové kategorii) pobírá starobní důchod a že nezanedbatelná část z nich (čtvrtina

Graf č. 1 - Příjmy ze starobního důchodu a výdělečné činnosti podle věku

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Pozn.: * Výdělečnou činností se rozumí zaměstnanecký poměr, vlastní výdělečná činnost nebo příležitostná práce a brigády.

** Osoba měla některý z těchto typů příjmů: invalidní důchod nebo jiný důchod, příspěvek na péči (dávka poskytovaná osobě závislé na péči jiné osoby), dávky poskytované osobám se zdravotním postižením, ostatní příjmy ze systému sociálního zabezpečení, jiné příjmy.

dotazovaných z této věkové kategorie) je pouze příjemcem důchodu nebo jiného příjmu ze systému sociálního zabezpečení. Ukazuje se také, že souběh výdělečné činnosti a pobírání starobního důchodu se i přes popsané změny týkal ve srovnatelné míře osob v předseniorském věku (55–64 let) a seniorů ve věku 65–74 let (v obou případech desetina dotazovaných).

Dotazování se zaměřilo na seniorskou populaci (53 % dotazovaných) ve věku do 84 let. Starší osoby nebyly do šetření zahrnuty, protože dotazované osoby byly kontaktovány v místě jejich obvyklého bydliště a u dalších věkových kategorií již jsou ve vyšší míře využívány ambulantní a pobytové sociální služby nebo pobytové služby ve zdravotnických zařízeních. U seniorské populace byly s ohledem na předpoklad odlišných životních potřeb rozlišeny tři věkové kategorie (65–74 let, 75–79 let a 80–84 let). Mezi těmito věkovými kategoriemi ale nebyly v řadě případů zjištěny výraznější rozdíly a velice často tak bylo dostatečně vypovídající již rozlišení osob v seniorském věku a dotazovaných reprezentujících předseniorskou populaci (47 %), jež zahrnovala osoby ve věku 55–64 let. V některých případech ale bylo potřebné rozlišit a vzájemně porovnat údaje o respondentech zastupujících tři desetileté věkové kategorie (55–64, 65–74 a 75–84 let).

Výzkumné šetření se zároveň zaměřilo na osoby v seniorském a předseniorském věku **žijící v obcích s méně než 5000 obyvateli**. Výsledky výzkumu tak lze vztáhnout pouze k této skupině osob v seniorském a předseniorském věku a zjištěné poznatky vypovídají o situaci přibližně dvou pětín osob v těchto věkových kategoriích.⁴ Užší zaměření výzkumu pouze na část seniorské populace a na část osob v předseniorském věku umožnilo vyhnout se tomu, aby byly současně zkoumány skupiny osob, které jsou ve zcela odlišné situaci, a u kterých by společně vyhodno-

cení jejich odpovědi tyto odlišnosti zahledilo (místo odpovědi relevantních pro každou ze sledovaných skupin by byly získány průměrné odpovědi za obě skupiny).⁵

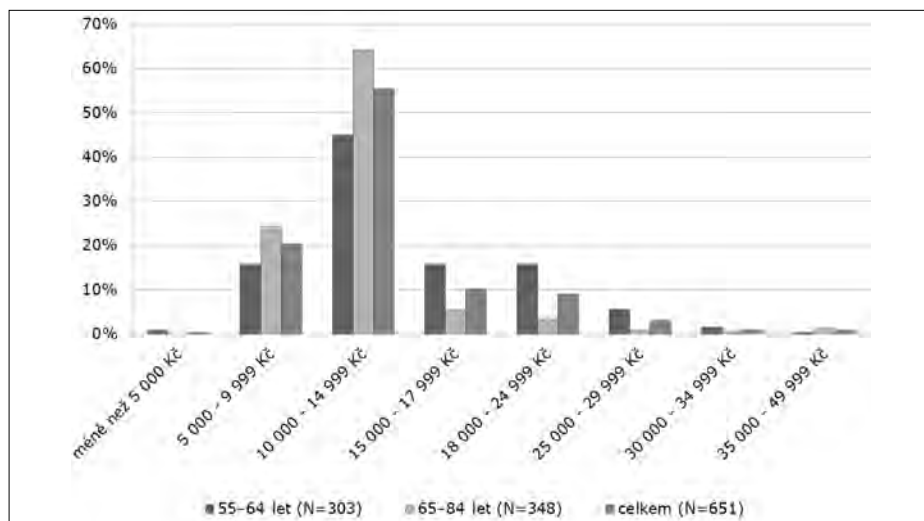
Takto významné odlišnosti přitom bylo možné očekávat právě mezi obyvateli velkých, středně velkých a malých sídel, a to z více různých důvodů. Mezi nejdůležitější takovéto okolnosti lze řadit především tyto:

- vyšší občanskou vybavenost a lepší dostupnost služeb ve velkých městech,
- vyšší životní náklady ve větších městech,
- lišící se výši příjmu dle velikosti sídla,
- odlišné zastoupení obyvatel žijících v nájemních bytech (příznačně spíše pro větší sídla) a obyvatel rodinných domů v osobním vlastnictví (příznačně pro menší obce),
- lišící se okruh ohrožujících jevů, míru jejich závažnosti a frekvenci jejich výskytu,
- větší míru rodinné solidarity mezi obyvateli menších sídel apod.

Na situaci obyvatel menších obcí se pak výzkumné šetření zaměřilo především proto, že v menších obcích jsou, na rozdíl od velkých a středně velkých sídel⁶, jen velmi zřídka realizovány specifické výzkumy zaměřené obecněji na zmapování situace a potřeb obyvatel žijících na jejich území.⁷

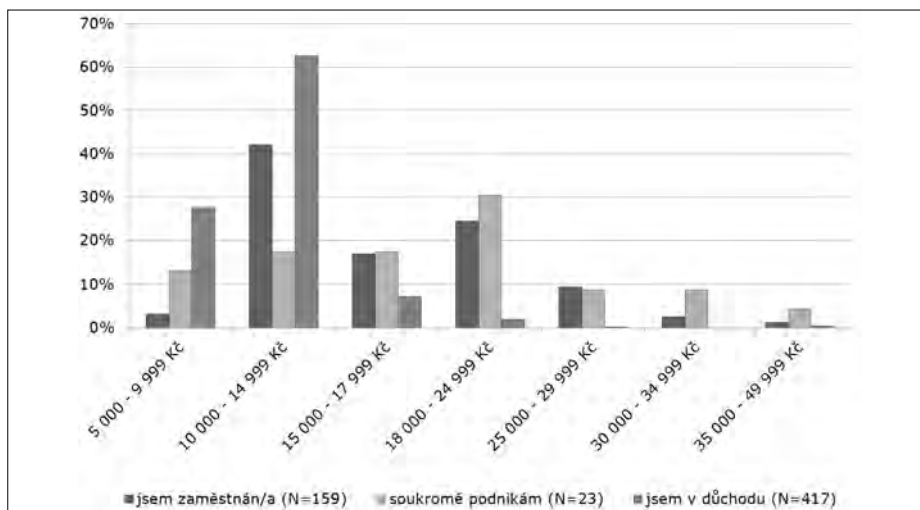
Ve zkoumaném vzorku osob tak byli dotazováni zástupci sledované cílové skupiny ze všech krajů ČR s výjimkou Hlavního města Prahy, jakožto kraje, který je zároveň obcí reprezentující velké územní sídlo.⁸ Podíl osob reprezentujících jednotlivé kraje zahrnuté do analýzy odrážel strukturu základní populace zkoumaných osob (tj. osob ve věku 55 let a více žijících v obcích do 5000 obyvatel) v celé ČR. Jak ukázala provedená srovnání zkoumaného vzorku se základní populací osob ve věku 55 let a více žijících v obcích do 5000 obyvatel ve 13 krajích, zkoumaný vzorek byl

Graf č. 2 - Podíl dotázaných dle výše jejich osobního příjmu a věku

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

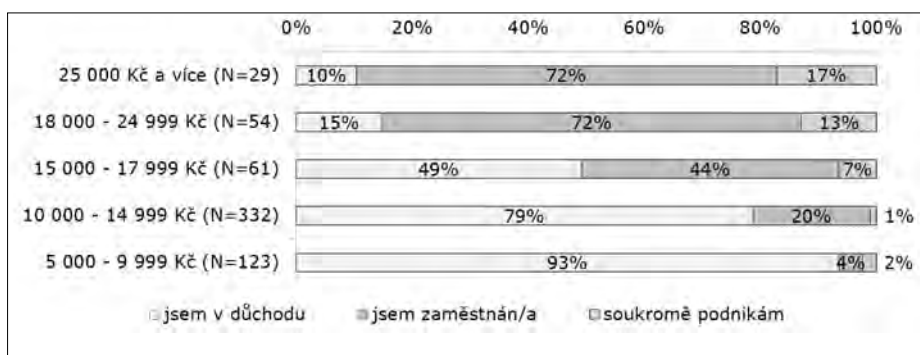
Graf č. 3 - Podíl dotázaných dle výše osobního příjmu a ekonomické aktivity

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

* Pozn.: Do srovnání nebyli s ohledem na malý počet případů zahrnuti respondenti, kteří svůj současný status charakterizovali prostřednictvím odpovědí „jsem nezaměstnaný/á,“ a „jsem v domácnosti/na mateřské dovolené,“.

Graf č. 4 - Poměrné zastoupení jednotlivých skupin osob dle jejich ekonomické aktivity (zaměstnaní, podnikání, důchod) v jednotlivých příjmových kategoriích

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

* Pozn.: Do srovnání nebyli s ohledem na malý počet případů zahrnuti respondenti, kteří svůj současný status charakterizovali prostřednictvím odpovědí „jsem nezaměstnaný/á,“ a „jsem v domácnosti/na mateřské dovolené,“.

pro tuto populaci reprezentativní jak z hlediska zastoupení osob z jednotlivých krajů ČR, tak z hlediska proporčního zastoupení osob žijících v jednotlivých velikostních kategoriích obcí, podle věku a pohlaví.

Osobní příjmy seniorů a osob v předseniorském věku

Osobní příjem v rozmezí mezi 5 a 10 tis. Kč měla jedna pětina (20 %) dotázaných, osobní příjem nižší než 5000 Kč byl zjištěn pouze u dvou osob (tj. u 0,3 % z celkového počtu dotázaných) - viz také graf č. 2. Více než polovina dotázaných (55 %) měla osobní příjem ve výši 10–15 tis. Kč.

Větší podíl osob s vyššími příjmy byl zaznamenán ve věkové skupině 55–64 let (viz graf č. 2). To je odrazem toho, že téměř tři čtvrtiny (72 %) osob v tomto věku měly příjem z výdělečné činnosti (tj. podíl těchto osob byl více než pětikrát vyšší než u starších osob - srov. graf č. 1) a že u osob s příjmem z výdělečné činnosti byl častěji než u příjemců starobních důchodů zaznamenán vyšší příjem (viz graf č. 3).⁹ Také srovnání skladby jednotlivých příjmových kategorií (dle výše příjmu) z hlediska typu příjmu osoby (viz graf č. 4) jasně ukázalo, že většina osob s příjmem do 15 000 je v důchodu, v příjmové kategorii od 15 do 18 tis. Kč byl podíl osob s příjmem z výdělečné činnosti a ze starobního důchodu srovnatelný a vyšší příjmové kategorie reprezentovali především osoby s příjmem z výdělečné činnosti.

Z celkového počtu **příjemců starobního důchodu** jich tři pětiny (63 %) měly příjem ve výši 10–15 tis. Kč (viz graf č. 3). Důchodci byli současně nejčastější skupinou osob (dle ekonomické aktivity) zastoupenou v této příjmové kategorii: z celkového počtu osob s příjmem mezi 10 a 15 tis. Kč jich čtyři pětiny (79 %) reprezentovali právě příjemci starobního důchodu (graf č. 4).

Druhou početně nejvýznamnější skupinou (dle výše příjmu) důchodců byli ti, jejichž příjem se pohyboval mezi 5 a 10 tis. Kč. Jednalo se o více než čtvrtinu (28 %) z celkového počtu osob pobírajících důchod. V této příjmové skupině byli důchodci dokonce nejčastěji zastoupenou skupinou osob dle typu jejich ekonomické aktivity (93 %). Příjem naprosté většiny důchodců (91 % z jejich celkového počtu) se tak pohyboval v rozmezí od 5 do 15 tis. Kč.

Typy domácností podle počtu členů, vztahu dalších členů domácnosti k dotázanému a typu příjmu

Ekonomická situace osoby zdaleka nezávisí pouze na výši jejího vlastního příjmu, ale ovlivňují ji současně i další důležité okolnosti, mezi něž patří především:

- počet členů domácnosti,
- ekonomická aktivita dalších členů domácnosti,
- výše a struktura jejich příjmů,
- výše a struktura výdajů osoby a dalších členů domácnosti,
- možnosti jedince tyto okolnosti ovlivnit, způsob nakládání s příjmy atd.

Kromě těchto okolností zasluhuje pozornost také subjektivní vnímání ekonomické situace celé domácnosti respondentem.

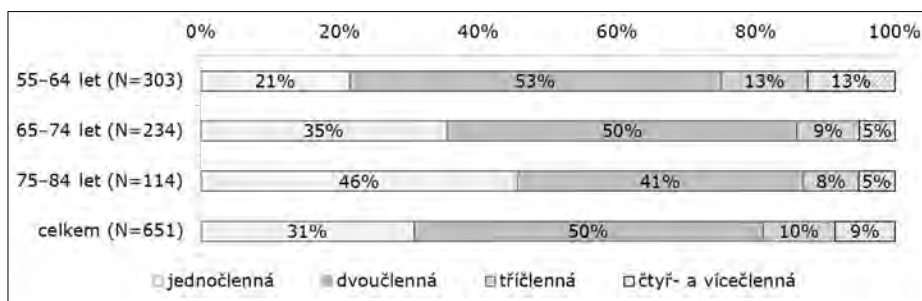
Je zřejmé, že uvedené okolnosti navzájem velmi úzce souvisejí, a pro vyhodnocení různých charakteristik týkajících se ekonomické situace domácností se seniori nebo osobami v předseniorském věku je proto nezbytné, nejprve podrobněji charakterizovat samotnou strukturu těchto domácností, respektive rozlišit **nejdůležitější skupiny domácností z hlediska jejich klíčových charakteristik**. Sledované ukazatele vypovídající o ekonomické situaci je potom vhodné vyhodnotit u nejdůležitějších typů domácností samostatně. Z řady okolností, podle kterých lze domácnosti rozlišit, lze v tomto ohledu za nejvýznamnější považovat počet členů domácnosti, složení domácnosti z hlediska okruhu osob, které jsou jejími členy (určenými jejich vztahem k respondentovi, tj. toho, zda se jedná např. o jeho manžela/ku, potomka, rodiče apod.) a také podle toho, jaké typy příjmů se podílejí na celkovém příjmu domácnosti (výdělečná činnost, starobní důchod, oba tyto typy příjmu).

Vyhodnocení **počtu členů domácnosti** ukázalo, že podíl samostatně žijících osob byl ve zkoumaném vzorku přibližně třetinový (31 %), polovinu (50 %) dotázaných tvořily dvoučlenné domácnosti, desetina dotázaných žila ve tříčlenných domácnostech a necelá desetina (9 %) domácností měla čtyři nebo více členů.

Podíl samostatně žijících osob byl vyšší u dotázaných ve věku 75–84 let¹⁰ (46 %) a nižší byl naopak u dotázaných v předseniorském věku (21 %). Ve věkové kategorii 75–84 let byl nižší podíl dvoučlenných domácností (41 %). Respondenti v předseniorském věku žili oproti jiným skupinám dotázaných častěji (ve 26 % případů) v domácnostech se třemi nebo více členy (viz graf č. 5).

V jednotlivých velikostních typech domácností (podle počtu členů) se tak věk respondentů lišil velmi výrazně. Zatímco dotázané samostatně žijící osoby byly přibližně ve čtvrtině (26 %) případů ve věku 75–84 let, v dalších typech domácností se počet respondentů reprezentujících tuto věkovou kategorii pohyboval mezi 10 a 15 %. V domácnostech s vyšším počtem členů byl také zaznamenán vyšší podíl respondentů v předseniorském věku (33 % u samostatně žijících osob, 68 % ve čtyř- a vícečlenných domácnostech). Podíl osob ve věku 65–74 se naopak s rostoucím počtem

Graf č. 5 - Podíl velikostních typů domácností (podle počtu členů) celkem a podle věku respondenta

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

* Pozn.: Do srovnání nebyli s ohledem na malý počet případů zahrnuti respondenti, kteří svůj současný status charakterizovali prostřednictvím odpovědi „jsem nezaměstnaný/á“, a „jsem v domácnosti/na mateřské dovolené..“

členů domácnosti snižoval (42 % v případě samostatně žijících osob, 21 % v případě čtyř- a vícečlenných domácností).

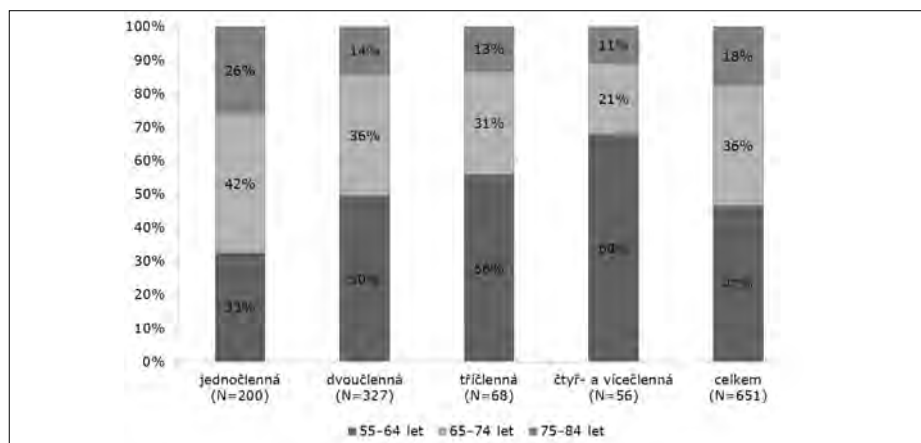
S ohledem na výše popsanou souvislost mezi věkem, ekonomickou aktivitou a výší příjmu respondenta je zřejmé, že tyto rozdíly mezi jednotlivými skupinami domácností (podle počtu jejich členů) představují okolnost, která bezesporu významně ovlivňuje i výši celkového příjmu domácnosti a patrně i další významné ekonomické charakteristiky domácností seniorů a osob v předseniorském věku. Jak ale bylo uvedeno výše, nejedná se rozhodně o jediný faktor, který tyto charakteristiky ovlivňuje, ale velmi významně je determinují také další důležité okolnosti. Zjištěný rozdíl ve věkové struktuře jednotlivých typů domácností (podle počtu členů) je tak rozhodně potřebné reflektovat, je ale potřebné věnovat pozornost i dalším klíčovým okolnostem, které se promítají do ekonomické situace respondentů.

K těmto určujícím okolnostem dále patří především **skladba domácnosti z hlediska okruhu osob, které jsou jejími členy** (dle jejich vztahu k respondentovi). Z vyhodnocení údajů o složení domácností (viz graf č. 7) vyplynulo, že domácnosti

dotázaných seniorů a osob v předseniorském věku byly nejčastěji reprezentovány manželskými páry (46 %) a domácnostmi jednotlivců (31 %). Třetí nejpočetnější kategorií dotázaných domácností byly domácnosti tvořené společně manželským párem a potomky dotazovaného (vlastní děti), potomky jeho manžela/ky či partnera/ky, (nevlastní děti) nebo manželi a partnerem dětí (zeť, snacha). (Dále jsou všechny tyto osoby zkráceně označovány jen jako "potomci".) Domácností tvořených manželským párem a potomkem (potomky) bylo mezi dotázanými 11 %. Pouze výjimečně se ve zkoumaném vzorku vyskytovaly domácnosti, ve kterých žil dotázaný pouze se svými potomky (6 %) a další možná uspořádání domácností (celkem 6 %, jednotlivá uspořádání 1–2 %).

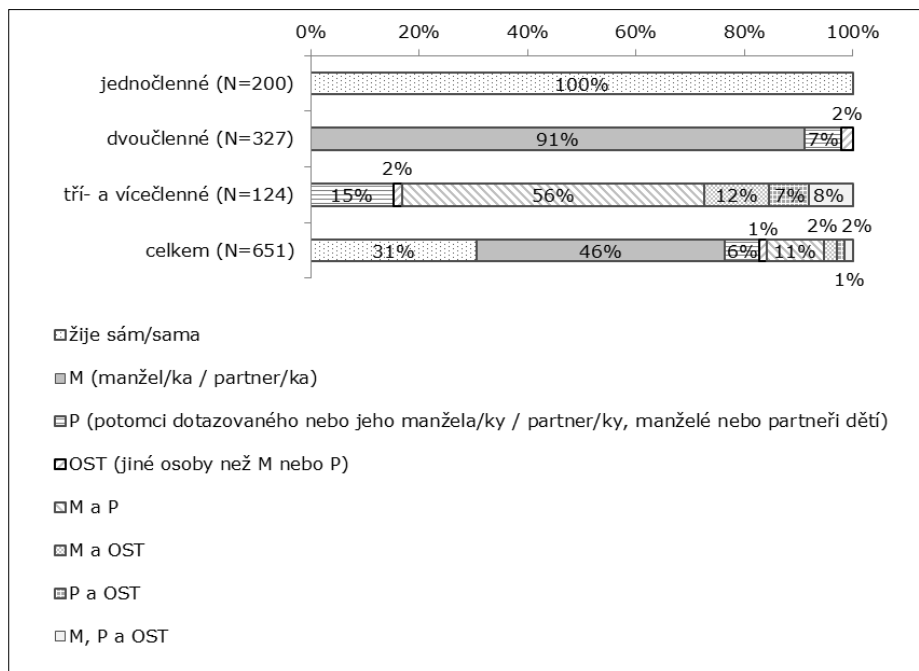
Složení domácností se (podobně jako tomu bylo v případě věku dotázaných) velmi výrazně lišilo podle počtu jejich členů (viz graf č. 7). Pro další vyhodnocení souvislostí mezi okruhem členů domácnosti a příjmem domácnosti proto byly domácnosti rozlišeny také podle počtu jejich členů. Pro potřeby tohoto srovnání ale bylo postačující rozlišení jednočlenných, dvoučlenných a tří- a vícečlenných domácností a bylo účelné sloučit také ně-

Graf č. 6 - Věková skladba respondentů v jednotlivých velikostních typech domácností (podle počtu členů)

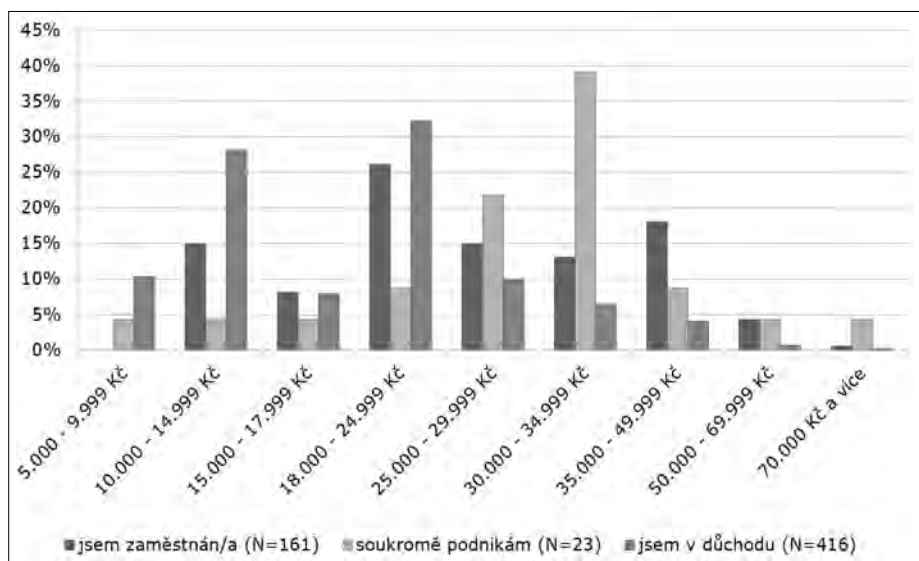
Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Graf č. 7 - Podíl domácností podle počtu členů a vztahu dalších členů domácnosti k dotazovanému

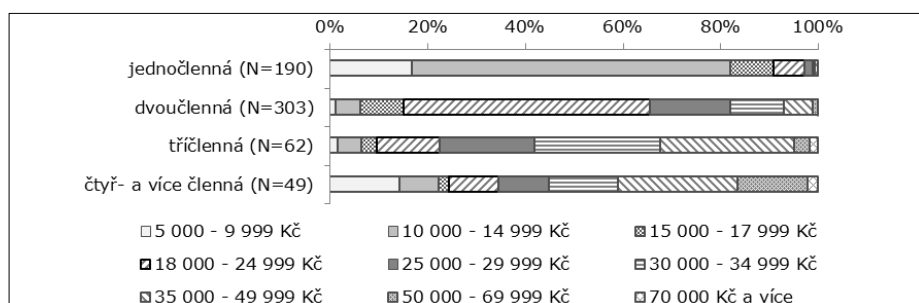

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Graf č. 8 - Podíl respondentů dle výše příjmu domácnosti a ekonomické aktivity respondenta (zaměstnaní, podnikání, důchod)

Graf č. 9 - Podíl domácností podle počtu členů a vztahu dalších členů domácnosti k dotazovanému

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

kteří skupiny členů domácnosti. Při dále následujícím rozboru údajů byla použita tato **typologie domácností kombinující** ve zjednodušené podobě současně údaje o **počtu členů domácnosti a údaje o okruhu jejich členů**:

- samostatně žijící osoby (200 osob, 31 %),
- dvoučlenné domácnosti - manželské páry (298 osob, 46 %),
- dvoučlenné domácnosti - jiné typy domácnosti (29 osob, 4 %),
- tří- a vícečlenné domácnosti - manželské páry s další osobou (94 osob, 14 %) a
- tří- a vícečlenné domácnosti - jiné typy domácností (30 osob, 5 %).

V případě samostatně žijících osob (u kterých výzkumný nástroj umožňoval dále charakterizovat okruh příjmů respondenta) a dvoučlenných domácností tvořených manželskými páry (u kterých bylo možné charakterizovat strukturu příjmu manželů) bylo možné sledované ukazatele o ekonomické situaci domácnosti **vyhodnotit podle typu příjmů domácnosti**. V případě těchto dvou typů domácností totiž informace o struktuře příjmů respondenta, respektive o struktuře příjmů manželského páru vypovídaly o struktuře příjmů celé domácnosti. Srovnání dle typu příjmu ale nemohlo být provedeno pro všechny sledované typy domácností, protože u jiných typů domácností charakterizovaly oba uvedené typy informací (tj. údaj o příjmech respondenta, případně o příjmech manželů) pouze část příjmů domácnosti. **Srovnání domácností podle typu jejich příjmů** ale i přesto vypovídá o velké části zkoumaných domácností, protože **se týkalo tří čtvrtin z celkového počtu domácností** dotázaných osob. Právě z tohoto důvodu bylo v tomto článku nejprve provedeno také **srovnání příjmů domácností dle ekonomické aktivity respondenta**, do kterého sice již byly zahrnuty všechny domácnosti, ale zohledňovalo ekonomickou aktivitu pouze jednoho člena domácnosti (respondenta) a neumožňovalo tak u dvou- a vícečlenných domácností odlišit a samostatně porovnat domácnosti, které měly současně příjem z výdělečné činnosti i ze starobního důchodu.

Výše příjmu podle typu domácnosti

Srovnání celkových příjmů domácností dotázaných osob **podle ekonomické aktivity respondenta** (srov. graf č. 8) ukázalo, že mezi domácnostmi, ve kterých byly dotázaní zaměstnanci¹¹ (dále jen „domácnosti zaměstnaných“¹²), a domácnostmi s dotázanými příjemci starobního důchodu (dále jen „domácnosti důchodců“¹³) jsou rozdíly menší, než jaké byly zaznamenány při srovnání osobních příjmů respondentů z těchto dvou skupin (viz graf č. 3). Z provedeného srovnání rozdílů v osobních příjmech a příjmech domácnosti u obou sku-

pin osob je zřejmé, že příjmová situace celé domácnosti výrazně závisí i na příjmech dalších členů domácnosti.

I přes to, že tyto rozdíly jsou menší než v případě osobních příjmů, ukázalo empirické šetření zcela zřetelně, že domácnosti důchodců se vyznačují nižšími příjmy než domácnosti zaměstnaných (k tomu srov. také další podrobnosti týkající se výše příjmu domácnosti dle typu příjmu uvedené u vybraných skupin domácností dále v textu a v grafu č. 11).

Příjem od 5 do 10 tis. Kč měla jedna desetina domácností důchodců a *příjem mezi 10 a 15 tis. Kč* více než čtvrtina domácností důchodců (viz graf č. 8). Naproti tomu, příjem nižší než 10 tis. Kč neměla žádná domácnost zaměstnaných a příjem od 10 do 15 tis. Kč mělo 15 % těchto domácností. Příjem do 15 tis. Kč tak mělo celkově 15 % domácností, ve kterých byla dotazována zaměstnaná osoba, ale téměř dvě pětiny (38 %) všech domácností, ve kterých byl dotazovanou osobou důchodce.

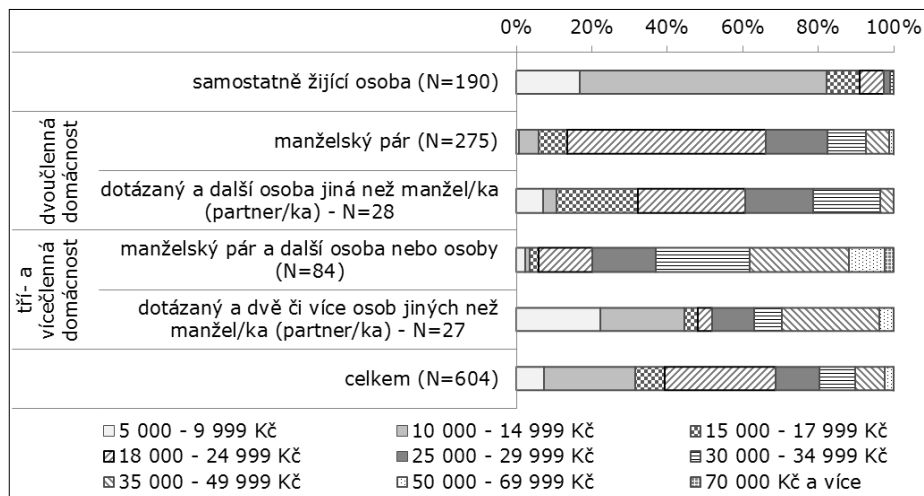
Podíl osob, žijících v domácnostech s příjmem od 15 do 25 tis. Kč, se u těchto dvou skupin osob lišil méně výrazně. Příjem v této výši mělo 40 % domácností důchodců a 34 % domácností zaměstnaných.

Výrazně se ale domácnosti zaměstnaných a důchodců lišily z hlediska podílu domácností s příjmem od 25 tis. Kč výše a také z hlediska poměrného zastoupení jednotlivých podrobněji členěných příjmových skupin v této nejvyšší příjmové kategorii. Zatímco příjem od 25 tis. Kč výše měla pouze pětina (21 %) domácností důchodců, příjem v této výši byl zjištěn u poloviny (51 %) domácností zaměstnaných. Příjem domácností od 35 tis. Kč výše pak byl zaznamenán pouze u 5 % domácností důchodců, z domácností zaměstnaných jich ale příjem v této výši měla téměř čtvrtina (23 %).

Pro rámcové posouzení míry ohrožení sociálním vyloučením u jednotlivých příjmových skupin **dle typu domácnosti (z hlediska počtu členů)** v souvislosti s výší celkového příjmu domácnosti lze jako vodítko využít následující charakteristiky (v závorce uváděné údaje o procentuálním podílu osob reprezentujících jednotlivé příjmové kategorie v rámci příslušného velikostního typu domácností zachycuje graf č. 9):

- Výrazně jsou sociálním vyloučením ohroženi někteří **samostatně žijící seniori, respektive některé osoby v předseniorském věku** (samostatně žilo 31 % z celkového počtu dotázaných) s příjmem mezi 5 a 10 tis. Kč. Příjem v této výši má 17 % samostatně žijících osob. Sociální vyloučení ale neohrožuje všechny osoby v této kategorii ve stejné míře, neboť příjem při horní uvedené hranici (tj. kolem 10 tis. Kč) může v řadě případů toto riziko již výrazně minimalizovat. Provedené rozlišení příjmových kategorií ale neumožňuje tuto

Graf č. 10 - Podíl dotázaných dle výše jejich příjmu (celkový příjem domácnosti) u hlavních skupin domácností dle počtu členů a jejich vztahu k dotazovanému

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

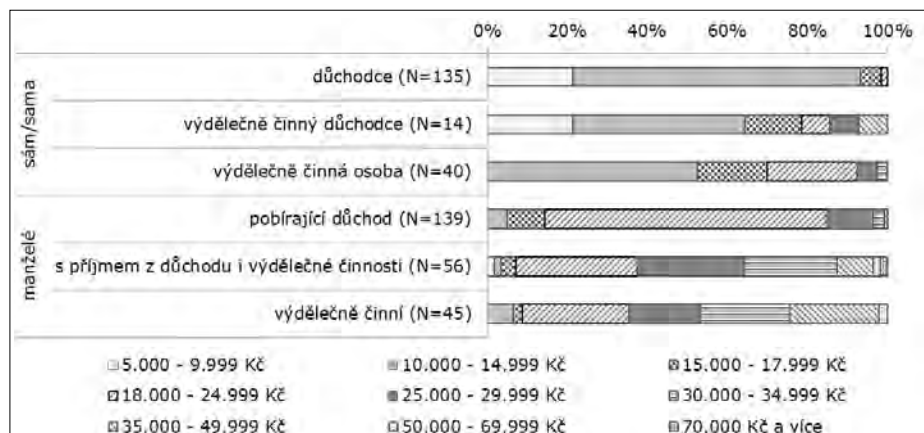
příjmovou kategorií lépe rozlišit a identifikovat tak podíl osob s příjmy při dolní hranici sledovaného intervalu (které jsou již sociálním vyloučením bezesporu ohrožené velmi výrazně).

- **Samostatně žijící osoby s příjmem mezi 10 a 15 tis. Kč** (65 %) již sociální vyloučení zpravidla bezprostředně neohrožuje, je ale potřebné je vnímat jako skupinu osob, která může být sociálním vyloučením ohrožena v důsledku různých dalších okolností nebo změn jejich životní situace (zhoršení zdravotního stavu, zvýšení životních nákladů, ztráta příjmu apod.).
- **Dvoučlenné domácnosti seniorů nebo osob v předseniorském věku** (50 % dotázaných) s příjmem od 5 do 10 tis. Kč. Tyto dvoučlenné domácnosti (1 % z jejich celkového počtu) jsou sociálním vyloučením ohrožené velmi výrazně.
- **Dvoučlenné domácnosti s příjmy mezi 10 a 15 tis. Kč.** Celkem tato skupina osob zahrnuje 5 % z celkového počtu

dvoučlenných domácností. Velmi silně jsou sociálním vyloučením ohroženy především domácnosti s příjmy při dolní uvedené hranici. Ale i u domácností s vyššími příjmy v této příjmové kategorii je riziko sociálního vyloučení stále poměrně značné.

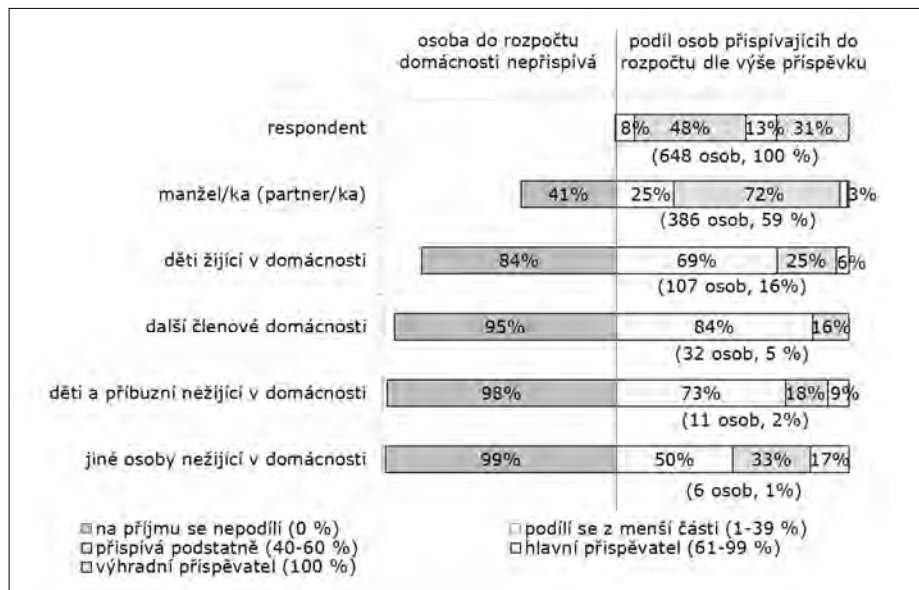
- Bezprostředně jsou sociálním vyloučením ohroženy pouze některé osoby žijící ve **dvoučlenných domácnostech s příjmem mezi 15 a 18 tis. Kč** (9 %). Riziko sociálního vyloučení ale u dvoučlenných domácností s příjmem v této výši a s příjmem od 18 do 25 tis. Kč (50 %) může stoupnout v případě zhoršení zdravotního stavu nebo zásadní změny sociální nebo ekonomické situace kteréhokoliv z obou členů domácnosti.
- Za skupinu, která je výrazně ohrožena sociálním vyloučením, lze bezpochyby považovat také **tříčlenné domácnosti** (10 % dotázaných) s příjmem **od 18 tis. Kč**. Jedná se o 10 % z celkového počtu tříčlenných domácností.

Graf č. 11 - Podíl dotázaných dle výše jejich příjmu (celkový příjem domácnosti) u samostatně žijících osob a manželských párů dle typu jejich příjmu

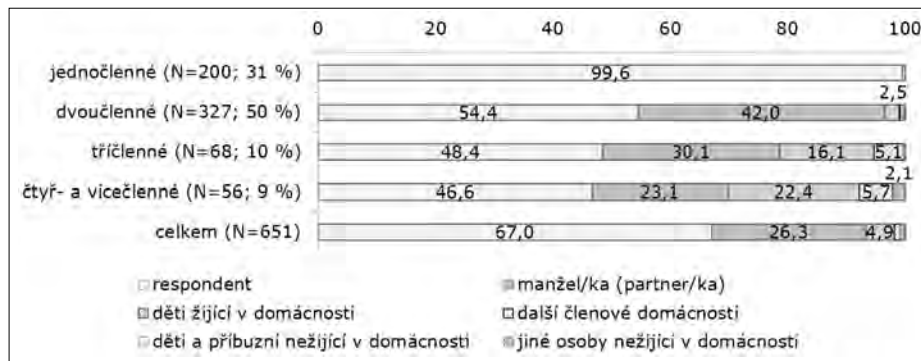
Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Graf č. 12 - Podíl osob přispívajících do rozpočtu domácnosti a podíl osob přispívajících do rozpočtu domácnosti dle poměrné výše jejich příspěvku

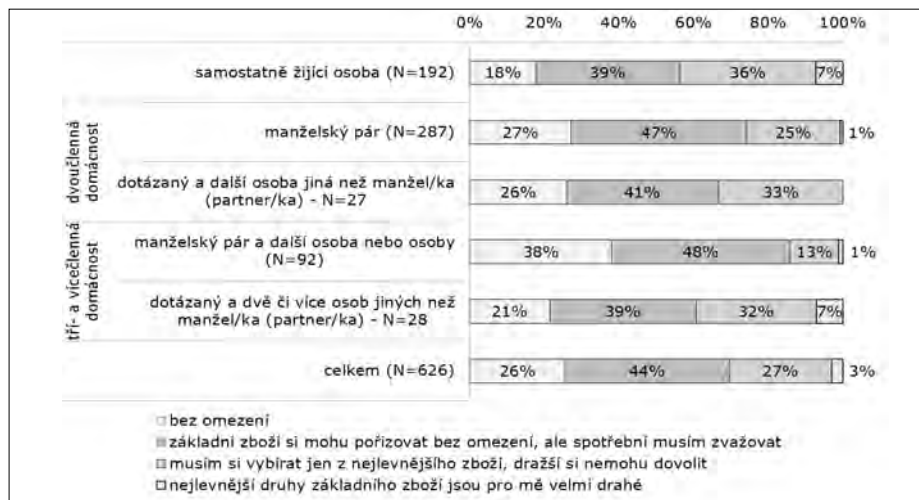
Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Graf č. 13 - Poměrný podíl osob přispívajících do rozpočtu domácnosti (vyjádřený koeficientem počtu přispívajících a jejich podílu na příjmu) dle počtu členů domácnosti

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Graf č. 14 - Podíl dotázaných dle jejich možnosti nakládat s příjmy u hlavních skupin domácností dle počtu členů a jejich vztahu k dotazovanému

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

- **Tříčlenné domácnosti s příjmem mezi 18 a 25 tis. Kč (13 %)** zahrnují jak domácnosti ohrožené sociálním vyloučením (příjem při dolní hranici uvedeného rozpětí), tak domácnosti v příznivější příjmové situaci, u kterých je již riziko sociálního vyloučení poměrně malé (domácnosti při vyšší příjmové hranici uvedeného intervalu). Vzhledem k tomu, že toto příjmové pásmo bylo stanoveno jako poměrně široké, zahrnuje tato kategorie tříčlenné domácnosti s velmi odlišnou mírou rizika sociálního vyloučení.
- **Tříčlenné domácnosti s vyššími příjmy** mohou být v souvislosti s příjmovou situací domácnostmi ohroženými sociálním vyloučením patrně pouze v případech, kdy příjem ztratí osoba (nebo osoby), která (které) do rozpočtu domácnosti přispívá (přispívají) nejvyšší měrou nebo kdy tato osoba (tyto osoby) přestane (přestanou) do rozpočtu domácnosti přispívat. Celkově lze konstatovat, že tříčlenné domácnosti s příjmem od 25 tis. Kč výše již mohou být sociálním vyloučením v souvislosti s vyšší příjmovou domácnosti ohroženy jen výjimečně.
- Kategorie **čtyř- a vícečlenných domácností** (9 % dotázaných) zahrnuje více různých typů domácností, a to nejen z hlediska počtu členů, ale je více než předchozí kategorie mnohem různorodější i z hlediska toho, jaké osoby tyto domácnosti tvoří. Riziko sociálního vyloučení v souvislosti s příjmovou situací domácnosti je tak u této skupiny osob seniorů a osob v předseniorském věku obtížnější charakterizovat, protože se u různých skupin domácností zahrnutých do této skupiny liší. I pro ni ale platí některé obecné souvislosti popsané u předchozích typů domácností: nejvíce jsou přirozeně sociálním vyloučením bezprostředně ohroženy domácnosti s nejnižšími příjmy, potenciálně ohroženy (v důsledku změny situace domácnosti) mohou být i domácnosti s příjmy nacházející se v přílehlých vyšších příjmových pásmech, toto riziko se však poněkud snižuje s ohledem na větší počet členů domácnosti, respektive závisí především na stabilitě příjmů členů domácnosti, kteří do rozpočtu domácnosti přispívají nejvíce (respektive na tom, zda právě tyto nejvýznamnější přispěvatelé do rozpočtu domácnosti nepřestanou na jejím rozpočtu participovat) atd. Podobně jako tomu bylo u tříčlenných domácností, lze i u čtyř- a vícečlenných domácností očekávat velmi silné riziko sociálního vyloučení při příjmu nižším než 18 tis. Kč a příjmu mezi 18 a 25 tis. Kč lze vnímat jako „hraniční“ - vzhledem k šíři daného rozpětí totiž zahrnuje domácnosti ohrožené sociálním vyloučením velmi výrazně (domácnosti s nižšími příjmy v tomto pásmu) a domácnosti, u kterých je toto

riziko poměrně malé (domácnosti s vyššími příjmy). U domácností s více než čtyřmi členy ale lze i při příjmu domácnosti při horní hranici tohoto intervalu očekávat také poměrně výrazné riziko sociálního vyloučení.

Srovnání výše příjmu domácností **dle typologie kombinující počet jejích členů a okruh členů domácnosti** ukázalo, že domácnosti se z hlediska výše příjmu lišily primárně podle počtu členů domácnosti a teprve následně podle okruhu členů domácnosti (viz graf č. 10, srovnání příjmů pouze dle počtu členů domácnosti viz graf č. 9). Provedené srovnání ale u obou sledovaných kategorií vícečlenných domácností ukázalo i odlišnosti mezi domácnostmi s manželským párem a ostatními domácnostmi. Domácnosti s manželským párem (se 2 nebo 3 a více členy) charakterizoval vyšší průměrný příjem než ostatní domácnosti.

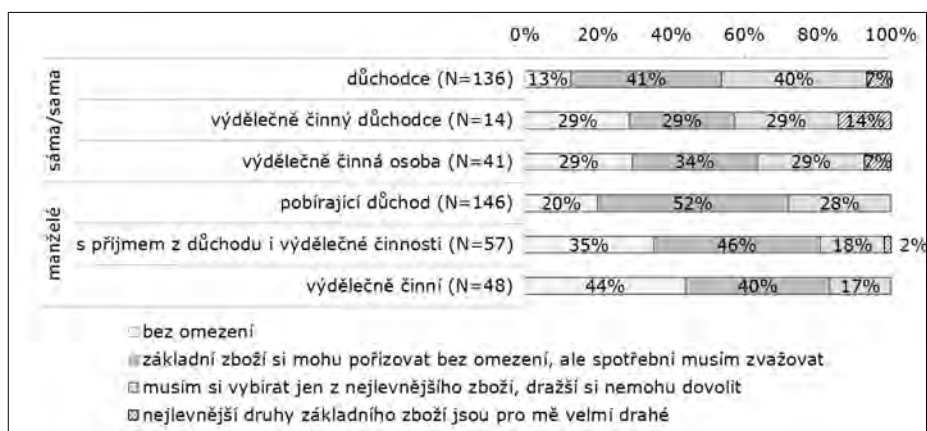
Srovnání domácností **podle typu příjmu** u samostatně žijících osob podle očekávání ukázalo, že nejnižší příjem měli důchodci a nejvyšší příjem výdělečně činné osoby. Samostatně žijící osoby, které měly příjem ze starobního důchodu i z výdělečné činnosti, se z hlediska výše jejich příjmu nacházely mezi těmito dvěma skupinami.

V případě manželských párů byl rozdíl mezi domácnostmi s příjmy pouze ze starobního důchodu a dalšími domácnostmi ještě výraznější. Naopak jen minimálně se lišila výše příjmů u domácností, které měly příjem výhradně z výdělečné činnosti, a domácností, jejichž příjem byl tvořen současně příjmy ze starobního důchodu a výdělečné činnosti (viz graf č. 11).

Okruh osob přispívajících do rozpočtu domácnosti a jejich podíl na jejím příjmu

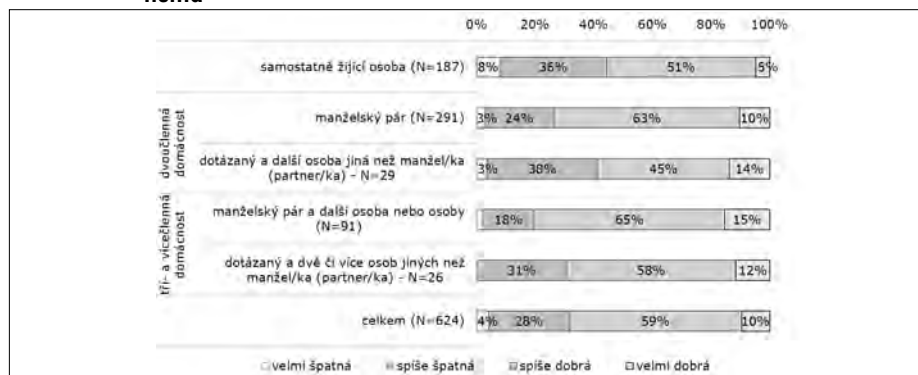
Přibližně u třetiny dotázaných (31 %) byl příjem domácnosti tvořen výhradně příjmem **respondenta** (převážně se jednalo o jednočlenné domácnosti, výhradním přispěvatelem ale byli 4 respondenti žijící ve dvoučlenných domácnostech, jeden žijící ve tříčlenné domácnosti a jeden ve čtyř- nebo vícečlenné domácnosti). Další 13 % respondentů bylo hlavním přispěvatelem do rozpočtu domácnosti, tj. jejich příjem se na celkovém příjmu domácnosti podílel z více než tří pětín (61–99 %). Téměř polovina dotázaných (48 %) se na příjmu domácnosti podílela podstatným způsobem (tj. 40–60 % z celkového příjmu domácnosti). V menší míře (1–39 % příjmu domácnosti) se na příjmu domácnosti podílelo 8 % dotázaných. Pouze tři dotázaní (méně než 0,5 %) uvedli, že do rozpočtu domácnosti nepřispívají vůbec. Ve všech těchto třech případech se jednalo o dvoučlenné domácnosti, jejichž dalším členem byl/a manžel/ka (partner/ka).

Graf č. 15 - Podíl dotázaných dle jejich možnosti nakládat s příjmy u samostatně žijících osob a manželských párů dle typu jejich příjmu

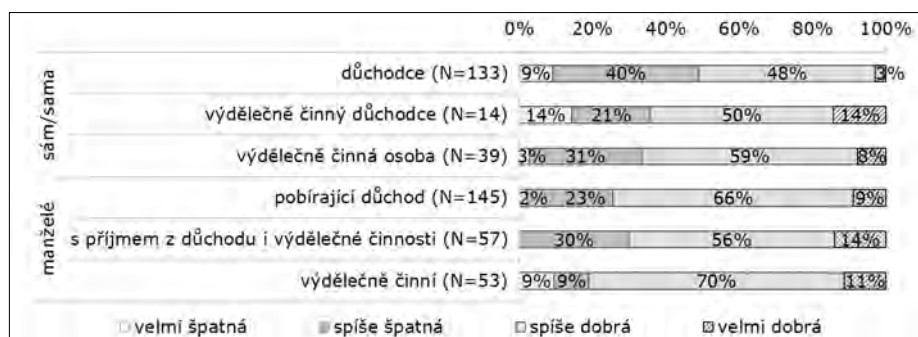
Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Graf č. 16 - Podíl dotázaných dle jejich celkové spokojenosti s ekonomickou situací u hlavních skupin domácností dle počtu členů a jejich vztahu k dotazovanému

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Graf č. 17 - Podíl dotázaných dle jejich celkové spokojenosti s ekonomickou situací u samostatně žijících osob a manželských párů dle typu jejich příjmu

Zdroj: Údaje z empirického výzkumu (Inesan 2015c), zpracování autor.

Manžel/ka nebo partner/ka přispíval/a do rozpočtu 386 dotázaných domácností (59 %). Z domácností, ve kterých do rozpočtu domácnosti přispíval/a manžel/ka nebo partner/ka,

- tři manželé/partneři (0,8 %) byli výhradními přispěvateli do rozpočtu domácnosti,
- dvanáct (3 %) jich bylo hlavním přispěvatelem (tj. jejich příspěvek přesahoval 60 % z celkového příjmu domácnosti),

- téměř tři čtvrtiny z nich (72 %) se na příjmu domácnosti podíleli podstatným způsobem (40–60 % celkového příjmu domácnosti) a
- čtvrtina z nich (25 %) se na příjmu domácnosti podílela z menší části (1–39 %).

Děti žijící s dotázaným ve společné domácnosti přispívaly do rozpočtu ve 107 domácnostech (16 %). Z tohoto počtu jich

- 6 (6 %) bylo hlavními přispěvateli (příspěvek ve výši 61–99 % celkového příjmu domácnosti),
- čtvrtina (25 %) přispívala do rozpočtu domácnosti podstatným způsobem (40–60 %) a
- přibližně dvě třetiny (69 %) se podílely z menší části (1–39 %).

Další členové domácnosti se na celkovém příjmu domácnosti podíleli pouze u 5 % domácností dotázaných osob a jejich příjem se většinou na celkovém příjmu domácnosti podílel z menší části. **Děti a příbuzní nežijící v domácnosti** do rozpočtu domácnosti přispívali ve 2 % případů, přičemž většinou do rozpočtu domácnosti přispívali také z menší části. Do rozpočtu domácnosti přispívalo pouze 6 **jiných osob**, které v domácnosti nežily (1 %). Tento počet byl již příliš nízký na to, aby mohl být dále porovnáván podíl jednotlivých osob na příjmu domácnosti (pro úplnost ale znázorňuje graf č. 12 i tyto údaje).

Při srovnávání významu jednotlivých osob podílejících se svými příjmy na rozpočtu domácnosti u různých skupin domácností byl dále používán již pouze orientační koeficient umožňující snazší srovnání toho, do jaké míry do rozpočtu domácnosti jednotlivé skupiny osob přispívaly. Získané hodnoty tohoto koeficientu¹⁴ ukázaly, že samotní respondenti se na celkovém příjmu domácnosti podíleli v průměru ze dvou třetin (koeficient měl hodnotu 67,0), příjem manžela/ky (partnera/ky) tvořil v průměru čtvrtinu z celkového příjmu domácnosti (hodnota koeficientu 26,3) a příspěvek dětí žijících v domácnosti do rozpočtu domácnosti byl v průměru minimální (hodnota koeficientu 4,9).

Příjem naprosté většiny jednočlenných domácností (97,5 %) byl tvořen příjmem respondenta výhradně. Hlavním přispěvatelem do rozpočtu domácnosti (tj. s příspěvkem ve výši 61–99 % příjmu domácnosti) bylo pět dotázaných (2,5 %), z menší části do rozpočtu jejich domácnosti přispívali děti nebo příbuzní nežijící v domácnosti. Výsledná hodnota koeficientu podílu respondenta na příjmu domácnosti tak měla hodnotu 99,6. Hodnota koeficientu pro podíl příspěvku do rozpočtu domácnosti u dětí nebo příbuzných nežijících v domácnosti byla u jednočlenných domácností 0,4.

V případě **dvoučlenných domácností** se na rozpočtu domácnosti respondenti podíleli více než z poloviny (hodnota koeficientu 54,4) a manžel/ka (partner/ka) přibližně ze dvou pětín (42,0). Podíl dětí žijících v těchto domácnostech na jejich příjmu byl minimální (hodnota koeficientu 2,5).

Také ve **tříčlenných domácnostech** se respondenti na jejich příjmech podíleli v průměru přibližně z poloviny, ale ve srovnání s dvoučlennými domácnostmi bylo možné pozorovat určité snížení poměrného významu jejich příspěvku do

rozpočtu domácnosti (hodnota koeficientu byla 48,4). Oproti dvoučlenným domácnostem byl v tomto případě menší také poměrný podíl příspěvků manžela/ky (partnera/ka) do rozpočtu domácnosti (hodnota koeficientu 30,1). Naopak větší význam (ve srovnání s dvoučlennými domácnostmi) měly ve tříčlenných domácnostech pro celkový příjem domácnosti příspěvky dětí žijících v domácnosti (16,1). Na příjmu tříčlenné domácnosti se podíleli, byť v minimální míře, také další členové domácnosti (hodnota koeficientu 5,1).

V případě **čtyř- a vícečlenných domácností** bylo možné pozorovat oproti tříčlenným domácnostem již jen velmi malý pokles poměrné výše příspěvku respondenta (hodnota koeficientu 46,6). Výraznější byl ale u této skupiny domácností nižší poměrný podíl na příjmu domácnosti u manžela/ky nebo partnera/ky (23,1) a vyšší poměrný příspěvek dětí žijících v domácnosti (22,4). Poměrný příspěvek dalších členů domácnosti byl u čtyř- a vícečlenných srovnatelný jako u tříčlenných domácností (hodnota koeficientu 5,7). U čtyř- a vícečlenných domácností se také minimální, avšak již ne úplně zanedbatelnou, měrou na příjmu domácnosti podílely také jiné osoby (než děti nebo příbuzní), které nežijí v domácnosti (hodnota koeficientu 2,1).

Další charakteristiky ekonomické situace domácností

Obtíže při vycházení s příjmem domácnosti měla necelá třetina (30 %) dotázaných. Největší obtíže vyjít s příjmem domácnosti měli samostatně žijící osoby a ostatní (tj. bez manželského páru) tři- a vícečlenné domácnosti. V obou těchto typech domácností uvedla přibližně třetina respondentů, že musí vybírat pouze nejlevnější zboží, a 7 % respondentů z těchto domácností uvedlo, že i nejlevnější druhy základního zboží jsou pro ně velmi drahé. Také u ostatních dvoučlenných domácností byl zaznamenán třetinový podíl respondentů, kteří při nákupu mohli vybírat jen nejlevnější zboží.

U samostatně žijících osob měli podle očekávání největší obtíže vyjít s příjmem osoby pobírající starobní důchod. Rozdíl oproti samostatně žijícím osobám, které byly výdělečně činné nebo měly současně příjem ze starobního důchodu i výdělečné činnosti, ale nebyl zásadní. Lze proto konstatovat, že všechny osoby žijící samostatně byly v tomto směru ve velmi podobné situaci bez ohledu na typ jejich příjmu.

U manželských párů bylo zřetelně patrné nejpříznivější hodnocení v domácnostech, kde měli oba manželé příjem z výdělečné činnosti, a nejméně příznivé hodnocení v domácnostech, jejichž příjem byl výhradně starobní důchod.

Svoji **ekonomickou situaci hodnotily celkově příznivě** dvě třetiny dotázaných.

Nejkritičtěji svoji ekonomickou situaci hodnotily samostatně žijící osoby (jako „velmi špatnou“ jí hodnotilo 8 % dotázaných v této skupině domácností a jako „spíše špatnou“ jí vnímalo 36 % z nich) a ostatní dvoučlenné domácnosti (podle 3 % byla „velmi špatná“ a podle 38 % „spíše špatná“).

Samostatně žijící osoby se při celkovém hodnocení své ekonomické situace poměrně výrazně lišily podle typu jejich příjmu. Nejpříznivěji jí hodnotily výdělečně činné osoby, méně příznivě ji vnímaly osoby s příjmy ze starobního důchodu i výdělečné činnosti (u této skupiny byl ale současně zaznamenán nejvyšší podíl osob, které jí vnímaly jako „velmi špatnou“) a nejméně příznivě osoby pobírající starobní důchod.

Také u manželských párů byla celková ekonomická situace hodnocena odlišně podle toho, jaký byl charakter příjmu manželského páru. Rozdíly ale byly u této skupiny domácností poněkud méně výrazné, než u samostatně žijících osob. Nejkritičtěji svoji ekonomickou situaci hodnotily manželské páry s příjmem výhradně z výdělečné činnosti, nejpříznivěji respondenti z domácností s příjmem současně ze starobního důchodu a z výdělečné činnosti.

Možnost uspořit z měsíčního příjmu domácnosti neměly domácnosti 23 % respondentů. Průměrná měsíční úspora domácností respondentů dosahovala 2276 Kč (2627 Kč v případě osob ve věku 55–64 let a 1971 Kč v případě domácností respondentů starších než 64 let). **Finanční rezervou pro případ nenadálé situace** disponovalo 82 % respondentů. Její průměrná výše byla 51 540 Kč (62 943 Kč v domácnostech respondentů ve věku 55–64 let a 41 618 Kč v domácnostech respondentů starších 64 let).

Respondenti se také vyjádřili k otázce, zda mají zkušenost s nedostatkem finančních prostředků, kterou museli řešit omezením výdajů, zajištěním přivýdělku, půjčkou nebo obdobným způsobem. Celkem 22 % respondentů konstatovalo, že během posledních pěti let museli **využít dřívější úspory (za dobu nejméně pěti let)** - 16 % jich takto svoji ekonomickou situaci muselo řešit v období před jedním rokem až pěti lety a 6 % domácností v uplynulém roce. **Omezit své výdaje** muselo během posledních pěti let 21 % domácností respondentů (10 % v období před jedním rokem až pěti lety, 11 % v uplynulém roce).

Diskuse a závěry

Provedená srovnání výše příjmů podle ekonomické aktivity jasně ukazují mj. to, že v souvislosti s otázkou sociálního vyloučení je nutné věnovat zvláštní pozornost nejenom skupině osob s osobním příjmem nižším než 10 000 Kč, ale je potřebné věst

v patrnosti také to, že v souvislosti s odchodem do důchodu lze očekávat zřetelný pokles výše příjmu u velké části zaměstnaných a podnikajících osob, jejichž současný čistý příjem přesahuje 15 000 Kč.

Tento trend lze předpokládat s ohledem na skutečnost, že příjem do 15 000 Kč má 91 % důchodců, ale pouze 45 % zaměstnaných a 30 % podnikatelů. Je sice zřejmé, že trend poklesu příjmu pod uvedenou příjmovou hladinu po odchodu do důchodu nemůže automaticky zasáhnout další více než dvě pětiny zaměstnaných osob, respektive další více než tři pětiny podnikatelů. To souvisí s mnoha skutečnostmi, jako např. zvyšování důchodů, možnost pozdějšího odchodu do důchodu, možnost souběhu výdělečné činnosti a starobního důchodu¹⁵, možnost využívání jiných příjmů než příjmů z výdělečné činnosti apod. I přes tyto a další významné vlivy ale lze očekávat, že se pokles příjmu v souvislosti s odchodem do důchodu významně dotkne velké části seniorů nebo osob v seniorském věku, kteří byli k datu šetření zaměstnaní nebo podnikají. Pro velkou část z nich tak odchod do důchodu bude představovat výrazný zlom v jejich příjmové situaci a i osoby s vyššími příjmy, které doposud mají příjem z výdělečné činnosti, tak mohou být v budoucnu ohroženy sociálním vyloučením.

Riziko sociálního vyloučení ale přirozeně nevzniká automaticky pouze s poklesem příjmu - dotyčný může omezit své výdaje, využít dosavadní úspory jako nového zdroje příjmu (penzijní připojištění, životní pojištění nebo jiné finanční produkty, předchozí úspory, investice atd.). Důležitá je přirozeně také podpora rodiny dotyčného a struktura příjmů a výdajů domácností respondentů, respektive to, jaký význam pro ekonomickou situaci jejich domácnosti má pokles příjmu respondenta.

Odchod do důchodu a s tím spojená změna příjmové situace se promítají i do subjektivního hodnocení příjmové situace vlastní domácnosti. Rozhodně ale nelze hovořit o skokovém nárůstu podílu osob, které s příjmovou situací své domácnosti nejsou spokojeny, u důchodců oproti výdělečně činným osobám (oproti zaměstnaným osobám je mezi příjemci starobního důchodu respondentů hodnotících ekonomickou situaci domácnosti jako „spíše špatnou“ o 11 % více). V domácnostech seniorů a osob v předseniorském věku tak patrně nedochází s odchodem do důchodu k masivnímu zhoršení příjmové situace jejich domácnosti nebo dokonce k propadu velké části těchto osob do chudoby. To je do značné míry odrazem toho, že značné rozdíly v osobních příjmech výdělečně činných osob a příjmech příjemců starobních důchodců se v rámci příjmu celé domácnosti „rozdělují“.

V souvislosti s počtem členů domácnosti se podle očekávání ukázalo, že svoji

ekonomickou situaci hodnotili nejkritičtěji respondenti reprezentující jednočlenné domácnosti (samostatně žijící osoby), mezi kterými byl nejvyšší podíl respondentů ve vyšším věku. Z výsledků šetření dále vyplynulo, že domácnosti tvořené manželským párem jsou sociálním vyloučením ohroženy méně než ostatní vícečlenné domácnosti (tj. např. domácnost, ve které dotázaný senior žije se svými dětmi apod.). Další provedená srovnání odpovědí na vybrané otázky u samostatně žijících osob a u domácností tvořených manželským párem potvrdila u obou těchto skupin domácností méně příznivou situaci u osob, jejichž výhradním příjmem byl starobní důchod.

Získaná data o výši příjmu respondentů a jejich domácností i další sledované charakteristiky ekonomické situace domácností ukazují, že přibližně 5 % dotázaných seniorů a osob v předseniorském věku se nachází ve velmi nepříznivé ekonomické situaci, jejímž důsledkem je sociální vyloučení. U další přibližně třetiny dotázaných lze předpokládat, že mohou být v souvislosti s jejich ekonomickou situací sociálním vyloučením ohroženi. Míra ohrožení těchto osob sociálním vyloučením je ale přirozeně velmi různorodá a sociálním vyloučením v důsledku své ekonomické situace nejsou aktuálně ohroženy všechny osoby, jejichž současná ekonomická situace není příliš příznivá. I přesto je ale ze získaných údajů zřejmé, že riziko sociálního vyloučení je u osob v nepříliš příznivé ekonomické situaci velmi výrazné. Zároveň je zřejmé, že ekonomická situace představuje pouze jeden z faktorů, které mohou přispívat k sociálnímu vyloučení a ekonomická rovina je pouze jedním, jakkoli velmi důležitým, hlediskem, které je potřebné zohlednit při sociálním začleňování a při prevenci sociálního vyloučení.

1 Projekt byl realizován za podpory Technologické agentury ČR v rámci programu Omega. Realizátorem projektu byl Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (VÚPSV), odběratelem výsledků projektu bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí.

2 Terénní sběr empirických údajů zajistil a popis nejdůležitějších poznatků zpracoval Institut evaluací a sociálních analýz (Inesan). Podrobněji následně získané údaje analyzoval VÚPSV.

3 Důvodem je, že respondenti uvedli odpovídající věkovou kategorii, přímo jejich věk zjišťován nebyl.

4 Z údajů ČSÚ o obcích (ČSÚ 2015b) vyplývá, že v sídlech do 5000 obyvatel k 31.12.2014 žilo 690 994 osob ve věku 65 let a více, tj. 37 % z jejich celkového počtu.

U osob v předseniorském věku nebylo možné aktuální údaje získat, dle údajů ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (ČSÚ 2013) vyplývalo, že k datu sčítání žilo v obcích do 5000 obyvatel celkem 581 617 osob ve věku 55–64 let, tj. 39 % z jejich celkového počtu. Lze přitom předpokládat, že v roce 2014 byla situace velmi podobná, protože trendy vývoje u této věkové kategorie patrně nebudou příliš odlišné od trendů zjištěných u osob ve věku 65 let a více (u osob ve věku 65 let

a více přitom byl jejich podíl v menších obcích z jejich celkového počtu k datu sčítání stejný jako výše uvedený podíl zjištěný k 31. 12. 2014, tj. 37 %).

5 Kromě zaměření se pouze na určitou část zkoumané populace osob je přirozené možné uvažovat také rozšíření zkoumaného souboru a jeho dalšího třídění podle kritérií, které takové rozdíly umožní zohlednit a sledovat současně v jednom empirickém šetření. To ale přirozeně dále zvyšuje nároky při sběru dat (nejen kvůli větší velikosti vzorku, ale především kvůli komplikovanějšímu postupu pro zajištění reprezentativního výběru) i při jejich analýze (nutnost dalšího třídění u velkého počtu sledovaných otázek, případně zpracování samostatných analýz jednotlivých skupin respondentů). Rozsah provedeného výzkumného šetření a skutečnost, že ve výzkumném šetření byla sledována řada jiných třídících znaků (příčemž značná pozornost byla věnována již zmíněnému rozlišení seniorské a předseniorské populace), ale tento postup neumožňovaly.

6 Ta od menších obcí odlišuje současně také jejich status, kdy do této skupiny patří krajská města, statutární města, většina obcí s rozšířenou působností a některé obce s pověřeným obecním úřadem. Obce do 5000 obyvatel jsou naopak reprezentovány ponejvíce obcemi prvního typu (kdy většina z nich nemá status města nebo městyse), částí obcí s pověřeným obecním úřadem a několika málo obcemi s rozšířenou působností. Je proto zřejmé, že větší sídla tak charakterizuje i větší potřebnost realizovat výzkumy mezi jejich obyvateli (větší počet obyvatel i větší počet osob reprezentujících různé specifické skupiny obyvatel), odlišné legislativní podmínky (např. v zákoně o sociálních službách ukotvená povinnost obcí s rozšířenou působností plánovat rozvoj sociálních služeb) i odlišné finanční a personální zázemí pro jejich realizaci a administrování.

7 V případě, že takováto zjišťování na území menších obcí probíhají, většinou se jedná o výzkumy realizované na území správního obvodu příslušných obcí s rozšířenou působností nebo obcí s pověřeným obecním úřadem. To se pak samozřejmě promítá do okruhu dotazovaných osob, který odráží strukturu obyvatel celého správního obvodu a získané poznatky se týkají různě velkých obcí nacházejících se na jeho území. Ani tato šetření tak zpravidla nemohou poskytnout bližší informace týkající se přímo menších obcí. Podstatné je také tematické zaměření těchto výzkumů - zpravidla se totiž zaměřují obecně na situaci obyvatel příslušného území, neboť v podmínkách menších obcí přirozeně není možné realizovat empirická šetření zaměřená specificky na určitou skupinu obyvatel (seniory, osoby v předseniorském věku).

8 Vybrané údaje o seniorech žijících v Hlavním městě Praha vyhodnotil Český statistický úřad v analýze Senioři v Hlavním městě Praze - 2015 (ČSÚ 2015a). Tato analýza ČSÚ se opírá o statistické údaje shromažďované v rámci běžných statistických evidencí realizovaných ČSÚ a o údaje ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011. V analýze tak je pozornost věnována převážně odlišným otázkám než v empirickém šetření realizovaném pro potřeby projektu TD020330 a odlišně je také datum platnosti analyzovaných údajů. Některé sledované charakteristiky však jsou v provedeném empirickém šetření i v analýze zpracované ČSÚ obdobné a jejich vzájemná konfrontace tak může poskytovat možnost alespoň orientačního srovnání (stále ale pouze orientačního, a to vzhledem k odlišnému charakteru, povaze a datu sběru dat a s ohledem na odlišnou metodologii jejich zjišťování) údajů o seniorech žijících v tak odlišných aglomeracích, jakými jsou hlavní město a malé obce o velikosti do 5000 obyvatel.

9 Do srovnání nebyli s ohledem na malý počet případů zahrnuti respondenti, kteří svůj současný

status charakterizovali prostřednictvím odpovědi „jsem nezaměstnaný/á“ (pět dotázaných) a „jsem v domácnosti/na mateřské dovolené“ (dvě osoby). Možnost „jsem student/ka“ ani jinou než některou z uvedených možností odpovědi neuvedl žádný respondent.

- 10 Mezi domácnostmi osob ve věku 75–79 a 80–84 let jsou v tomto směru jen minimální rozdíly.
- 11 S ohledem na malý počet domácností, ve kterých byl dotázanou osobou podnikatel, již tato kategorie domácností v dalším textu porovnávána a komentována není. Údaje o těchto domácnostech jsou ale pro úplnost zachyceny v grafu č. 5. Z tohoto grafu je patrné, že domácnosti, ve kterých byla dotázána výdělečně činná osoba, je vhodné vzhledem k velkým rozdílům rozdělit na ty, ve kterých byl dotázán zaměstnanec, a na domácnosti s podnikajícími respondenty. Společná kategorizace všech domácností, ve kterých byla dotázána výdělečně činná osoba (tj. těch se zaměstnanci i těch s podnikateli) by dále zvýraznilo i tak jasně patrné rozdíly mezi touto skupinou domácností a domácnostmi, ve kterých byl dotázán důchodce.
- 12 S ohledem na větší srozumitelnost textu je dále používáno toto zjednodušené a ne zcela přesné označení, které odráží pouze status respondenta, nikoli status dalších členů domácnosti dotazovaného.
- 13 Viz předchozí poznámka.
- 14 Koeficient byl vypočten jako průměr ze všech hodnot procentuální výše příspěvků osoby do rozpočtu domácnosti, uvedených v příslušné skupině domácností, včetně nulových hodnot zjištěných od osob, které do rozpočtu domácností nepřispívaly (při výpočtu průměru tak byl součet všech hodnot vydělen počtem všech domácností v příslušné skupině). Získaná hodnota tak vypovídala o průměrné míře přispívání jednotlivých členů domácnosti za všechny domácnosti v příslušné skupině. Nulová hodnota koeficientu znamená, že se příslušná skupina osob na příjmech domácnosti nepodílí vůbec, hodnota 100 znamená, že příjem příslušné skupiny domácností obstarává výhradně příslušný člen domácnosti. S ohledem na to, že získaná hodnota koeficientu zohledňuje současně dva různé parametry (podíl osob, které do rozpočtu domácností přispívaly, a podíl příspěvku těchto členů domácnosti na jejich příjmech), je tento koeficient v dalším textu chápán jako sekundární dopočetný indikátor a není označován jako procentuální podíl.
- 15 Osoby se souběhem příjmů ze starobního důchodu a výdělečné činnosti ale reprezentovaly pouze desetinu dotázaných (10 %). U osob s příjmem mezi 15 a 25 tis. Kč byl podíl těchto osob jen mírně vyšší, výrazně vyšší byl jejich podíl až mezi osobami s příjmem od 25 tis. Kč (28 %).

Literatura:

- ČSÚ. 2013. *Základní informace o krajích a velikostních skupinách obcí podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů - Česká republika - 2011*. <https://www.czso.cz/csu/czso/zakladni-informace-o-krajich-a-velikostnich-skupinach-obci-podle-vysledku-scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-ceska-republika-2011-g2kr25w9xi>
- ČSÚ. 2015a. *Senioři v Hlavním městě Praze - 2015*. <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-hlavnim-meste-praze>
- ČSÚ. 2015b. *ČSÚ a územně analytické podklady*. https://www.czso.cz/csu/czso/csu_a_uzemne_analyticke_podklady
- Inesan. 2015a. *Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování. Technická zpráva z empirického výzkumu realizovaného v rámci projektu TD020330*. http://www.inesan.eu/files/td020330_technicka-zprava.pdf

Inesan. 2015b. *Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování. Závěrečná zpráva z empirického výzkumu realizovaného v rámci projektu TD020330*. http://www.inesan.eu/files/td020330_zaverecna-zprava.pdf

Inesan. 2015c. *Údaje z empirického výzkumu realizovaného organizací Inesan pro potřeby projektu č. TD020330*.

Autor (pavel.bares@vupsv.cz) působí jako výzkumný pracovník Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., (Research Institute for Labour and Social affairs - RILSA), Karlovo nám. 1359/1, 128 00 Praha 2, Česká republika.

Celý život nás provázejí různá přání

MODRÉ AUTÍČKO POD STROMEČEK

TA ZRZAVÁ HOLKA Z VEDLEJŠÍ TŘÍDY

DOSTAT SE NA ŠKOLU

POŽÁDAT JI O RUKU

KLUKA NEBO HOLKU

ZŮSTAT SPOLU

JEŠTĚ JEDNOU VIDĚT MOŘE

Dokážeme slyšet i to poslední?

DRŽET NĚKOHU ZA RUKU, KDYŽ TO PŘIJEDE.

Podpořeno z Programu švýcarsko-české spolupráce
Supported by a grant from Switzerland through the Swiss Contribution to the enlarged European Union

„ROZVOJ GERIATRICKÉ A PALIATIVNÍ PÉČE
V POBYTOVÝCH ZAŘÍZENÍCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB“
EVIDENČNÍ ČÍSLO SUB-PROJEKTU čh. 10/2/047

Úloha speciálních penzijních schémat v současných penzijních systémech

Jan Mertl

Abstrakt

Článek zkoumá situaci univerzálního penzijního systému ve vztahu k trhu práce, demografickým změnám, kvalitě života a existenci speciálních penzijních schémat ve vazbě na zdravotně-sociální situaci zaměstnanců. Zabývá se vazbami univerzálního penzijního systému a případných speciálních penzijních systémů, hledisky jejich posuzování a sociálně-politickým významem. Jako příklad poslouží aktuální situace v českém hornictví. Ukazuje též možnou roli indikátorů QALY a DALY ve vztahu k výzkumnému problému. Vychází z principu, že univerzální penzijní systém je základní variantou důchodového zabezpečení dostupnou každému zaměstnanci, resp. občanovi daného státu a speciální penzijní systémy chápe jako nadstavbu tohoto systému.

klíčová slova

univerzální penzijní systém, speciální penzijní systém, kvalita života, penze, QALY

Abstract

The paper depicts the situation of the universal pension scheme in relation to the labour market, demographic changes, quality of life and the existence of special pension schemes in relation with health-social situation of employees. It focuses on the relations of the universal pension scheme and potential special pension schemes, aspects of their evaluation and social-political significance. As an example, we can present the current situation of Czech mining industry. It also demonstrates the possible role of QALY and DALY indicators in relation to the research problem. It is based on the principle that the universal pension scheme is the basic pension scheme available for every employee/citizen and the special pension schemes are perceived as its potential upgrade.

key words

universal pension system, special pension system, quality of life, pensions, QALY

Úvod

V souvislosti s demografickým vývojem, změnami na trhu práce a vývojem v oblasti medicíny a sociálně-zdravotních systémů nabývají na významu otázky kvality života v průběhu pracovní kariéry a jejího řešení v rámci penzijních systémů. Stávají se tématem veřejného diskurzu, předmětem sociálně-ekonomických analýz a zvolený způsob řešení předurčuje charakter života širokých sociálních skupin na sklonku jejich produktivního věku.

Cílem článku je zmapovat situaci univerzálního penzijního systému v kontextu vývoje trhu práce, demografických změn, kvality života (Bourdieu, 1986) a především posoudit možnosti existence speciálních penzijních schémat pro vybrané sociální skupiny a odvětví ekonomiky, zejména znevýhodněné charakterem pracovní zátěže ve vazbě na zdravotně-sociální situaci.

V této souvislosti je potřebné prozkoumat vazby univerzálního penzijního systému a případných speciálních penzijních systémů, hlediska jejich posuzování a sociálně-politický význam. Jako empirický příklad poslouží situace v českém hornictví.

Metody vědecké práce zahrnují makroekonomickou analýzu determinantů ovlivňujících speciální penzijní schémata, projekci socioekonomických modelů (typologie sociální politiky, penzijní schémata) do sociální reality a diskusi nástrojů veřejné

politiky (Potůček, 2005) při řešení sociální situace v odvětví a dopadů v národním hospodářství.

Na teoretické úrovni vychází použitá metodologie výzkumu z principu, že univerzální penzijní systém je základní variantou důchodového zabezpečení dostupnou každému zaměstnanci, resp. dokonce občanovi daného státu (Vostatek, 2015). V některých zemích (zejména v historii) tomu bylo tak, že existence důchodového zabezpečení byla chápána jako zaměstnanecký benefit sama o sobě; tento princip vedoucí k existenci odvětvových penzijních schémat jako nástroje zabezpečení příslušných sociálních skupin budeme v tomto článku chápat jako sekundární. Případné speciální důchodové systémy budeme primárně pojímat jako charakterem odvětví a pracovní náročností vynucenou nadstavbu k univerzálnímu penzijnímu systému s preferencí zabezpečení populace právě v něm, pokud to je možné.

Hlediska posuzování speciálních penzijních schémat

Speciální penzijní schéma je takové penzijní schéma, které poskytuje dodatečné penzijní nároky svým účastníkům, kteří jsou vybráni či participují na základě sociálních kritérií (typ zaměstnání, příslušnost k určité sociální skupině). Vzniká tak doplňkový (speciální) zdroj financování

penzí a schéma vyplácení prostředků z něj. Tento zdroj financování lze vytvořit typicky akumulací dodatečných zdrojů. V případě akumulace zdrojů je nutno určit, kdo bude touto akumulací zatížen. Zdroje akumulující penzijní úprava tvoří, v případě požadavků na speciální penzijní úpravu, volitelnou nadstavbu univerzálního penzijního systému. Případně lze též použít redistribuci zdrojů v rámci existujícího penzijního systému, pak je třeba určit, jak budou modifikovány parametry a nároky jeho účastníků a zda to bude mít vliv na jeho bilanci do budoucna.

Otázka speciálních penzijních schémat má řadu podstatných aspektů ekonomických i sociálních. Je zřejmé, že každé speciální opatření v tomto směru s sebou nese své náklady pro penzijní systém; zároveň však má i své sociální aspekty a makroekonomické souvislosti, pro které se o těchto opatřeních uvažuje. Tak jako v jiných oblastech sociální politiky jsou příslušné náklady vyváženy příslušnými přínosy a jde o to, do které „větve“ penzijního systému budou tyto náklady promítnuty a v jaké výši.

Rozčlenění jednotlivých oblastí a hledisek, v nichž jsou speciální penzijní schémata relevantní, lze následujícím způsobem.

Hledisko národohospodářské - zde jde o náklady na penze a jejich vazby v národním hospodářství (Engliš, 1932). Z mikroekonomického pohledu jde o zvýšení ná-

kladů daného odvětví, kde se potřeba těchto penzí generuje; v tomto smyslu patří nepřímo do nákladů mzdových a jako s takovými by s nimi mělo být nakládáno. Tato úvaha vede k ponechání konstrukce příslušných schémat na dohodu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, a to v zásadě bez externí intervence či podpory a obecně i bez povinnosti takováto penzijní schémata vytvářet. Tato úvaha je základní, teoreticky čistá a při případné konstrukci speciálních penzijních schémat je účelné z ní v každém případě vycházet.

Z hlediska makroekonomického k tomu přistupuje problém dlouhodobé udržitelnosti takto předpokládaných penzijních schémat na úrovni jednotlivých odvětví či podniků; z praxe je známa řada případů, kdy takto vytvořená schémata byla následně chápána jako příliš nákladná a snižovala konkurenceschopnost daného odvětví ve vztahu k tržní hodnotě jeho produktů. Klíčovým faktorem případných problémů v tomto směru je však většinou nikoli nákladnost daných penzijních schémat samotná, ale především ekonomický cyklus, resp. ekonomické krize samotné; ať jsou už strukturálního - viz např. automobilový průmysl v USA (Kotlikoff & Smith, 1983), nebo finančního charakteru. Makroekonomické faktory jsou tedy problémem periodicky se opakujícím a je účelné je zohlednit; nelze předpokládat, že odvětvová schémata zajistí trvalou stabilitu bez ohledu na makroekonomický vývoj. Samozřejmě ale lze v rámci obecných mechanismů řešení ekonomických krizí fiskální politikou i monetární politikou provádět jak stabilizaci univerzálního penzijního systému (výkyvové fondy), tak i odvětvová schémata, a to ať už podporou daných odvětví samotných, nebo i mechanismy podpory jednotlivých fondů - pak by ale měly být jednotné pro všechna speciální schémata prokazatelně postižená makroekonomickou turbulencí. Tato rizika mohou být chápána jako nadsazená, ale praxe ukazuje, že pokud se speciální penzijní schémata stanou významným pilířem penzijního systému jako celku, jejich případné selhání (Zandstra, 2002) téměř vždy generuje sociálně-politické problémy takového rozměru, že se v rámci veřejné politiky lze těžko vyhnout jejich systémovému řešení.

Hledisko sociální - zaměstnanci, kteří již nemohou vykonávat svou práci z důvodu požadavků daného odvětví a své zdravotně-sociální situace, mohou být v zásadě „zabezpečeni“ buď jiným zaměstnáním (což může být spojeno s nutností rekvalifikace či periody nezaměstnanosti), nebo příslušnou výsluhovou (speciální) penzí, nebo invalidním důchodem. Pokud pro daného člověka nebudou tyto systémy využitelné, připadají v úvahu až mechanismy sociální pomoci. V každém případě se

jedná o potenciální „klienty“ sociálního systému v jeho jednotlivých patrech a jako s takovými je s nimi nutno v rámci koncepce penzí zacházet. Vyplývá z toho fakt, že robustnost a dostupnost případných speciálních penzijních schémat má také svojí ochrannou sociální funkci; při jejich neexistenci je nutno počítat s tím, že budou muset být využity jiné sociálně-politické mechanismy s příslušnými náklady či společenskými konsekvencemi.

Hledisko teleologické (Engliš, 1930) - je účelné zvažovat a analyzovat, jaký cíl daná speciální penzijní schémata mají. Obecně lze vysledovat cíle dva:

- Zvýšení životní úrovně zaměstnanců daného odvětví a zvýšení jeho atraktivit pro uchazeče o práci v něm
- Preventivní řešení sociální situace a sociálních rizik v popsaném smyslu akumulací příslušných fondů či jiných speciálních penzijních schémat

Příslušné teleologické rozčlenění vede k úvaze o tom, že první zmíněný cíl je téměř výhradně polem pro případnou úpravu těchto vztahů na úrovni zaměstnavatel/zaměstnavatel; s případnou korekcí pro případ makroekonomické nerovnováhy. Druhý cíl má svůj aspekt sociální a tedy i potenciální pobídku pro veřejný zájem a adekvátní pozici v koncepci sociální politiky. Z tohoto členění zároveň vyplývá, že pro odvětví s relativně nižší mzdovou úrovní a vyšší pracovní náročností (např. zdravotnictví, část stavebnictví) je v tomto směru klíčové hledisko druhé. Teoreticky by bylo možné tyto cíle odlišit i podle toho, zda dané schéma pouze ulehčuje sociálně-zdravotní situaci daného zaměstnance ve smyslu umožnění jeho dřívějšího odchodu do důchodu nebo úpravy pracovních podmínek, anebo zda mu obecně zvyšuje životní úroveň v penzi jako takovou.

Z pohledu sociálních modelů (Esping-Andersen, 1990) lze konstatovat, že liberální model speciální penzijní schémata neřeší vůbec, neboť každý by se měl zabezpečit sám tržně: nezávisle jak na státu, tak i zaměstnavateli. Konzervativní model podporuje tvorbu zaměstnaneckých penzijních schémat včetně speciálních, pokud dojde k dohodě na úrovni odvětví. Sociálně-demokratický model pak zohledňuje sociálně-zdravotní důsledky práce jako samostatnou entitu a je ochoten diskutovat o přiznání příslušných nároků na základě uznání nároků příslušných sociálních skupin, včetně tlaku na vytvoření příslušných schémat na úrovni celého odvětví, regionu či celostátně. Rozdíly mezi těmito modely implikují i problémy při veřejné volbě a praktické realizaci návrhů. Žádný z těchto modelů však v současné sociálně-ekonomické realitě nelze aplikovat výhradně a do důsledku.

Vazby na konstrukci univerzálního penzijního systému

Klíčovým determinantem pro případnou konstrukci speciálních penzijních schémat je věk odchodu do důchodu (penzijní věk). Je možno konstatovat, že čím vyšší a méně flexibilnější tento věk bude, tím větší pobídky pro konstrukci speciálních penzijních schémat budou v národním hospodářství existovat. Naopak s rostoucí individuální flexibilitou univerzálních penzijních schémat se spojuje i nižší „spoléhání se“ na speciální penzijní schémata, neboť tato flexibilita v podstatě v řadě případů vyřeší potřebné zabezpečení příslušných sociálních skupin, byť třeba za cenu jeho nižší finanční úrovně. Dostatečně robustní univerzální penzijní systém tak do značné míry redukuje nutnost tvorby speciálních penzijních schémat; mimo jiné to sebou nese i nezávislost na zaměstnavateli a bonitě příslušného odvětví.

Ve vazbě na demografický vývoj dochází ke zvyšování tlaku na důchodový věk ve smyslu jeho technického nastavení v penzijním systému, ale i v rámci mechanismů veřejné politiky jako obecné tendence k podpoře aktivního stáří, participace na trhu práce a prodloužení produktivního uplatnění (Valenčík, 2014). Otázkou je, jak tyto procesy v praxi probíhají: zda se jedná především o reakci na měnící se demografické parametry a nutnost na základě toho upravit sociálně-ekonomické prostředí, nebo zda převažuje princip tvorby a podpory takového prostředí, kde bude dosahování číselně lepších demografických parametrů doprovázeno vyšší kvalitou života a tudíž i reálných sociálně-ekonomických jevů. Sociálně politická akceptabilita daných opatření je přímo svázána s jejich vnímáním obyvatelstvem v praxi: současně je zřejmé, že se zde střetává koncepce penzí výsluhová a invalidní. Ve výsledku je velmi obtížné vyvážit oprávněnost nároků obyvatelstva a reálné možnosti ekonomiky, navíc se zde projevuje ve značné míře vliv individuální životní dráhy jednotlivce. Nastavení univerzálního penzijního systému je tak pod velkým tlakem - daleko vyšším než v dobách jeho vzniku, kdy plnil v zásadě roli invalidního zabezpečení pro přestárlé osoby a samotné dožití se penzijního věku bylo bráno jako sociální událost selektivního charakteru.

Z tohoto hlediska je zřejmé, že vývoj v posledních letech přinesl v tomto směru tlak na umožnění větší flexibility: prodloužení důchodového věku (Domonkos, 2014) a současné čekání na „velkou“ důchodovou reformu ve smyslu její větší flexibility např. ve smyslu NDC systému vede k tomu, že na některé sociální skupiny je vyvíjen tlak na umožnění realizace předčasných důchodových schémat. To je

relativně nový prvek, protože v roce 1992 bylo jako jeden z klíčových přínosů probíhající transformace penzijního systému zmiňováno naopak sjednocení důchodového věku a zrušení výhod pro některé sociální skupiny, tzv. zrušení pracovních kategorií. Ať už byly tyto výhody motivovány faktickou náročností práce, nebo také společenskou preferencí některých sociálních skupin a pracovních kategorií, jejich existence byla v rámci transformace ekonomiky chápána jako zásadně nesystémová a proto bylo v rámci reformních snah chápáno jako účelné jejich postupné odstranění s cílem jednotného důchodového systému pro všechny pojištěnce (Krebs, 2010). Následně zvyšování důchodového věku, probíhající zejména od roku 2011 („nekonečný“ důchodový věk), vedlo však k tomu, že situace určitých sociálních skupin začala být ve vztahu k tomuto zvyšování chápána jako problematická a z těchto důvodů byly vygenerovány v systému impulzy k případným úpravám v tomto směru.

V případě požadavků na speciální penzijní úpravu lze vytvářet penzijní schémata akumulující dodatečné zdroje za účelem pokrytí vyšších nároků jejich účastníků. Taková schémata shromažďují zdroje nezávisle na parametrickém nastavení univerzálního penzijního systému. Druhou možností je využití zdrojů, které již v penzijním systému jsou a redistribuovat jejich vyplácení - taková úprava pak určitým způsobem zasahuje do univerzálního penzijního systému tím, že mění úpravu jeho nároků pro zvolenou sociální skupinu na základě určitých kritérií a tím ji zvýhodňuje oproti standardním nárokům. Jinak řečeno, současné české obecné penzijní schéma je nepřilíš transparentní ve vztahu k nárokům jednotlivých pojištěnců v relaci jejich příspěvků do systému a tím pádem lze tyto nároky upravovat, pokud je zajištěna bilanční rovnováha systému nebo je tolerováno její relativní vychýlení ve vztahu k objemu celého systému. Na jedné straně to je poměrně podstatná výhoda, protože lze teoreticky takto poměrně „snadno“ realizovat sociálně či jinak vynucená opatření, na straně druhé to je i značná nevýhoda, protože takovéto manipulace s penzijním systémem, zvláště pokud není oddělen od státního rozpočtu, nejsou dostatečně transparentní a umožňují vznášet různé nároky na systém bez přímo viditelných dopadů.

QALY, DALY a jejich vztah k důchodovému systému

QALY, DALY, příp. též HYE (Healthy Year Equivalent) a WAI (Work Ability Index) jsou ukazatele, které usilují o kvantifikaci kvality života ve vztahu ke zdravotnímu stavu jednotlivce. To by teoreticky bylo

možné využít v koncepci penzijního systému. Dokud je kvalita života dobrá (nezměněná či jen mírně snížená), předpokládá se i práceschopnost jednotlivce a daný člověk tedy má zachovanou schopnost ekonomické aktivity; nebude tedy muset (ještě) být příjemcem dávek penzijního či jiného sociálního systému.

V souvislosti s evaluací léčebných metod a změn zdravotního stavu byl vypracován koncept Quality Adjusted Life Years (QALY), který měří kvalitu života. Mechanismus výpočtu ukazatele QALY uvádí například Hurley (Hurley, 2000):

$$QALY = \sum w_h * t_h,$$

kde h znamená počet jednotlivých zdravotních stavů, w_h je měřítko kvality spojené s každým z těchto zdravotních stavů a t_h je doba strávená v každém z nich.

Konkrétní výpočet ukazuje následující příklad. Pokud člověk stráví 30 let života tak, že bude 12 let zcela zdravý ($w_h=1$), 4 roky bude žít s chronickou bolestí zad (0,8), 2 roky bude po následné operaci páteře zcela upoután na lůžko (0,2), následující 3 roky bude schopen pohybu pouze s pomocí invalidního vozíku (0,5), a teprve poté bude schopen chůze s pomocí hole (0,7), pak jeho ukazatel QALY za tyto roky vypočteme jako

$12 * 1 + 4 * 0,8 + 2 * 0,2 + 3 * 0,5 + 9 * 0,7 = 23,4$. Uvažovaným 30 letům skutečného života tedy bude odpovídat 23,4 let „QALY“ života.

Na úrovni WHO je v souvislosti s měřením času prožitého ve zdraví používán pro konkrétní onemocnění ukazatel DALY (Disability Adjusted Life Years), vyjadřující ztrátu let života díky předčasnému úmrtí a počet let života omezených díky invaliditě nebo špatnému zdravotnímu stavu. To ukazuje následující vzorec:

$$DALY = YLL + YLD = N * L + I * DW * L,$$

kde N počet úmrtí, L střední délka života v okamžiku smrti, I incidence onemocnění, DW míra postižení (0–1), L délka onemocnění (do okamžiku uzdravení nebo úmrtí), YLL (Years Life Lost) je počet let ztracený díky špatnému zdraví, YLD (Years Lost with Disability) je v tomto výpočtu počet let života se zdravotním omezením.

Podrobněji k tomu viz např. (Hollinghurst, 1999), konkrétní efekty z hlediska zdravotního stavu v různě rozvinutých zemích analyzuje WHO (2002).

Literatura (Babisch, 2010) dále uvádí ztracená léta života v důsledku ischemické choroby srdeční (ICHS) z expozice hluku v Německu: 361 DALY na 1 mil. obyvatel, dále srovnání DALY pro různé faktory prostředí, vypočítané holandským ústavem pro veřejné zdraví a prostředí RIVM: úrazy v domácnosti, dlouhodobý účinek poléta-vých částic či dopravní úrazy způsobují

v Holandsku po 100 000 DALY za rok, hluk okolo 50 000 DALY, alimentární infekce 1000–10 000 DALY a karcinogeny v ovzduší okolo 10 DALY za rok.

Adekvátní by pravděpodobně bylo, když QALY začne (trvale) klesat, aby existovala možnost odejít do starobního důchodu v rámci parametrizace penzijního systému. Zdá se však, že kalkulace „průměrných QALY“ je poměrně obtížná v rámci celé populace, i když má vztah k průměrnému důchodovému věku ve smyslu jeho adekvátnosti (a to i perspektivně ve vztahu k očekávaním ekonomicky aktivních). Naopak se projevuje to, že QALY je svou podstatou ukazatel individuálního stavu. Tudíž QALY, ale i další ukazatele tohoto typu jsou především vedoucí k individuální kalkulaci práceschopnosti a kvality života, případně k průměrné kalkulaci v rámci vybraných sociálních skupin.

Teoreticky je možné konstruovat taková speciální penzijní schémata, která by při dostatečném poklesu QALY, respektive DALY ve vztahu k situaci v odvětví přiznala danému člověku právo tohoto schématu využít. Zde by bylo opět možno využít dvě koncepce: buď individuální, kdy by se nárok z příslušného schématu přiznával v případě změny ukazatele u konkrétního zaměstnance, nebo průměrné, kdy kalkulací typického poklesu těchto ukazatelů u příslušné profese by se dospělo k adekvátnímu snížení důchodového věku, resp. umožnil by se vstup do příslušného speciálního penzijního schématu podle stanovených pravidel. Pokud bychom do tohoto schématu zohlednili i náklady na léčbu ve vztahu ke kvalitě života, lze takto kvantifikovat i přínosy případných preventivních a léčebných programů pro zaměstnance daného odvětví.

Z pohledu mezigenerační spravedlnosti se jeví jako optimální, aby průměrné ukazatele kvality života měřené mezi generacemi byly stejné nebo aby rostly. Tedy pokud určitá generace má nárok na určitý počet let výsluhy za určité kvality, aby další generace měla tento nárok stejný nebo vyšší. Konkrétní ukazatel použitý pro tento výpočet je otázkou veřejné volby; každý z nich má určitá negativa, která jeho použití omezují. Pokud však uznáme výsluhový princip jako základní pro důchodový systém v současné době, pak by tato výsluha měla mít určité parametry a je zřejmé, že v souvislosti se zvyšováním důchodového věku se jeví jako obtížnější zajistit, aby např. 15 let prožitých v penzi pro dnešní důchodce bylo stejně kvalitní jako 15 let prožitých v penzi pro důchodce budoucí. Analyzované ukazatele mají v případě jejich využití potenciál přispět k lepšímu měření těchto hodnot a tudíž i k jinému než pouze čistě demograficky (střední délkou života a dalšími obecnými ukazateli) danému výpočtu důchodového věku ve vztahu k délce dožití.

Příklad českého hornictví

Práce v hlubinných dolech je typickým příkladem pracovních náročných odvětví, které v sobě historicky nese pobídku k umožnění předčasných důchodů v rámci speciálního penzijního schématu. Prodlužování obecného věku odchodu do důchodu v rámci základního penzijního pojištění tuto sociální skupinu „tlačí“ k tomu, aby jejich sociální situace byla řešena pomocí speciálních opatření v rámci penzijního systému. Z teoretické analýzy vyplývají i konkrétní možnosti pro to, jak řešit příslušnou sociální situaci. Základem v praxi je stanovení tzv. přípustné doby expozice, po níž dle zdravotně-sociálních kritérií (byť zmíněné QALY a DALY ukazatele nejsou přímo využity) již v průměru dochází k poškození zdravotního stavu zaměstnance, a tudíž se generuje pobídka pro omezení možnosti dále danou profesi vykonávat. V případě horníků je navíc situace o to komplikovanější, že překračování této doby vede k poškození jejich zdravotního stavu - v průměru - zcela prokazatelně, a to samotným výkonem příslušné profese. Po překročení této doby existují následující možnosti:

- 1) Umožnit/podpořit příslušnému zaměstnanci překlenutí situace v kritické době pomocí podpory v nezaměstnanosti a související rekvalifikaci na jinou práci
- 2) Využít některou z vlastností obecného penzijního systému, pokud to tento umožňuje (předčasný odchod do důchodu)
- 3) Konstruovat speciální penzijní schéma využitelné danou sociální skupinou (systém předdůchodů, speciální úprava odchodů do důchodu)

Problém prvního možného řešení je v tom, do jaké míry bude v rámci sociální politiky uznáno právo zaměstnance na odpočinek vzniklé ve vazbě na zvýšené opotřebení organismu a do jaké míry bude toto pouze pobídkou k (nucenému) převedení na práci jinou či rekvalifikaci. Řada tzv. výsluhových penzijních schémat akcentovala právě princip neetičnosti (Šetek, 2010) po řadě let práce propustit pro nevyhovující zdravotní požadavky zaměstnance bez jakékoli kompenzace.

V roce 2014 bylo možno zaznamenat na úrovni MPSV ČR návrh novelizace legislativní úpravy českého penzijního systému ve smyslu speciální penzijní úpravy pro horníky. Jde o úpravu vztahující se na stanovený okruh pojištěnců pracujících v hornictví, která obsahuje úpravu snížení důchodového věku pro tyto pojištěnce o pět let a zvláštní způsob stanovení výše procentní výměry starobního důchodu. Tato opatření jsou spolu vzhledem ke konstrukci českého penzijního systému svázána - pokud je snížený důchodový věk, je účelné současně upravit také procentní výmě-

ru starobního důchodu, a to i ve vztahu k dřívějším nárokům horníků, tak jak byly novelizovány příslušnými nařízeními vlády postupně od roku 1995.

Příslušný návrh obsahuje ustanovení, které ilustruje zmíněný problém konkrétně takto v § 37b novely zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění:

„Ustanovení tohoto dílu se vztahují na pojištěnce, kteří před rokem 2030

a) vykonávali zaměstnání v hornictví se stálým pracovištěm pod zemí v hlubinných dolech (dále jen „zaměstnání v hlubinném hornictví“) a

b) v zaměstnání v hlubinném hornictví odpracovali celkem aspoň

1. 3300 směn, popřípadě, jde-li o zaměstnání v hlubinném hornictví v uranových dolech, 2200 směn, nebo
2. 3081 směn, pokud zaměstnání v hlubinném hornictví skončilo z důvodu dosažení nejvyšší přípustné expozice, popřípadě, jde-li o zaměstnání v hlubinném hornictví v uranových dolech, 1981 směn, pokud toto zaměstnání skončilo z důvodu dosažení nejvyšší přípustné expozice.“

Těmto pojištěncům se sníží důchodový věk o 5 let při současné úpravě procentní výměry důchodů. Z toho vyplývá, že při nezměněné sazbě pojistného se těmto pojištěncům sníží důchodový věk podstatně - finančně tedy budou čistými příjemci zvýhodnění odpovídající dosažení příslušné maximální expozice, která byla zjištěna na základě zdravotně-sociálních kritérií. Tato kritéria jsou průměrná ve smyslu toho, že platí pro všechny pojištěnce daného odvětví a nárok je tedy univerzální v dané sociální skupině, přičemž platí dále rozrušení podle typu vykonávané práce a tedy i její zdravotně-sociální náročnosti. Podle zprávy ministerstva zdravotnictví ze srpna 2013 (MZ ČR, 2013), jsou právě horníci nejvíce postiženi nemocemi z povolání. 13 % všech profesionálních onemocnění v ČR se týká právě horníků. Nejčastěji se jedná o zaprášení plic či o nemoci periferních nervů z vibrací, tato onemocnění potom také již zpravidla trvale negativně ovlivňují kvalitu života. Rovněž riziko pracovních úrazů je u horníků vyšší než u většiny běžných povolání.

Jak vyplývá z příslušných důvodových zpráv a analýzy situace v odvětví, podobné návrhy jsou výsledkem jak zdravotně-sociální situace příslušných zaměstnanců, tak i strukturální situace v odvětví. Příslušné návrhy konkrétně akcelerovaly v souvislosti se situací v ostravsko-karvinské lokalitě vznikající po roce 2010 v souvislosti se strukturální situací na trhu s uhlím a celkovou situací v hornictví - Důl Paskov. V rámci diskusí jsou zvažovány i náklady na sociální situaci jednotlivých sociálních skupin. Parametry českého sociálně-ekonomického systému jsou také, že průměrné makroekonomické nákla-

dy na člověka, který bude mít možnost využít tohoto speciálního penzijního schématu a odejít do důchodu, jsou výrazně nižší než náklady na nezaměstnaného i v případě jeho probíhající rekvalifikace. A to z toho důvodu, že nezaměstnaný člověk je příjemcem dávek v nezaměstnanosti, případně dalších nepojistných sociálních dávek, kdežto jeho krytí v rámci penzijního systému skýtá možnost snížení jeho závislosti na jiných, méně ekvivalentních částech sociálního zabezpečení v době jeho vyššího věku (typicky sociální skupina „50+“). Tudíž je zde ve shodě s teoretickým vymezením zvažován i nákladový aspekt dané problematiky v jednotlivých „patrech“ sociálního systému.

Problémem zvoleného řešení je nesporně již zmíněná vazba pouze na výdajovou stránku 1. pilíře důchodového systému, kdy toto řešení vypadá na první pohled jako snadná a účelná úleva a řešení vzniklého národohospodářského problému, ale na druhý pohled není řešena příjmová stránka, neboť daný nárok není doprovázen opatřeními na straně příjmů důchodového systému - např. zvýšením pojistného pro danou sociální skupinu, resp. tvorbou speciálního odvětvového penzijního schématu s příjmovou i výdajovou stránkou. Finanční náklady spojené s navrhovanou úpravou budou záviset na počtu horníků splňujících stanovené podmínky, který se bude vyvíjet v návaznosti na rozsahu útlumu těžby. Tyto dodatečné náklady budou rozloženy v čase tak, jak budou jednotliví horníci splňovat stanovené podmínky a jak se bude snižovat rozsah těžby. Při snížení počtu horníků cca o 25 procent by náklady do roku 2070 činily celkem 26 miliard korun.

Současně ovšem platí, že jiná řešení zmíněného problému jsou z hlediska sociálně-politického za dané situace v národním hospodářství a při neexistenci již vytvořených schémat akumulací typu komplikovanější k prosazení a realizaci. Systém tzv. předdůchodů (viz též další diskuse) je dobrovolný a účast v něm je také z hlediska zaměstnanců doprovázena momentálním snížením jejich disponibilních příjmů oproti předchozímu stavu. Navýšit pojistné či odkázat zaměstnance na individuálně naspořené prostředky ve III. pilíři má podobné charakteristiky. Zmíněná situace ukazuje, že chceme-li umožnit tvorbu speciálních penzijních schémat, je nutno tomu věnovat zvláštní pozornost v koncepci penzijního systému a zkoumat, zda skutečně takováto penzijní schémata jsou vytvářena a zda plní příslušný účel; to je v praxi daleko obtížnější, než se zdá z pohledu teoretické hodnoty racionality koncepce penzijního systému samotného.

To ukazuje vývoj v oblasti veřejné politiky: příslušné návrhy Ministerstva práce a sociálních věcí byly sice zpracovány, ale legislativní proces v dané oblasti je vyso-

ce kontroverzní s argumentací jak nutnosti podílu zaměstnavatele, tak i dalších investic do regionu, kdy příslušný návrh byl kritizován jako sice řešící sociální otázku, ale pouze s pomocí redistribuce a bez vazby na odvětví (Sondy, 2015). Je tak zřejmé, že praktické aspekty speciálních penzijních schémat skutečně odrážejí postoje jednotlivých sociálních partnerů i úskalí odhalená v teoretické analýze; v situaci deficitní fiskální situace pak navíc dochází ke zvýšené citlivosti na jakékoli dodatečné výdaje do budoucna generované jednotlivými návrhy.

Britský Mineworker's pension scheme

Mezinárodní srovnání speciálních penzijních systémů je analyticky obtížné, protože z dostupných údajů je obtížné odlišit jejich konstrukci z důvodů skutečné zvýšené náročnosti odvětví a důvodů dalších, tedy historických, rozsahu univerzálního penzijního systému a jeho pokrytí v populaci, charakteristik odvětví v dané zemi a podobně. Proto uvedeme pouze vybraný dílčí příklad systému pro horníky, podrobnější údaje nad rámec článku lze nalézt v přehledové literatuře (VÚPSV, 2011).

Britský Mineworker's pension scheme funguje v současnosti na základě Coal Act z roku 1994, vznikl však již v roce 1952. Příspěvky do tohoto schématu se postupně zvyšovaly z maximálních 7,5 pencí od roku 1952 až na 5,25 % z příjmu v roce 1998. V roce 1994 bylo toto schéma uzávněno a noví účastníci se již zapojovali do Industry Wide Mineworkers Pension Scheme, úroveň příspěvků zaměstnanců zůstala na 5,25 % z příjmu.

Penze z tohoto schématu činí 1/60 za každý rok přispívání do systému (Contribution Service). Zohledněné výdělků činí průměr ze třech nejlepších let z posledních 13 zdaňovaných let. Pokud činí zohledněné výdělků např. 20 000 liber a účastník byl 15 let přispěvatelem do systému, jeho dodatečná penze bude činit $(1/60) \times \text{£}20,000 \times 15 \text{ let} = \text{£}5,000$ ročně.

Z tohoto schématu jsou poskytovány i další dávky, např. v případě dlouhodobé nemoci, dávky životním partnerům a podobně.

Ukazuje se, že podobné schéma slouží především jako dodatečná zaměstnanecká penze; sociálně-zdravotní aspekty ve vztahu k odvětví hornictví jsou zde sekundární. V komparaci s návrhem českého schématu pro horníky nebo dřívějším systémem pracovních kategorií jsou podobná schémata výrazně segmentovanější a komplikovanější, protože poskytují dodatečná schémata vyplácení dávek i příspěvků.

Je zřejmé, že v zahraničí vzhledem k historickému vývoji mají zaměstnanecká penzijní schémata silnější pozici (VÚPSV, 2011), což lépe konvenuje základní mikro-

Tabulka č. 1 - Metody řešení odchodů do důchodu ve vazbě na náročnost zaměstnání

Stupně sociálního systému	Příklady konkrétních sociálně-politických řešení
Obecné parametry univerzálního penzijního systému, důchodový věk	Prodlužování důchodového věku, sazby pojistného, obecné parametrické nastavení důchodového systému, kritéria invalidity
Charakter pracovní kariéry, kvalita života	Rekvalifikace, aplikace zdravotně-sociálních kritérií pro posouzení nároků
Tvorba speciálních dobrovolných penzijních schémat akumulujících dodatečné zdroje	Předdůchody, doplňkové penzijní spoření
Tvorba speciálních nárokových penzijních schémat redistribuuujících zdroje	Úprava nároků pojištěnců v rámci povinného penzijního systému
Řešení v rámci sociálního systému	Podpora v nezaměstnanosti, sociální pomoc

Zdroj: vlastní zpracování

ekonomické úvaze o odvětvových penzijních schématech. Mezi příčinami tohoto stavu lze zdůraznit zejména to, že na rozdíl od centrálně plánovaných ekonomik, kde důchodové zabezpečení ve velké míře garantoval a provozoval stát, se v těchto zemích na principu zaměstnaneckých schémat odbývala velká část důchodového zabezpečení vždy. Až s flexibilizací pracovního trhu a liberalizací pracovního zákonodárství se role zaměstnavatelů začala zmenšovat, přesto je však systémově silnější. V rámci procesů veřejné politiky to pak je možno sledovat na charakteru příslušných jednání: zatímco v České republice je primární požadovat dodatečné zabezpečení na vládě, v zahraničí je tendence k tvorbě zaměstnaneckých schémat přece jen vyšší, i když důvod jejich tvorby nemusí být nutně přímo dán charakterem odvětví.

Diskuse

Sociálně politické pobídky pro existenci speciálních penzijních úprav v určitých sociálních skupinách jsou značné a rostou, pokud dochází k prodloužení lidského života ve vztahu k situaci na trhu práce a tím i důchodového věku. Z tohoto hlediska je zřejmé, že současné důchodové systémy jsou pod velkým tlakem takováto řešení umožnit a lze předpokládat, že tak jak bude sociální realita ukazovat skutečné lidské osudy v situaci prodlužující se pracovní kariéry, mohou tyto podněty i narůstat.

Jednotlivé metody řešení těchto pobídek shrnuje tabulka č. 1.

Primárním determinantem případné existence speciálních penzijních schémat je prodlužující se délka života a s tím související parametrická úprava důchodového systému - důchodový věk a jeho případná individuální flexibilita, stejně jako příslušné požadované náhradové poměry.

Úpravy v tomto směru mají přímý vliv na to, zda budou speciální penzijní schémata potřebná a pro jaké sociální skupiny budou využita. Obecně platí, že pokud je tlak na speciální penzijní schémata příliš velký, je nejlepší metodou zabezpečení kvalitní a dostatečně robustní univerzální penzijní systém; v něm mohou občané realizovat své důchodové zabezpečení v průběhu celé své pracovní kariéry.

Dalším faktorem je situace na trhu práce a kvalita života zaměstnanců. Zde se nabízejí jak komplexnější ukazatele typu QALY a DALY, které se k posouzení zdravotně-sociálních aspektů života a jeho kvality používají v teorii a praxi zdravotní politiky celosvětově, tak i jednodušší metody typu počet odpracovaných let (hodin) nebo ukazatele pracovní neschopnosti v daném odvětví, které v průměru příslušnou službu mohou, zejména pro pracovní právní účely, poskytnout také. Při shodě na způsobu měření těchto faktorů tak lze získat objektivnější ukazatele toho, která odvětví jsou skutečně více náročná, a tudíž ve kterých by měla existence speciálních penzijních schémat racionální opodstatnění.

Podstatnou je také otázka individuální flexibility zaměstnanců - rekvalifikace. Na jedné straně, při současné délce pracovní kariéry, je to zřejmě nezbytný aspekt pro řadu profesí a v rámci univerzálního penzijního systému je to v podstatě řešení první volby, jak do něj zajistit kontinuální alokaci příjmů bez speciálních požadavků. Na druhé straně je krajně problematické nutit k rekvalifikaci sociální skupiny, které dlouhodobě pracují v náročném, zdraví zatěžující profesi, už proto, že po určité době je jejich pracovní schopnost narušena právě výkonem této profese a někteří, jak je často argumentováno, se předpokládaného konce pracovní kariéry v odvětví ani nemusí (ve zdraví) dožít.

V případě, že kombinace výše uvedených faktorů vygeneruje sociální tenzi ve smyslu požadavků na parametrické zlepšení důchodového systému pro určitou sociální skupinu, nabízejí se dodatečná schémata tuto tenzi zmírňující.

Schématy akumulující zdroje jsou elegantní v tom smyslu, že ponechávají řešení na dohodě mezi zaměstnanci a zaměstnavateli a akumulací zdrojů zajišťují vyšší penzijní standard příslušným zaměstnancům, s plným promítnutím do nákladů odvětví a tedy i ekonomických bilancí příslušných zaměstnavatelů. Tím je dána i jejich ekonomická racionalita, neboť je mikroekonomicky plně obhajitelné, aby ceny příslušných produktů zahrnovaly plné náklady na pracovní sílu v daných odvětvích včetně jejího životního cyklu. Předpokladem jejich realizace je však dostatečná bonita odvětví, jeho strukturální stabilita a ochota takováto penzijní schémata vytvářet. Příkladem takového opatření v českém sociálním systému jsou tzv. předdůchody (z. č. 427/2011 Sb.), dobrovolné akumulující příspěvky zaměstnanců a zaměstnavatelů, kteří si takovýto systém zvolí. Pro existenci takovýto schémat nakonec nejsou objektivně daná kritéria snížené kvality života či omezené doby vykonávání zaměstnání nezbytně nutná: mohou být realizována převážně či čistě na výsluhovém principu podle obecných časových kritérií. Doposud je však v tomto systému minimální počet účastníků (cca 1000 osob k IV. čtvrtletí 2015) a z hlediska metodologie tohoto článku neřeší specificky otázku zdravotně-sociálního znevýhodnění, ale jsou v zásadě obecným rozšiřujícím penzijním schématem, jakkoli primárně určeným pro zájemce z těch sektorů, kde existuje po snížení penzijního věku poptávka. Dalším dílčím problémem může být, v případě dobrovolnosti i uvnitř odvětví, realizace pouze na úrovni některých (zejména větších) zaměstnavatelů a současná obtížná pozice malých firem, které mohou mít obtíže s tvorbou příslušných schémat v praxi; zde může být řešením dohoda na úrovni příslušného odvětví či regionu.

Schématy redistribuující zdroje jsou založena na odlišných nárocích některých sociálních skupin v povinném penzijním systému. Tyto odlišné nároky jsou zdůvodněny typicky náročností práce v daných odvětvích oproti odvětvím běžným (průměrným); v tom tkví i jejich kámen úrazu, neboť je obtížné tyto nároky přiznat jen některým skupinám zaměstnanců, a některým ne; pomoci mohou snad jen objektivizované ukazatele kvality života a pracovní náročnosti, které dostatečně přesvědčivě tyto nároky zdůvodní. Příkladem takového schématu byly v minulosti tzv. pracovní kategorie a v poslední době se objevivší návrhy na speciální úpravu důchodových nároků pro horníky; ty

v sobě navíc nesou snahu řešit situaci v odvětví. V rámci příslušných analýz je však potřebné zvažovat stabilitu povinného penzijního schématu jako takového ve vazbě na navrhované opatření. Zdůvodňující kritéria existence pro tato schémata, která jsou v zásadě povinného charakteru, musí být dostatečně robustní a v případě státního penzijního systému musí být také dostatečně přesvědčivá pro veřejnou volbu.

Závěr

Speciální penzijní schémata jsou volitelným prvkem důchodového zabezpečení a pobídky pro jejich existenci souvisí s měnící se demografickou situací, vývojem na trhu práce a specifickými jednotlivých odvětví. Protože se tyto determinanty v poslední době podstatně mění, roste v rámci veřejné politiky i poptávka po řešeních. Obtížná situace zaměstnanců jednotlivých odvětví vede ke specifikacím jejich nároků ve vztahu k výsluhovému principu penzí, avšak financování těchto nároků je žádoucí primárně řešit na úrovni odvětví, kde vznikly. Tvorba takovýto schémat ve vztahu zaměstnanec-zaměstnavatel je tedy řešením první volby. Může to však být obtížné, a proto jsou diskutovány i další možnosti, jak zvýšit robustnost vzniklých schémat a jak je provázat s univerzálním penzijním systémem. V případě neuspokojení vzniklých nároků hrozí snížení životní úrovně příslušných sociálních skupin, v horším případě i sociální nestabilita daných regionů. Při úpravách univerzálního penzijního systému jako základní, každému občanu dostupné varianty je nutno se zabývat i potenciálním vznikem schémat speciálních a neponechávat jejich existenci pouze na spontánním vývoji, neboť zpětně se otázka důchodového zabezpečení často ani vyřešit dobře nedá.

Na otázku důchodového věku a zdravotního stavu zaměstnanců mají významný vliv také obecné aspekty sociální politiky. Zhoršený zdravotní stav často vede k pobídkám odchodu do důchodu, pokud to penzijní systém v některé variantě umožňuje. Je možno konstatovat, že úloha prevence a prodloužení produktivního uplatnění je ve vztahu k udržitelnosti penzijních systémů zcela zásadní. Nelze libovolně manipulovat s důchodovým věkem, resp. zohledňovat pouze střední délku života v konstrukci penzijních systémů ve smyslu populačních prognóz, aniž bychom se zabývali tím, v jaké kvalitě lidé žijí a zda jsou práce schopní.

Pokud speciální schémata selžou nebo nebudou adekvátně využita, odrazí se to na situaci na trhu práce, případně v rámci jednotlivých pater sociálního systému, zejména tedy politiky zaměstnanosti a sociální pomoci. I to má své náklady a z to-

hoto hlediska je účelné analyzovat, do jaké míry se vyplatí případně existenci speciálních penzijních systémů podporovat fiskálně z veřejných rozpočtů nebo legislativně v rámci jednání tripartity; v tomto směru se lze inspirovat též v zahraničí (Arbetsgivarverket, 2011). Stejně tak je účelné zvažovat i obecnou makroekonomickou situaci a demografický vývoj, neboť pokud platí, že je na ní závislý univerzální penzijní systém, je současně nutno zvažovat také stabilitu schémat speciálních, která vzhledem ke svému menšímu objemu mohou snadno „podlehout“ např. strukturálním dopadům ekonomické krize.

Poděkování

Článek byl zpracován s podporou projektu „Aktuální trendy ve vývoji finančních trhů“, podpořeného z prostředků institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Vysoké školy finanční a správní, z. ú., v roce 2016.

Literatura:

- Arbetsgivarverket, 2011. *Social partners role in Pay formation in Swedish central government administration*. [Online] Dostupné z: <http://www.oecd.org/dataoecd/32/25/48668387.pdf> [Přístup získán 05 09 2011].
- Babisch, W., 2010. *Good practice guide on noise exposure and potential health effects*. EEA Technical report No. 11 editor European Environmental Agency: Copenhagen.
- Bourdieu, P., 1986. *The Forms of Capital. V: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, pp. 241-258.
- Domonkos, S., 2014. Promoting a higher retirement age: A prospect-theoretical approach. *International Journal of Social Welfare*, pp. 133-144.
- Engliš, K., 1930. *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Praha: František Topič.
- Engliš, K., 1932. *Malá finanční věda*. Praha: František Borový.
- Esping-Andersen, G., 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Hurley, J., 2000. An overview of the normative economics of the health care sector. V: A. Culyer & J. Newhouse, editoři *Handbook of Health Economics*. Amsterdam: Elsevier.
- Industry Wide Mineworkers Pension Scheme, 2014. *Industry Wide Mineworkers Pension Scheme*. [Online] Dostupné z: <http://www.iwmps-pension.org.uk/introduction.htm> [Přístup získán 15 12 2014].
- Kotlikoff, L. & Smith, D., 1983. *Pensions in the American Economy*. Chicago: NBER.
- Krebs, V. a. k., 2009. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. Praha: VÚPSV.
- Krebs, V. a. k., 2010. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer.
- Mineworkers Pension Scheme, 2014. *Mineworkers Pension Scheme*. [Online] Dostupné z: <http://www.mps-pension.org.uk/> [Přístup získán 15 12 2014].
- Mooney, G., 1992. *Economics, Medicine and Health Care*. Second edition. Essex: Prentice Hall.
- MZ ČR, 2013. *Nemocemi z povolání trpí nejvíce horníci*. Tisková zpráva MZ ČR srpen 2013.
- Potůček, M., 2005. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Sondy, 2015. *Na dřívějším odchodu horníků do důchodu se vláda opět neshodla*. [Online]

Dostupné z: <http://www.e-sondy.cz/aktualne/4824-3/na-drivejsim-odchodu-horniku-do-duchodu-se-vlada-opet-neshodla> [Přístup získán 01 08 2015].

Šetek, J., 2010. *Výsluhové příspěvky ze služebních poměrů*. Práce a sociální politika, p. 5.

Valenčík, R., 2014. *Lidský kapitál a investice do vzdělání*. Sborník z pracovní části 17. ročníku mezinárodní vědecké konference. Praha, VŠFS EUPRESS.

Vostatek, J., 2015. *Sociální a správní modely důchodového pojištění a spoření*. Praha: VŠFS.

VÚPSV, 2011. *Zaměstnanecká schémata penzijního pojištění ve vybraných státech EU, Švýcarsku a USA*. Praha: VÚPSV.

WHO, 2002. *The world health report 2002 - Reducing Risks, Promoting Healthy Life*. Geneva: WHO.

Work Ability Index, 2015. *Work Ability Index Information*. [Online] Dostupné z: <http://www.ttl.fi/en/health/wai/pages/default.aspx> [Přístup získán 01 08 2015].

Zandstra, G., 2002. *Enron, board governance and moral failings*. Corporate Governance.

The International Journal of Business in Society, pp. 16–19.

Autor (jan.mertl@outlook.com) působí jako odborný asistent na katedře financí Vysoké školy finanční a správní v Praze (University of Finance and Administration), *Estonská 500, 101 00 Praha 10, Česká republika*.

Poznatky z praxe

Bydlení a bytová politika v hlavním městě Praze a České republice v kontextu demografických změn

Petr Wija
Michal Němec

Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy a Institut důstojného stárnutí Diakonie ČCE uspořádal 28. ledna 2016 seminář s názvem „Bydlení a bytová politika v hl. městě Praze a České republice v kontextu demografických změn“. Na semináři vystoupili zástupci pořadajících institucí, dále zástupci Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva pro místní rozvoj a další odborníci na tuto problematiku. Seminář se mimo jiné zaměřil na problematiku bydlení v kontextu probíhající aktualizace Strategického plánu hl. m. Prahy. Seminář se setkal se značným zájmem odborné veřejnosti, samospráv a dalších účastníků. Prezentace ze semináře jsou dostupné na stránkách Institutu důstojného stárnutí (www.dustojnestarnuti.cz).

Bydlení a bytová politika jako mainstreamové téma politiky „přípravy na stárnutí“

Téma seniorského i sociálního bydlení je dlouhodobě vnímáno jako prioritní ze strany samospráv, zejména obcí. V dotazníkovém šetření zaměřeném na roli samospráv v přípravě na demografické změny (MPSV, 2015) oblast bydlení považují z hlediska kvality života seniorů za problematickou více než dvě třetiny respondentů (68 %). Současně dlouhodobě obyvatelé České republiky konzistentně vyjadřují preferenci setrvat ve vlastním bydlení v případě snížení soběstačnosti. Bydlení je integrální součástí konceptu dlouhodobé péče (Kane, 2015), jehož dalšími pilíři je osobní péče při snížení soběstačnosti a zdravotní péče. Některé země, například Velká Británie, přijaly komplexní strategie podporující adaptaci bydlení na demografické změny. Ministerstvo práce a důchodů (Anglie) přijalo jako motto „Strategie bydlení pro stárnoucí společnost“ (Department for Work and Pensions, February, 2008) koncept celoživotního domova („*life-time homes*“). Tento koncept zdůrazňuje, že v průběhu života člověka potkávají životní situace, které mění jeho potřeby a omezují jeho mobilitu. Každé bydlení by proto mělo splňovat určité minimální standardy přizpůsobitelnosti měnícím se potřebám v případě snížené soběstačnosti, disability nebo mateřství a péče o malé děti. K naléhavosti tématu seniorského bydlení v České republice se přidá-

vá dlouhodobě (ne)systémová (ne)podpora terénních a komunitních sociálních a zdravotních služeb, růst kapacity pobytových sociálních služeb bez chybějícího vymezení seniorského a sociálního bydlení, neuspokojená poptávka po seniorském bydlení a nevyjasněnost vztahu a role seniorského bydlení a sociálních služeb. Bytová politika je také důležitou komponentou ucelené proseniorské politiky „měst přátelských seniorům“ - „*age-friendly cities*“ (WHO, 2007, MPSV 2009).

Podpora bydlení a právo na podporu života ve vlastním prostředí a bydlení

Podle odst. 2 Článku 4 Dodatkového protokolu Evropské sociální charty se smluvní strany zavazují mimo jiné „*umožnit starým osobám, aby si svobodně zvolily způsob života a vedly, jak dlouho chtějí a mohou, nezávislý život v jim známém prostředí poskytnutím bydlení přiměřeného jejich potřebám a jejich zdravotnímu stavu nebo poskytnutím dostatečné podpory na přizpůsobení jejich bydlení*“. Jiný mezinárodní dokument, Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, pak formuluje „*právo na zajištění přístupu osob se zdravotním postižením k programům sociálního bydlení*“ (viz článek 28). Také Zásady OSN pro seniory přijaté Valným shromážděním OSN již v roce 1991 uvádí, že „*starší lidé by měli... žít v prostředí, které je bezpečné a přizpůsobitelné osobním preferencím a měnícím se schopnostem, a žít ve svém domově, jak*

nejdéle je to možné.“ Přes tyto mezinárodní závazky a prohlášení se však zdá, že téma seniorského bydlení není v rámci veřejné politiky v České republice prioritní a na celostátní úrovni je mu věnována minimální pozornost. Akcentována je problematika nákladů na bydlení a sociálně vyloučených lokalit, která přes dlouhodobé trendy dosud také není systémově řešena. Téma bydlení a veřejného prostoru v kontextu stárnutí pak zůstává spíše na okraji. Přestože ústředním mottem zákona o sociálních službách je podpora života v přirozeném prostředí a v případě osob se zdravotním postižením probíhají dílčí snahy o deinstitucionalizaci, podpora setrvání seniorů se sníženou soběstačností doma se nepotkává s dostatečnou podporou. Mezi bytovou a sociální politikou navíc zůstávají resortní bariéry, obdobě jako v jiných „nadresortních“ agendách, jako je například integrovaná dlouhodobá péče v případě ministerstev zdravotnictví a práce a sociálních věcí.

Bydlení a bytová politika v hlavním městě Praze

V Praze dlouhodobě roste počet obyvatel a podle poslední demografické prognózy (Burcin, Kučera a kol., 2014) existuje předpoklad růstu počtu obyvatel i do budoucna, a to především v důsledku migrace. Na populačním růstu obyvatel hlavního města by se tak i nadále měli významnou měrou podílet cizinci. V roce 2050 by podle střední a tedy nejpravděpodobnější

Tab. Prognóza vývoje počtu seniorů v hl. m. Praze v letech 2030–2050 (střední varianta, obě pohlaví)

Věk	2013	2020	2030	2040	2050
65+	225 042	252 395	267 304	288 920	323 194
75+	91 060	109 485	146 355	153 819	171 823
85+	25 629	29 480	42 697	61 167	65 766
100+	123	233	808	1469	3690

Zdroj: Burcin, B., Čermák, Z., Kučera, T., Šídlo L. *Prognóza vývoje obyvatelstva území hl. m. Prahy a odhadů náhradové migrace na období do roku 2050. Praha, červenec 2014*

varianty prognózy mělo v Praze žít 1487 tis. obyvatel, tj. zhruba o 20 % obyvatel více než ke konci roku 2013 (výchozí rok prognózy), kdy podle bilance ČSÚ žilo v Praze 1 243 201 obyvatel. Počet osob starších 65 let by se měl do roku 2050 zvýšit o 44 % a počet osob starších 75 let o 89 % (Brabec, 2015). Počet 85letých a starších by měl vzrůst více než 2,5krát na téměř 66 tis. osob (viz tabulka). Oproti počtu 123 stoletých v roce 2013 by jich v roce 2050 mělo být více než tři a půl tisíce (Wija, 2014).

Výchozí podmínky bytové politiky v Praze lze zjednodušeně charakterizovat v těchto bodech: 1) vysoké tržní ceny a nájemné bytů, obtížná finanční dostupnost bydlení, 2) rostoucí náklady spojené s bydlením, 3) zvyšující se nároky na zajištění bytových potřeb seniorů, 4) potřeba bydlení a inkluze osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením, 5) z dlouhodobého hlediska nekoncepční a pasivní bytová politika města a městských částí (Němec, 2015).

V oblasti dostupného bydlení Návrh Strategického plánu hl. města Prahy (IPR, 2015) doporučuje realizaci níže uvedených opatření a příkladových aktivit:

Realizace diferencovaných forem sociálního a dostupného bydlení v rámci běžné zástavby

- vytvoření podmínek pro vznik systému sociálního bydlení pro osoby v bytové nouzi prostřednictvím městských investic do výstavby, rekonstrukcí, oprav a úprav bytů s cílem zajistit dostatečné kapacity krizových, sociálních a dostupných bytů,
- spolupráce se soukromými pronajímateli bytů a neziskovým sektorem při zajišťování bytových kapacit pro osoby v bytové nouzi (např. formou poskytování garancí soukromým pronajímatelům atd.),
- vytvoření a implementace nástrojů ústupového seniorského bydlení včetně eventuálního zavedení nástroje tzv. zpětných hypoték, přičemž byty seniorů by po jejich smrti nenabývaly privátní subjekty, ale přímo město,

- zvýšení dostupnosti bezbariérového bydlení a podpora služeb zaměřených na poradenství a asistenci při odstraňování bariér v bytech seniorů a osob se zdravotním postižením,
- zprostředkovávání výměny obecních nájemních bytů (tzn. větších za menší) napříč všemi městskými částmi,
- realizace programů finančně zvýhodněného nájemního bydlení pro vybrané zaměstnance z veřejného sektoru, kteří mají pro chod města strategický význam (poskytování služebních bytů maximálně po dobu výkonu profese),
- vyčlenění části obecního bytového fondu pro účely dostupného startovacího bydlení poskytovaného po určité období mladým rodinám, které vyhoví příjmovým i jiným kritériím,
- zavedení programů sociální práce zaměřených mj. na zvyšování kompetencí samostatného bydlení v běžném bytě, které budou pro uživatele krizových a sociálních bytů obligatorní.

Koncepčně a aktivně vedená bytová politika města

- vytvoření nového koncepčního rámce bytové politiky města s důrazem na sociální aspekty bydlení,
- aktivní podílení se na přípravě zákona o sociálním bydlení (formou připomínek, vlastních pozměňovacích návrhů atd.),
- sladění základních principů bytové politiky na úrovni hl. m. Prahy a jednotlivých městských částí (snaha o jednotnou bytovou politiku města a městských částí).

Efektivní a odpovědná správa obecního bytového fondu

- provedení auditu bytového fondu spravovaného hl. m. Prahou i jednotlivými městskými částmi za účelem identifikace disponibilních bytů,
- zastavení neuvážené privatizace volných menších či bezbariérových obecních bytů eventuálně využitelných pro sociální účely,
- využívání prostředků z fondu Rozvoje sociálního bydlení výhradně pro účely rekonstrukcí či výstavby sociálního bydlení,

- založení jediné městské firmy spravující obecní bytový fond za účelem vyšší efektivity jeho provozování,
- zvýšení transparentnosti při správě bytového fondu a informovanosti o nabídce disponibilních bytů (např. zřízení realitního inzertního portálu nabízejícího byty ve vlastnictví města).

Literatura:

- Brabec, T. *Demografie, bydlení a veřejná vybavenost v Praze: Demografie. Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, červen 2015*
- Burcin, B., Čermák, Z., Kučera, T., Šídlo L. *Prognóza vývoje obyvatelstva území hl. m. Prahy a odhadů náhradové migrace na období do roku 2050. Praha, červenec 2014*
- Department for Work and Pensions. *Lifetime Homes, Lifetime Neighbourhoods - A National Strategy for Housing in an Ageing Society.* Department for Communities and Local Government, Department of Health, Department for Work and Pensions, February 2008 [online] <http://www.cpa.org.uk/cpa/lifetimehomes.pdf>
- Holmerová, I., Starostová, O., Vepřková, R., Wija, P. *Bedekr aktivního stárnutí.* Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2013.
- Institut důstojného stárnutí. *Prezentace ze semináře Bydlení a bytová politika v kontextu demografických změn (Praha, 28.1.)* Institut důstojného stárnutí, 2015 [online] <http://www.dustojnestarnuti.cz/bydleni/prezentace-ze-seminare-bydleni-a-bytova-politika-v-kontextu-demografickych-zmen-praha-28-1/>
- Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy. *Návrh strategického plánu, Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, 2015* [online] <http://www.iprpraha.cz/clanek/1464/navrhova-cast>
- Kalvach, Z. a kol. *Podpora rozvoje komunitního systému integrovaných podpůrných služeb.* Praha, Diakonie ČCE, 2014
- Kane, Robert L. *A New Long-Term Care Manifesto. The Gerontologist* (2015) 55 (2): 296-301. doi: 10.1093/geront/gnv010
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Metodika vytváření místních a krajských akčních plánů podpory pozitivního, aktivního a zdravého stárnutí (MPSV, 2015)*
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Globální města přátelská seniorům: Průvodce.* MPSV, 2009 [online] http://www.who.int/ageing/WHO_age_friendly_cities.cz.pdf
- Němec, M. *Demografie, bydlení a veřejná vybavenost v Praze: Bydlení.* Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, červen 2015
- Wija, P. *Počet stoletých se v Praze do roku 2050 zvýší třicetinásobně* (07.10.2014) *Medical Tribune* 18/2014 [online] <http://www.tribune.cz/clanek/33935-pocet-stoletych-se-v-praze-do-roku-zvysi-tricetinasobne>
- World Health Organization. *Global age-friendly cities: A guide.* Geneva. WHO, 2007. [online] http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf

Autor Petr Wija (petr.wija@gmail.com) působí v Institutu důstojného stárnutí ČCE, Belgická 22, 120 00 Praha 2, Česká republika.

Autor Michal Němec (nemoc@ipr.praha.eu) působí jako specialista analýz a prognóz v Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy, Vyšehradská 57, 128 00 Praha 2, Česká republika.

Sociální situace v Česku pohledem zprávy Caritas Cares

Lucie Benešová
Iva Kuchyňková

Caritas Europa pravidelně vyzývá své členské organizace, aby se vyjadřovaly k dění v sociální politice na národní i celoevropské úrovni a uplatnily cenný pohled grassroot organizace. Výsledkem takového zhodnocení byla v roce 2015 kompletní zpráva s názvem Caritas Cares, který můžeme přeložit jako „Charita se stará“ či „Charitě to není jedno“. Ve svých závěrech totiž přichází s apelem na jisté změny, které dle jejího názoru mohou zajistit, aby se současná sociální situace v oblastech chudoby a sociálního vyloučení zlepšila. Podobnou zprávu vydávala Caritas Europa již za rok 2014, ta byla více zaměřená na „evropský semestr“ a Strategii 2020. Kontext Strategie 2020 lze zaznamenat i ve zprávě Caritas Cares 2015, ovšem v následujících řádcích se budeme věnovat především těm částem, které jsou založené na vlastním výzkumu mezi sociálními pracovníky a finálním závěrům, resp. doporučením. Zpráva Caritas Cares 2015 byla představena zástupcům zainteresovaných institucí a organizací 2. února 2016 v Evropském domě v Praze za přítomnosti Jorge Nuño Mayera, generálního sekretáře Caritas Europa. Výsledky všech evropských států jsou zveřejněny ve Zprávě Caritas Cares 2015, která byla vydaná v březnu 2016.

Metodologie

Pro účely této zprávy Charita ČR provedla celostátní průzkum v červnu 2015. Dotazník byl vytvořen na základě podkladů od poradenské firmy Fresno, která metodologicky zaštitila celoevropský průzkum pro Caritas Europa a její členské organizace. Sběr dat na státní i celoevropské úrovni probíhal elektronicky. Pro český průzkum byli osloveni sociální pracovníci z odborných sociálních poraden. Průzkumu se zúčastnilo 34 z celkového počtu 69 poraden Charity ČR.

Nejpalčivější problémy v rámci chudoby a sociálního vyloučení

Celkem 79 % respondentů označilo za nejožehavější problém „předluženost“. Dále se na žebříčku nejvýše umístila dlouhodobá nezaměstnanost (70 % respondentů), chudoba pracujících (50 %), přístup k bydlení (44 %) a zvyšující se nerovnosti a propasti mezi chudými a bohatými. Respondenti měli na výběr celkem 14 problémů v rámci chudoby a sociálního vyloučení. Vybrat mohli maximálně pět oblastí.

Předlužení

Podle průzkumu provedeného mezi sociálními pracovníky Charity ČR byla pře-

dluženost označena jako nejzávažnější problém v oblasti chudoby a sociálního vyloučení v České republice. V roce 2014 odborné sociální poradny Charity ČR registrovaly přes 27 000 příjemců, z toho 60 % žen a 40 % mužů. V celkovém objemu požádali o pomoc se svými dluhy průměrně dva z pěti klientů charitních poraden.¹

Praxe ovšem ukazuje, že osoby nejvíce ohrožené chudobou na oddlužení nedosáhnou. Důvodem jsou zejména příliš komplikované a odrazující podmínky pro oddlužení (např. splacení 30 % dluhu, zaplacení nákladů na exekutory a získání souhlasu věřitelů k prominutí dluhu).

Jiná výzkumná studie (provedená Asociací občanských poraden)², která se soustředila na příjemce dluhového poradenství během roku 2014, dospěla k těmto závěrům: 33 % zadlužených osob mělo dluhy u bank, 36 % u nebankovních společností a 31 % mělo dluhy jiného původu. Většina z těchto dalších dluhů vyplývá z nevýhodných spotřebitelských smluv, ale také z prodlení platby nájemného u bytů ve vlastnictví obcí, poplatků za pojištění v oblasti veřejného zdraví nebo příspěvků na důchodové pojištění od osob dříve působících na volné noze, které často nemají příjmy kvůli druhotné platební neschopnosti.

Z pohledu těchto a dalších zjištění se zdá současná právní úprava poskytování úvěrů a ochrany spotřebitele nedostateč-

ná. Situaci dále zhoršuje nízká úroveň finanční gramotnosti široké části populace. Toho využívají lichváři, jejichž služby nejsou nijak regulovány.

Poté, co se Zdena rozvedla, přišel jí soud péči o děti. Ačkoliv byla otcí dětí stanovena výše výživného, neplatil po dva roky. Zdena podala na bývalého manžela trestní oznámení, které pro ni znamenalo další psychickou zátěž. Při soudním řízení byl otec uznán vinným z trestného činu neplacení výživného a odsouzen k odnětí svobody. Na rozsudek Zdena reagovala slovy: „K čemu mi to je? Peníze jsem stejně nedostala! Kde ty peníze seženu? Jak nakrmím svoje děti?“ Rozplakala se. Sociální pracovník Charity ČR vysvětluje její reakci: „Pokud otec nepracuje, nebo pracuje nelegálně a nemá žádná aktiva, klient (matka) je stále ve stejné špatné situaci. Nemá žádnou šanci získat výživné na své děti a v tomto případě neexistuje žádná náhradní finanční podpora. Nemá jak uživit své děti.“

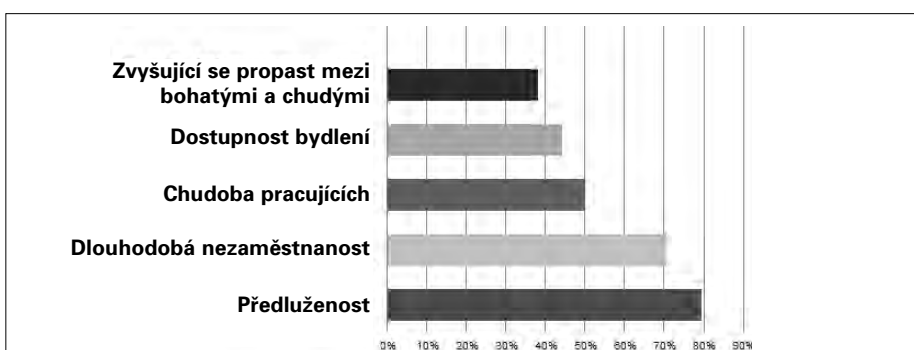
Příběh z odborné sociální poradny.

Přístup k bydlení

44 % sociálních pracovníků, kteří se podíleli na výše zmíněném průzkumu Charity ČR,³ označilo přístup k bydlení za jeden z nejpalčivějších problémů týkajících se chudoby a sociálního vyloučení v České republice. Vzhledem k tomu, že významný podíl služeb Charity v České republice je zaměřený na osoby bez domova, čerpá organizace ze svých znalostí a zkušeností a upozorňuje na problémy přístupu k bydlení v této zemi. Například data z Českého statistického úřadu ukazují, že zatímco v roce 2005 představovaly náklady na bydlení 16 % výdajů průměrné domácnosti, v roce 2012 tento podíl vzrostl na 18,2 %.⁴

V případě domácností s nižšími příjmy je tento podíl ještě mnohem vyšší.⁵ Pro mnoho domácností, které v současnosti nemají možnost (znovu) získat přístup ke standardnímu nájemnímu bydlení, se ubytovny stále častěji stávají dlouhodobým nebo tr-

Graf: Nejpalčivější problémy dle mínění sociálních pracovníků

valým řešením situace (a to i v případech, že podmínky v nich nejsou dostatečné pro dlouhodobé bydlení - např. pouze společná kuchyňka, pokud je vůbec k dispozici, většínou nevyhovuje po hygienické stránce). Tato tendence je zvláště znepokojující, protože bydlení na ubytovně lidi stigmatizuje, navíc je často předraženo, zejména s ohledem na jeho ubohou kvalitu.⁶

Dále musí být zmíněna omezená dostupnost sociálního bydlení. Pokles počtu veřejně vlastněných bytových jednotek je nejvíce patrný v podílu těchto bytů na celkovém počtu bytů. V roce 2015 se jednalo o pouhých 7 % (ve srovnání s 39 % v roce 1990).⁷ Zcela nedostatečný počet obecních (a podobných typů) bytů je tak hlavní překážkou v poskytování a přístupu k sociálnímu bydlení.

Matka (29 let) dvou dětí (4 a 5 let) dříve bydlela s otcem dětí v pronájmu v rodinném domě. Kvůli fyzickému týrání se rozhodla svého přítele opustit a bála se žít s jiným partnerem. Protože si nemohla dovolit sama pronajmout byt, šla do azylového domova v Břeclavi, kde zůstala po dobu jednoho roku (podle zákona je maximální délka pobytu v domově jeden rok). Na základě doporučení orgánu sociálně-právní ochrany dětí městského úřadu, který se ženou a jejími dětmi pracoval, byla rodina minulý rok přesunuta do domova Charity ve stejné obci. Rodina potřebovala dlouhodobý dozor nad péčí o děti a domácnost a správu jejich financí. S ohledem na současnou právní situaci žen žijících v domovech pomohla Charita rodině s přihláškou do dalšího domova, kam se budou muset po 12 měsících z domova Charity opět přesunout. To byla pro tuto rodinu jediná možnost, protože žijí z dávek sociální podpory, které nestačí na to, aby ušetřili na kauci k pronájmu bytu. Obec neposkytuje žádné sociální bydlení a matka v současnosti není v dobré psychické kondici, což negativně ovlivňuje její možnosti při hledání dodatečných příjmů. Za stávajících podmínek se jejich situace jeví jako neřešitelná a bohužel jde o jeden z mnoha příběhů matek a dětí putujících od domova k domovu.

Příběh z Charity Břeclav

Chudoba pracujících

50 % sociálních pracovníků, kteří se podíleli na výše zmíněném průzkumu Charity ČR, označilo chudobu pracujících jako jeden z nejobávanějších problémů týkajících se chudoby a sociálního vyloučení v České republice. Podle jejich názoru český pracovní trh postrádá dostatek kvalitních pracovních příležitostí. To se odráží na platech, které nedokáží pokrýt základní potřeby (např. ubytování), i v nespravedlivých pracovních podmínkách, které nutí lidi k neplacené práci přesčas. Běžně se fi-

nančně podhodnocené pracovní pozice vyskytují např. v sociálních službách a školství. Ve výrobním sektoru drží zaměstnavatelé nízké mzdy pod tlakem výhrůžek, že přesunou výrobu do zemí s nižšími výrobními náklady.

Skupiny ohrožené chudobou s nejvyšší potřebou politické aktivity v České republice

Respondenti měli vybrat maximálně 5 skupin, které považují za nejvíce ohrožené chudobou a sociálním vyloučením z možností: děti (0–17), starší lidé (nad 65 let), dlouhodobě nezaměstnaní, lidé bez domova, etnické minority (včetně Romů), migranti a uprchlíci, lidé s tělesným či mentálním postižením, samoživitelé a samoživitelky. Z výzkumu vyplývá, že za nejvíce ohrožené skupiny chudobou a sociálním vyloučením jsou respondenty považováni:

- Starší občané (65 let a více) 47 %
- Dlouhodobě nezaměstnaní 91 %
- Osoby bez domova 85 %
- Osoby s tělesným/mentálním postižením 65 %
- Rodiče samoživitelé 65 %

Dlouhodobě nezaměstnaní

91 % sociálních pracovníků, kteří se podíleli na výše zmíněném průzkumu Charity ČR,⁸ uvedlo dlouhodobě nezaměstnané jako jednu ze skupin⁹ s nejnaléhavější potřebou politické aktivity v České republice. Podle oficiálních údajů počet dlouhodobě nezaměstnaných rok od roku roste. Podíl dlouhodobě nezaměstnaných lidí ve srovnání s celkovým počtem nezaměstnaných vzrostl z 39,7 % v roce 2013 na 43,8 % v roce 2014. Navíc stále více a více dlouhodobě nezaměstnaných není schopno najít práci ve lhůtě 24 měsíců.¹⁰

Dlouhodobá nezaměstnanost často znamená neschopnost vytvářet si finanční rezervy a mnoho lidí v České republice se dostává do dluhové pastí. Charita ČR se v praxi setkává s určitými skupinami, které jsou více náchylné k tomuto bludnému kruhu: mladí lidé, rodiče samoživitelé a lidé nad 50 let věku.

Osoby bez domova

Ztráta bydlení je často důsledkem ztráty zaměstnání a nezřídká vede ke ztrátě dalších sociálních kontaktů s kolegy, sousedy nebo rodinnými příslušníky, ke zhoršení zdravotního stavu, zadluženosti a dalším aspektům sociálního vyloučení.¹¹ Většina lidí využívá nocleháren a terénních programů pro osoby bez domova. V roce 2014 bylo v rámci Charity ČR poskytnuto 167 registrovaných služeb pro osoby bez domova a Charita pomohla

více než 26 000 uživatelům těchto služeb.¹²

Dlouhodobá analýza ukázala nárůst počtu osob bez domova a lidí vyloučených ze systému bydlení. Podle nedávných odhadů se počet lidí v České republice, kteří přespávají na ulici, pohybuje okolo 30 000. Dále se odhaduje, že 60 000 lidí přespává na ubytovnách, což znamená nestabilní a nestandardní ubytování. Přibližně 100 000 lidí v České republice je navíc ohroženo ztrátou bydlení.¹³

Nedostatek dostupného bydlení, neochota obcí převzít zodpovědnost za zlepšení životních podmínek osob bez domova, stejně jako nepřipravenost tradičních nástrojů veřejné politiky můžeme označit za hlavní důvody této neblahé tendence. Připomeňme, že Česká republika v současnosti není napojena na žádný mezinárodní informační systém sbírající data o bezdomovectví.¹⁴

Další zjištění z průzkumu

Z vnitřního průzkumu provedeného pro účely této zprávy Charitou ČR dále vyplynulo: 77 % sociálních pracovníků uvedlo, že přiměřená podpora příjmu je lehce dosažitelná, avšak čekací doba (až tři měsíce) je dlouhá, což bylo zdůrazněno jako hlavní problém. V souvislosti s přiměřeností podpory příjmu při pokrývání základních potřeb bylo 53 % respondentů názoru, že parametry minimálních příjmů v České republice nejsou dostatečné.¹⁵ Hlavní důvod pro takové hodnocení byla skutečnost, že výše těchto příspěvků je příliš nízká, aby pokryla náklady na důstojný život. Navíc skutečnost, že tyto příspěvky, považované za podporu příjmu, jsou svázány se situací „nezaměstnanosti“ osoby, ještě více demotivuje od hledání zaměstnání, které je také často finančně podhodnoceno, zatímco osobní výdaje mají při práci naopak tendenci stoupat (např. doprava, jídlo, atd.).

Matka samoživitelka (36) se dvěma dětmi (v předškolním a školním věku) nedostává žádné výživné. Rodina bydlí v pronájmu, matka hledá práci. Má středoškolské vzdělání a ráda by pracovala v administrativě, ale má také zájem o manuální práci (prodavačka, servírka nebo pomoc v kuchyni). V současnosti pobírá sociální dávky a příspěvek na bydlení - důležitou pomoc při placení nájmu. V minulosti vykonávala letní brigádu, která jí přinesla další příjem na následující čtvrtletí, avšak vždy měla problémy s penězi vyjít.

Pro účely znázornění vlivu napojení podpory příjmu na stav nezaměstnanosti jedince použili sociální pracovníci Charity ČR případ této matky a spočítali výdaje na pokrytí základních potřeb. Výsledek ukázal, že aby získala podobnou částku, jako když pobírala dávky, musela by dlouhodobě vy-

dělat 14 000 Kč (bez výdajů na dopravu, hlídání dětí, atd.). Vzhledem k předpokladům klientky a pracovním místům v regionu je takovou výši mzdy téměř nemožné získat. Navíc, pokud by práci sehnala a zase o ni přišla, musela by čekat až do příštího čtvrtletí, než by opět měla nárok na jakékoliv dávky sociální podpory. Není tedy překvapivé, že lidé v obdobných situacích pracují nelegálně nebo jsou nuceni docházet do dvou zaměstnání, aby vyšli s penězi.

Příběh z odborné sociální poradny Racek v Táboře.

V rámci průzkumu provedeného pro účely této zprávy¹⁶ byla sociálním pracovníkům Charity ČR položena otázka, zda věří, že se **pracovní trh v ČR stává více inkluzivním**. 48 % respondentů s tímto tvrzením nesouhlasilo¹⁷ a 9 % zcela nesouhlasilo. Jako hlavní překážku inkluzivnějšího pracovního trhu respondenti uváděli nedostatečnou podporu kvalitního zaměstnání - základní součástí pilíře aktivního začleňování. Hlavním problémem jsou zde nejisté pracovní podmínky, protože práva zaměstnanců jsou značně porušována.

Navíc podle nedávné zprávy agentury Eurostat má Česká republika čtvrtou nejnižší minimální mzdu v Evropě. Pokud jde o podíl mediánové mzdy, minimální mzda v České republice tvoří dokonce pouhých 40 % mediánového příjmu. To je nejnižší hodnota v EU.¹⁸ Celkem 120 000 zaměstnanců (6 % všech zaměstnaných) v současnosti dostává minimální mzdu,¹⁹ která nyní činí 9200 Kč.²⁰ Další 100 000 zaměstnanců si vydělá jen o něco více, než je hmotná nouze. Podle zákona o pomoci v hmotné nouzi²¹ má stát upravovat výši minimální mzdy na základě zvyšování cen spotřebního zboží (tzv. indexace). To se však ve skutečnosti neděje a podíl pracujících lidí ohrožených chudobou v České republice se zvýšil z 3,6 % v roce 2008 na 4 % v roce 2013.²² Minimální mzda je navíc často nižší než sociální dávky, což vede k demotivaci těch, kteří hledají práci.

Komentáře k vnitřnímu průzkumu provedenému pro účely této zprávy Charitou ČR na téma přiměřenosti příjmu a podpory inkluzivního trhu práce zdůraznily, že mezi takovými schémata dávek a běžně vyplácenými mzdami je jen velice malý rozdíl (mzda je často téměř rovna minimální mzdě). Minimální mzda nedokáže pokrýt základní potřeby, což může mít za následek, že lidé zvyklí žít ze sociálních dávek jsou demotivováni pracovat.

Český pracovní trh diskriminuje zejména ty, kteří si přejí pracovat na zkrácený úvazek, propuštěné z výkonu trestu, etnické menšiny, osoby starší 50 let, dlouhodobě nezaměstnané, rodiče samoživitele - především matky, a čerstvé absolventy. Dotazovaní pracovníci Charity ČR vysvětlují: „Největším problémem je vysoká ne-

zaměstnanost, což dovoluje zaměstnavatelům vybírat si ty nevhodnější zaměstnance, tedy raději ne ty, kteří již jsou sociálně vyloučení. Diskriminace při výběrovém řízení je běžná praxe.“ Navíc trend přesouvání produkce na cizí trhy práce s nižšími mzdami a zároveň importování levnějších produktů ze zahraničí prohlubuje diskriminační praktiky na trhu práce. Kromě toho snížení dotací EU pro odvětví zemědělství vedlo ke snížení příjmů pro zemědělce a ke ztrátám pracovních míst v tomto odvětví.

Závěrečná doporučení pro řešení popisovaných problémů

Zpráva nabídla nejen popis situace chudoby a sociálního vyloučení a podněty k zamýšlení a diskuzi, ale především přichází s konkrétními doporučeními, kterými adresuje pravděpodobné gestory i vztah doporučení k nařízením Evropské unie. Následující čtyři doporučení jsou jejími závěry. Podrobnosti k doporučením naleznete ve zmíněné zprávě, která je ke stažení na stránkách: <http://www.charita.cz/aktualni-projekty/caritas-cares-2015/caritas-cares-2015-ceska-charita-hodnoti-socialni-situaci-u-nas/>.

Autorky zprávy jsou si vědomy jisté strohosti těchto doporučení. Jejich příčinou je jasné zacílení a předpoklad, že mají sloužit jako podklad pro další vyjednávání, a nikoliv jako argumentační činitel. Ostatně tím je text předešlý, který zdůvodňuje důležitost proměny situace v rámci problematiky předluženosti, dostupnosti bydlení, chudoby pracujících i ohrožené skupiny samoživitelů.

Doporučení pro řešení problematiky předlužení jednotlivců a rodin: Revidovat insolvenční zákon a zákon o soudních exekutorech a exekuční činnosti tak, aby české právo poskytovalo přiměřené podmínky ke snížení vysoké úrovně předlužení.

- a) snížit současný limit pro oddlužení (nyní činí 30 % dluhu), který nyní zvýhodňuje osoby s majetkem nebo stálým zaměstnáním;
- b) snížit atraktivitu osobních půjček a nastolit přísnější pravidla regulace míry osobních dluhů (např. prostřednictvím povinností věřitele);
- c) zavést transparentnější mechanismy regulace dluhů pro rodiny (např. povinný písemný souhlas partnera/druha žadatele o půjčku, povinnost informovat oba partnery o kriminální činnosti (např. insolvenční);
- d) zavést jasnější pravidla (tj. zákony), která by regulovala kompetenci veřejných a soukromých vymahatelů (včetně soudních vykonavatelů, exekutorů), a která by definovala základní položky v domácnosti (tj. předměty, které mohou nebo nemohou být zabaveny v případě, že je k vymáhání pohledávek uplatněna exekuce);

- e) použít přísnější pravidla ochrany spotřebitele v oblasti propagování půjček;
- f) zavést, případně zlepšit výuku finanční gramotnosti ve školách, školeních pro dospělé a šířit osvětu prostřednictvím veřejných médií;
- g) zamezit nebo omezit možnosti uplatnění exekuce na důchody, sociální příspěvky apod. v případě nízké mzdy při vymáhání pohledávek.

Doporučení pro řešení problematiky špatné dostupnosti bydlení a zvýšené míry bezdomovectví i osob ohrožených sociálním vyloučením či ztrátou bydlení.

Zaručit, že v předpokládaném časovém plánu bude zaveden zákon o sociálním (dostupném) bydlení, který by zajistil přiměřenou právní regulaci práv a povinností všech stran a řádné a včasné přiřazení dostatečných prostředků.

Doporučení k ohrožené skupině chudých pracujících i přiměřené podpoře příjmu a inkluzivnímu pracovnímu trhu.

Zvýšit úroveň minimální mzdy na 12 000 Kč a zavést přísnější kontroly dodržování pracovního práva zaměstnavateli (např. bezpečnostních norem, kompenzace přesčasů a nehlášené práce).

Doporučení k řešení dětské chudoby, podpoře ohrožené skupině samoživitelů i předluženosti.

Zavést posuzování majetkových poměrů v souvislosti s výživným na děti, stanovit přiměřenou míru potřebných prostředků, které by všem dětem umožnily užívat veškerých práv dítěte, a stanovit finanční mechanismy (tj. včetně finanční podpory státu v případě, že jeden z rodičů neplatí), které by umožnily všem rodičům nebo zákonným zástupcům plnit jejich povinnosti.

- 1 Tato čísla nezahrnují příjemce z poraden, které se primárně zaměřují na dluhovou problematiku.
- 2 Asociace občanských poraden, 2014, Souhrnná zpráva k projektu „Dluhové poradenství za období leden 2014 až prosinec 2014“. Studie je založena na datech dvaceti odborných sociálních poraden specializujících se na dluhovou problematiku.
- 3 Tato čísla nezahrnují příjemce z poraden, které se primárně zaměřují na dluhovou problematiku.
- 4 Asociace občanských poraden, 2014, Souhrnná zpráva k projektu „Dluhové poradenství za období leden 2014 až prosinec 2014“. CFOworld, 2015, on-line článek: Ženy se zadlužují o pětinu méně než muži.
- 5 Matoušek, R. a Snopek, J., 2014. ASZ Metodika dostupného bydlení.
- 6 Lenka Maxová, 2014. Problems With Dormitory Housing - Is There a Way Out.
- 7 DNES, 2015. Nový úkol pro obce, mají zajistit bydlení.
- 8 Viz odstavec Metodologie v úvodu.
- 9 Další skupiny zahrnují osoby bez domova (85 % respondentů), osoby s tělesným či centrálním postižením, rodiče samoživitele (většinou matky) a starší osoby (65 let a více).
- 10 Průměrná doba trvání oficiální registrace osoby jako nezaměstnané obzvláště prudce vzrostla pro

- dlouhodobě nezaměstnané: zatímco 3. prosince 2013 průměrná doba nezaměstnanosti děle než rok byla 563 dnů, do stejného dne roku 2014 stoupla na 639 dní. (Zdroj: MPSV, odbor trhu práce, 2015. Statistická ročenka trhu práce v České republice za rok 2014.)
- 11 Viz poznámka číslo 5.
 - 12 Charita Česká republika, 2015. Výroční zpráva 2014.
 - 13 Viz poznámka číslo 5.
 - 14 Prudký in MPSV, 2015. Konsensuální konference o bezdomovectví v ČR 2014.
 - 15 Pozn.: Byly zahrnuty možnosti „nedostatečné“ a „velmi nedostatečné“.
 - 16 Viz odstavec Metodologie v úvodu.
 - 17 Pozn.: Další možnosti byly „zcela souhlasím“ a „souhlasím“.
 - 18 Eurostat, 2015. National Minimum Wages in the EU. Monthly minimum wages in euro varied by 1 to 10 across the EU in January 2015. Variation reduced to 1 to 4 when expressed in PPS.
 - 19 Evropská komise, 2014. European Minimum Income. Network country report: Czech Republic. Analysis and Road Map for Adequate and Accessible Minimum Income Schemes.
 - 20 V době kompletace zprávy - 2015.
 - 21 Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.
 - 22 Eurostat, 2015. In-Work at-Risk-of-Poverty Rate.

Literatura:

Charita Česká republika. *Caritas Cares Česká republika 2015*. Vydáno 2016. Dostupné také z: <http://www.charita.cz/res/data/019/002222.pdf?seek=1454316679>

Charita Česká republika. *Evropa 2020: Stínová zpráva 2014. Národní zpráva za Českou republiku*. Vydáno 2015. Dostupné také z: <http://www.charita.cz/res/data/020/002265.pdf?seek=1454678703>

Charita Česká republika. *Výroční zpráva 2014*. Vydáno 2015. Dostupné také z: <http://www.charita.cz/res/data/018/002031.pdf?seek=1438347029>

Asociace občanských poraden. *Souhrnná zpráva k projektu „Dluhové poradenství za období leden 2014 až prosinec 2014.“* Vydáno 2015.

Matoušek, R. a Snopek, J. *ASZ Metodika přístupného bydlení*. Vydáno 2014 v Praze. Dostupné také z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/prostupne-bydleni-metodika-a-manual-dobrych-praxi>

Prudký, L. *Humanistický a otevřený přístup jako jediný pramen řešení bezdomovectví*. In MPSV. Sborník z konsensuální konference o bezdomovectví v ČR 2014. 1. Vydání. Vydáno 2015. 158 stran, 1000 výtisků. ISBN 978-80-7421-094-5. Dostupné také z: <http://www.bezdomovectvi.info/cs/sbornik-z-konference/>

MPSV, odbor trhu práce, 2015. *Statistická ročenka trhu práce v České republice za rok 2014*. 1. vydání. Vydáno v květnu 2015 v Praze. 256 s., 300 výtisků. ISBN 978-80-7421-093-8. Dostupné také z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/20862/MPSV_rocenka_2014.pdf

Evropská komise, 2014. *European Minimum Income. Network country report: Czech Republic. Analysis and Road Map for Adequate and Accessible Minimum Income Schemes*. Vydán v roce 2014. Dostupné z: http://www.armutskonferenz.at/files/emin_synthesis-report-2014_en.pdf

Databáze Eurostatu. *Data za rok 2014*. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Lenka Maxová. *Problems With Dormitory Housing - Is There a Way Out?* Vydáno 2014. Dostupné také z: <https://www.clovekvtisni.cz/en/articles/problems-with-dormitory-housing-is-there-a-way-out?src=221>

Mladá Fronta Dnes. *Nový úkol pro obce, mají zajistit bydlení*. Vydáno 12. 3. 2015. Dostupné také z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/novy-ukol-pro-obce-maji-zajistit-bydleni>

Eurostat. *National Minimum Wages in the EU. Monthly minimum wages in euro varied by 1 to 10 across the EU in January 2015*. Tisková zpráva vydaná 26. 2. 2015. Dostupné také z: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6652357/3-26022015-AP-EN.pdf>

Autorka Lucie Benešová (lucie.benesova@charita.cz) působí jako sociální pracovníce - koordinátorka vzdělávacích aktivit a sociální analytik Charity ČR, Vladislavova 1460/12, 110 00 Praha 1, Česká republika.

Autorka Iva Kuchyňková (iva.kuchynkova@charita.cz) působí jako sociální pracovníce - koordinátorka pro sociální oblast Charity ČR, Vladislavova 1460/12, 110 00 Praha 1, Česká republika.

Informační servis čtenářům

Konference Pokojné umírání

Magda Dohňalová

Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky se zapojila do projektu s názvem „Rozvoj geriatrické a paliativní péče v pobytových zařízeních sociálních služeb“ (reg. č.: CH.10/2/047) financovaného z Programu implementace švýcarsko-české spolupráce. Hlavním cílem tohoto projektu je zavedení paliativní péče do pobytových zařízení sociálních služeb, aby byl jejich uživatelům umožněn důstojný odchod ze života v prostředí, na které jsou zvyklí a již v něm několik let žijí. Spolupráce se švýcarským partnerem přináší mnohé nové poznatky a ukazuje na švýcarskou dobrou praxi v této oblasti a vůbec na propracovaný systém paliativní péče ve Švýcarsku. Jednou z aktivit projektu byla konference s názvem Pokojné umírání, jež se konala 4. května 2016 v Liberci za účasti švýcarských odborníků na paliativní péči. Na konferenci bylo přítomno více než 100 účastníků z celé České republiky.

Jako první se slova ujala Kathrin Schaffhuser, vědecká spolupracovnice nadace Stiftung Diakoniewerk Neumünster. V úvodu představila činnost nadace, poskytující čtyři služby – akutní péči (Spital Zollikerberg), dlouhodobou péči o seniory (Residenz Neumünster Park, Alterszentrum Hottingen), poradenství a vzdělávání (Institut Neumünster) a domov pro řádové sestry (Diakonissen-Schwesterschaft Neumünster).

Poté představila koncept paliativní péče ve Švýcarsku. Paliativní péče je zde chápána jako ošetřovatelský koncept pro lidi s nevléčitelnou nemocí. Jedná se především o zmírnění závažných symptomů, a tím zachování kvality života nemocného. Důležitý je přítom přístup orientovaný na konkrétního člověka, tedy sledování jeho individuálních potřeb. Proto bylo vytvořeno devět centrálních aspektů paliativní

péče, aby tyto potřeby byly snáze identifikovatelné:

1. Kvalita života

Pacienta/klienta je třeba vnímat z několika úhlů: tělesného, psychického, sociálního, kulturního a spirituálního. Je nutné se zaměřit nejen na deficit v těchto oblastech, ale i na zdroje nevléčitelně nemocných, mobilizaci jejich zbývajících schopností. Cílem paliativní péče není uzdravení nebo prodloužení života, ale jeho kvalita.

2. Postoj respektu a solidarity

Každý člověk má právo na důstojné zacházení bez ohledu na svůj stav, chování a schopnosti. Pocit důstojnosti velmi závi-

sí na tom, jak je s člověkem jednáno nebo zacházeno. Velký důraz je kladen na autonomii (sebeurčení), což v praxi znamená např. právo na rozhodnutí o všech zdravotnicko-ošetřovatelských opatřeních bez ohledu na následky. Ve Švýcarsku je velmi propracován a respektován tzv. institut projevené vůle, tedy dokument sepsaný pro případ, kdy už člověk není schopen o sobě sám rozhodovat. V případě, že tato projevená vůle chybí, zjišťuje interdisciplinární tým pravděpodobnou vůli. Tuto vůli je nutno nezaměňovat s tím, co sami za sebe považují za nejlepší a žádoucí příbuzní nebo lékaři.

3. Radikální orientace na klienta

V centru paliativní péče stojí vždy člověk, jehož se péče týká. On sám určuje

způsob ošetřování a další postupy. Klient je brán jako nejlepší „odborník“ na svůj život, je proto nutné neustále zjišťovat jeho přání. Pečovatelský tým by měl umožnit, aby klient mohl svůj život uspořádat tak, jak žil předtím (princip normality). Instituce by se tedy měla přizpůsobovat klientovi, ne opačně. Je třeba mít na paměti také potřeby osob blízkých.

4. Zmírňování zatěžujících symptomů

Zmírňování symptomů se netýká jenom fyzické stránky (např. bolest, nevolnost, zácpa, průjem, dušnost apod.), ale také psychické (např. deprese, strach, delirium, zmatenost), sociální (např. osamělost, konflikty s příbuznými nebo spolubydělci), kulturní (např. stesk, pocit odcizení) i spirituální (např. pocit viny, strach ze smrti, smysl života). Tyto symptomy se objevují na různých úrovních a navzájem se ovlivňují. Podle druhu symptomů jsou povoláni odborníci na danou oblast. Symptomy je nutné pečlivě monitorovat, velkou rolí hraje komunikace, pečlivé vysvětlení plánovaných opatření, aby klient mohl sám rozhodnout.

5. Zapojení blízkých osob

Každý člověk je součástí sociální sítě. V paliativní péči je proto nutné podporovat také blízké osoby a příbuzné. Je nutné zabývat se jejich otázkami a potřebami a nevyčleňovat je z procesu péče. Důležité je s nimi jednat otevřeně a přátelsky a respektovat jejich jednání, pokud jím není ohroženo blaho klientů.

6. Doprovázení při umírání

Umírání je součástí života. Paliativní péče by měla zajistit, aby i tato fáze proběhla pokud možno pokojně a dle přání klienta. Ve Švýcarsku v této oblasti panuje velká otevřenost, přání klientů se zjišťují s předstihem. Pečovatelský tým by měl vědět, kdo má být informován v případě zhoršení stavu, aby blízká osoba měla možnost s umírajícím být. Důležitý je empatický přístup personálu, věcná a citlivá komunikace a citlivé zacházení s právě zemřelým klientem.

7. Kultura rozloučení

Rozloučení je důležitou a nedílnou součástí paliativní péče. Mělo by pozůstaté podporovat v procesu zármutku nad ztrátou blízké osoby. Důležité je zármutek, umírání a smrt nepopírat, ale naopak v mnoha různých situacích tematizovat. Důraz se ve Švýcarsku také klade na to, aby se se zemřelým rozloučili spolubydělci a personál. K tomu slouží rituály, které dávají zážitkům s umíráním a smrtí důstojnou formu a nabízejí oporu při zvládnutí této situace.

8. Spolupráce mezi profesemi a institucemi

Výše bylo řečeno, že paliativní péče se na člověka dívá z několika pohledů. Proto je velmi důležitá spolupráce odborníků z mnoha specializovaných oborů. Důležitý je vzájemný respekt a schopnost přemýšlet, zda vlastní možnost pomoci nemůže být doplněna přínosem jiné profese.

9. Předvídatelné jednání a neustálá evaluace

Mnoho komplikací v průběhu nemoci je předvídatelných. Paliativní péče by tedy měla dopředu promýšlet možný vývoj nemoci a měla by se neustále přizpůsobovat novým situacím a průběžně a pečlivě vyhodnocovat průběh nemoci.

Systém paliativní péče ve Švýcarsku je řízen Národní strategií paliativní péče z let 2010–2012 a 2013–2015. Cílem je zajistit dostatek paliativní péče pro všechny potřebné, přístup k paliativní péči bez ohledu na socio-ekonomický status, všeobecnou informovanost veřejnosti, vzdělávání odborných pracovníků a dobrovolníků a péči o rodinné příslušníky.

Dalším švýcarským příspěvkem byla přednáška Beatrice Schär, expertky péče a služeb v zařízení Residenz Neumünster. Její přednáška byla na téma Proces zavádění a certifikace paliativní péče ve Švýcarsku. Certifikace paliativní péče probíhá posuzováním podle 65 kritérií rozdělených do následujících oblastí: koncept, anamnéza klienta, ošetřovatelství a péče, ochrana práv, lékařská péče, sociální péče, meziprofesní spolupráce, informovanost a zapojení blízkých osob, kultura rozloučení, zacházení v krizových situacích. Aby byl proces zavádění paliativní péče úspěšný, byl vytvořen interdisciplinární projektový tým, který celý proces v domově Beatrice Schär obsahově a strukturálně řídil. Členy týmu byli zástupci managementu, péče, zdravotnictví, etiky, sociální a pastorační péče. Nejprve byl monitorován stávající stav a identifikovány potřeby změny nebo zlepšení. Byl vytvořen také koncept paliativní péče pro organizaci. Celá problematika byla rozdělena do dílčích okruhů (např. vstup klienta do zařízení, způsob péče, práce s rodinou apod.). Všechny okruhy byly pečlivě prozkoumány, stávající postupy písemně popsány. Díky tomu dostalo vše, co bylo v domově v praxi sice už prováděno, ale bez konceptu a jednotnosti, jasnější strukturu a řád, a tím také větší závaznost. Všechny postupy byly dále inovovány, pracovníci absolvovali velké množství vzdělávacích programů na toto téma. Celý proces trval cca čtyři roky. V závěru se uskutečnil celodenní audit Švýcarské společnosti pro kvalitu v paliativní péči a popracovaná dokumen-

tace k 65 kritériím byla odsouhlasena. V den auditu se konaly pohovory s vybranými spolupracovníky k tématům obsaženým v kritériích. Odpoledne auditori navštívili přímo oddělení a pozorovali konkrétní praxi. Nedostatky i silné stránky byly předneseny na konci auditního dne. Dvě kritéria nebyla vyhovující, ve lhůtě 6 měsíců bylo nutno sjednat nápravu. Pokud jsou nedostatky odstraněny, je udělena značka „Kvalita v paliativní péči“ na dobu 5 let. Poté musí proběhnout recertifikace.

Třetí švýcarský příspěvek přednesla Karin Hänni, vedoucí domova pro seniory Alterszentrum Hottingen & Rehalp. Její příspěvek nesl název Podpora sebevědomí pracovníků při práci s individuální biografií obyvatel domova. Většina institucí používá při vstupu klienta do zařízení klasický dotazník s otázkami na holá fakta – dětství, mládí, vzdělání, povolání, sňatek, rodina atd. Pro pracovníky začne být tento způsob dotazování po nějakém čase nudný, protože se ptají stále na stejné otázky. Daleko zajímavější a pro práci přínosnější je zjišťování pocitů, úspěchů, zklamání, krizí apod., které klient během života prožil. Otázky je proto třeba formulovat např. takto: Jakou cestou jste šel životem? Jaké úkoly před vás život postavil? Jak vám mohu pomoci zachovat vaši identitu? Pokud se podaří získat důvěru člověka a ten otevřeně vypráví o svém životě, vytváří se pevné pouto a uvolňují se emoce. Vedoucí pracovník však nesmí spoléhat na to, že se zájem o klienta objeví u pracovníků automaticky. Je nutné, aby management tuto potřebu identifikoval a zavedl příslušnou agendu. Personál by měl být v této oblasti dobře proškolen, je nutné změnit jeho vnitřní nastavení. Tato „kulturní proměna“ je dlouhým procesem. Jak konkrétně probíhá v domově pro seniory Hottingen? Interdisciplinární tým se schází jedenkrát týdně, kde se probírají problémy konkrétních klientů. Součástí týmu jsou např. i pracovníci úklidu nebo provozu. Je totiž možné, že k nim má klient větší důvěru, než k pečujícími pracovníkům. Všechny informace jsou důležité pro to, aby byly zmapovány a naplněny potřeby klientů, zachována jejich integrita, mobilizovány všechny jejich zdroje a schopnosti.

Další příspěvky zprostředkovaly pohled na paliativní péči v České republice. Patrik Burda hovořil o Rozvoji geriatrické a paliativní péče v pobytových zařízeních zdravotních a sociálních služeb a dále o svých zkušenostech z pobytu ve Švýcarsku, kterého se jako expert projektu zúčastnil. Jana Vohlídalová představila činnost Hospice sv. Zdislavy, kde působí jako vrchní sestra. Lucie Pohlová, jež pracuje jako vedoucí zdravotního úseku v Novém domově v Karviné, popsala koncept paliativní péče tohoto domova. Na závěr vystoupil David Šourek, jenž se zabýval otáz-

kou, jak navrátit smrti lidský rozměr, co můžeme a máme jako profesionálové udělat pro to, abychom klientům nabídli kvalitu života až do jeho konce, tedy i v umírání. Představil také publikaci Paliativní péče – Úvod do tématu pro pracovníky v zařízeních pečujících o seniory, která vznikla v rámci projektu, a upozornil

na nový akreditovaný seminář Institutu vzdělávání APSS ČR, který se tomuto tématu věnuje.

Ve srovnání se švýcarským systémem paliativní péče je zřejmé, že Česká republika je teprve na začátku dlouhé cesty získávání zkušeností a odbornosti v této oblasti. Smrt a umírání zůstávají stále tabui-

zovaným tématem. Změna však nastane až tehdy, kdy se o tomto tématu začne mluvit. Konference v Liberci snad svým dílem ke změně přispěla.

Autorka (institut@apsscr.cz) působí jako manažerka vzdělávání APSS ČR, Vančurova 2904, 390 01 Tábor, Česká republika.

Z členské schůze Genderové expertní komory (GEK ČR) v Brně

Drahomíra Zajíčková

Nina Fárová

Dne 18. 3. 2016 se v Brně v Kanceláři veřejné ochránčyně práv uskutečnila členská schůze Genderové expertní komory ČR. Genderová expertní komora je profesní sdružení sdružující odborníky a odbornice v oblasti rovnosti žen a mužů.

Cílem GEK ČR je začlenit genderovou perspektivu do jednotlivých oblastí veřejného i soukromého sektoru za pomoci vysoce kvalifikovaných odborníků a odbornic. GEK ČR je partnerem institucím, které se rozhodnou zahrnout problematiku rovných příležitostí žen a mužů do svých politik a procesů, včetně pracovních a poradních skupin nebo expertních orgánů. Je též partnerem jednotlivým zaměstnankyním a zaměstnancům v různých institucích a společnostech, do jejichž kompetencí spadá agenda rovných příležitostí žen a mužů.

Zasedání členské schůze se zúčastnilo 35 expertů a expertek. Program členské schůze měl několik částí; v první dopolední části společného zasedání členky a členové jednali o změnách stanov, projednávali výroční a kontrolní zprávy, byla také představena připravovaná databáze expertek a expertů v oblasti rovnosti žen a mužů. Vzhledem ke skutečnosti, že členská schůze nebyla usnášeníschopná, nebylo možné změny oficiálně odhlasovat. Hlasování o změnách proběhne per rollam¹.

Kontrolní komisí, v zastoupení Mgr. Marcely Linkové, PhD., byla předložena kontrolní zpráva, která byla bez výhrad akceptována a předběžně schválena. Hospodaření GEK ČR je možné ověřit prostřednictvím transparentního účtu, který je dostupný na <https://www.fio.cz/ib2/transparent?a=2300822750>.

Členská schůze vzala na vědomí výroční zprávu a doporučila, aby byly členkám a členům Komory přístupny i zápisy z předchozích jednání Výboru a jednání Kontrolní komise. Konkrétně se jednalo o kritéria a postup při výběru firmy zajišťující připravovanou databázi.

Následně byla představena pilotní verze připravované databáze a její možnosti. Databáze bude uživatelkám a uživatelům přístupná v české a anglické mutaci, umožní vyhledání podle několika kritérií (jméno, tematická oblast působení, klí-

čová slova, vzdělání). Členkám a členům umožní editovat jejich profil - sebeprezentaci, praxi, seznam publikací a projektů, oblast působnosti, členství v radách a komisích atd. V této souvislosti byly na schůzi diskutovány termíny pilotního ověření a spuštění databáze.

V odpoledních hodinách se členky a členové rozdělili do několika skupin, kde diskutovali následující témata: a) zpětná vazba od členek a členů pro strategický plán předkládaný v roce 2017, b) kompetence Výboru (k čemu se má/nemá výbor samostatně vyjadřovat, kdy je třeba souhlas členské schůze), c) veřejná angažovanost GEK (jaká témata přísluší GEK hodnotit), d) vytvoření sekcí v rámci GEK podle profesního zaměření. V rámci skupin se diskutovala podpora sdílení znalostí mezi odbornicemi a odborníky, sběr informací od jednotlivých členek a členů Komory, úpravu procesních vztahů v rámci Komory, budování a udržování vztahů mezi členkami a členy Komory i spolupráce s obdobnými organizacemi (Česká ženská lobby, Kongresem žen, aj.). Zásadním tématem činnosti GEK ČR byla zejména podpora a prosazování genderové znalosti ve všech oblastech sociálního a ekonomického života, včetně genderově orientovaného výzkumu a posilování genderového hlediska v oblasti strategických a jiných vládních (resortních) dokumentů či dotačních programů. Průběh jednání sloužil také jako místo k seznámení nejen jednotlivých členů Komory, ale také s členy Výboru a Komise.

Na závěr členské schůze byli přítomní členové a členky požádáni, aby motivovali další genderové experty/ky k zařazení do GEK ČR a aby informovali o činnostech GEK ČR osoby, které se zajímají o téma rovných příležitostí žen a mužů. Celá akce byla velmi dobře organizována, podařilo se zajistit setkání osob se společnými zájmy a jejich vzájemnou diskusi, sdílení znalostí a výměnu zkušeností.

¹ Rozhodování orgánu per rollam je rozhodování orgánu mimo své regulérní zasedání. Jde běžně o situace, kdy je nutné bezodkladně rozhodnout o určité záležitosti a není zde prostor k tomu, aby mohlo dojít k projednání věci na řádném zasedání orgánu. Procedurou per rollam se rozumí korespondenční hlasování jednotlivých členů - např. e-mailem.

Autorka Drahomíra Zajíčková (drahomira.zajickova@vupsv.cz) působí jako výzkumný pracovník Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., (Research Institute for Labour and Social affairs - RILSA), Karlovo nám. 1359/1, 128 00 Praha 2, Česká republika.

Autorka Nina Fárová (gekcr@soc.cas.cz) je tajemnicí Genderové expertní komory ČR, NKC - gender a věda, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, Česká republika.

Chystaná novela zákona o sociálně zdravotním pomezí vzbuzuje obavy

V červnu 2016 by se měla dostat do vnějšího připomínkového řízení novela zákona o sociálně zdravotním pomezí. Ta by měla dát jasná pravidla péči o seniory v případech, kdy jejich potřeby balancují na hranici mezi sociální a zdravotní péčí. Novela se dotkne jak zákona o zdravotnických službách, tak zákona o zdravotním pojištění a sociálních službách, i proto se meziresortní pracovní skupina schází pravidelně již déle než rok. Plné znění zákona ještě není k dispozici, ale už nyní vzbuzuje diskuse. Na některé nedostatky upozorňuje již nyní prezident Svazu zdravotních pojišťoven Ing. Ladislav Friedrich: "Integrace zdravotně sociální péče je nutná a pojišťovny ji podporují. U současného návrhu nám ale vadí, že zatím postrádá odpovědi na některé zcela zásadní otázky, především ohledně financování a personálního zajištění."

Zdroj: HaSiM

Konference o čase, rodině a generacích

Petra Michalová

Dne 2. května 2016 se opět na půdě Senátu Parlamentu ČR konala konference o rodinné politice. Téma letošního XV. ročníku bylo zaměřeno na průsečíky generací z pohledu rodinné politiky. Těmi průsečíky byla míněna místa, situace a okamžiky, kde se generace setkávají, kde se obohacují, kde mají možnost vzájemné pomoci ... a zejména, v čem jsou tyto průsečíky generací významné pro společnost.

Konferenci pořádal Výbor pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu Parlamentu ČR a Národní centrum pro rodinu ve spolupráci s Asociací center pro rodinu a Institutem pro manželství a rodinu (Vídeň). Příspěvky, shrnutí a sborník lze nalézt na adrese www.rodiny.cz.

Veřejná diskuse, která se orientuje na problematiku seniorů, významně akcentuje otázky spojené s možnostmi uplatnění osob v předdůchodovém věku a mladších důchodců na trhu práce, kapacitou a kvalitou služeb, které senioři s pokračujícím věkem potřebují, nebo otázky ohrožení chudobou. Součástí kvality života jsou ale nezbytně také otázky související s kvalitou vztahů v rodině, mezigeneračními interakcemi a hustotou sociální sítě, která člověka obklopuje. Také na zvyšující se potřebu péče a podpory soběstačnosti lze pohlížet buď jako na nárok na síť sociálních služeb, nebo na výzvu k podpoře rodinné a komunitní soudržnosti, která může část potřeb seniorů vyplňovat v přirozeném prostředí a prostřednictvím přirozených kontaktů. Jednotlivé příspěvky řečníků konference „Průsečíky generací z pohledu rodinné politiky“ se zabývaly právě touto rovinnou. Svými postřehy z praxe a reflektujícími poznámkami s vlivem širších okolností na kvalitu života seniorů se ve svém příspěvku zabýval **Jan Lorman**.

Protiklady a rozdíly generací jsou vděčným literárním námětem už od starověku. Jsme svědky dynamického vývoje prostředí, a svět, v němž vyrůstaly dřívější generace, se výrazně liší od světa, v němž vyrůstají a dospívají dnešní mladí lidé. Velké změny zažívá mediální prostředí, sociální systémy dosahují maxima svých možností, zkušenost dnešního mladého člověka a jeho praktický život se v mnoha ohledech liší od zkušenosti generace dnešních seniorů. Lze tyto zkušenosti nějakým způsobem sdílet? Lze je zhodnotit? Je možné najít roviny porozumění, nebo lépe - spolupráce, významu jednoho pro druhého? Jak vlastně společnost reaguje na skutečnost, že pojem „senior“ dnes zahrnuje širokou škálu způsobů života od pracujícího a aktivního šedesátníka až po člověka po osmdesátce, jehož síly už slábnou? A pokud použijeme obrat „mladá generace“, koho tím myslíme? Středoškoláka, nebo člověka kolem třiceti, který na vrcho-

lu své vynořující se dospělosti stále ještě úplně nezakotvil v poklidných vodách rodinného života? Těmito a podobnými otázkami poukázala ve svém příspěvku **Jiřina Šiklová** na celou množinu průníků mezi generacemi a také na klíčové okamžiky, kdy jsou tyto průniky důležité: když se v rodině někdo narodí, když je třeba někoho vychovávat, o někoho se starat, když se někdo žení či vdává, nebo když v rodině někdo zemře. To jsou chvíle, kdy se člověk obklopuje svojí rodinou, komunitou, kdy nechce být sám. Tam se generace setkávají.

K tomu, aby bylo možné rozvíjet a kultivovat vztahy, je třeba zejména čas. Vytváření vztahů se nedá nijak uspěchat. Pokud v rodině vychováváme děti nebo pečujeme o seniora nebo jiného na pomoc odkázaného člověka, neobjede se to bez jisté časové investice. Zdaleka nejde jen o čas potřebný k úkonům péče, spíše jde o čas na rozhovor, společné zamyšlení, vzpomínání, nebo třeba společné sledování filmu. Čas, který musíme vzít někde jinde.

Konference hned ve dvou příspěvcích (**Klausa Zeh** i **Marie Oujezdské**) i v následné diskusi akcentovala téma času jako hodnoty, která představuje určité sociální bohatství, o jehož investici musíme dnes a denně rozhodovat. Opatření rodinné politiky mohou toto rozhodnutí usnadňovat, pokud umožňují věnovat rodinným závazkům dostatek času. Oba řečníci vyzývali k hledání rovnováhy zejména mezi profesní angažovaností a využitím času pro rodinu. Podle Marie Oujezdské nelze cíle rodinné politiky v oblasti zaměstnanosti rodičů (snazší návrat zpět do zaměstnání, harmonizace rodiny a zaměstnání) naplňovat výhradně nástroji politiky zaměstnanosti. Je třeba nalézt a poskytnout prostor také pro rozhodnutí rodiny a rodičů samotných, jak s časem pro rodinu naloží.

Ostatně investice do rodiny v podobě času, energie a nakonec i ekonomických statků přinesou časem svoje výnosy, jak upozornil **Jürgen Borchert** v příspěvku, který ilustroval provázanost udržitelnosti důchodového systému s porodností, nebo vlastně také s oceněním všech investic, které lidé v produktivním věku využívají pro rodinu, nikoliv pro vlastní spotřebu. Je-li součástí společenské diskuse také ocenění úsilí, vloženého do vytváření a rozvoje vztahů a do péče nejen o mate-

riální potřeby blízkých, zmírňuje se také riziko sociálního vyloučení - tedy pocitu, že nikoho nezajímám, že o mě nikdo nestojí, že moje práce a úsilí je neviditelné a proto neoceněné. Tento pocit zná do jisté míry každá matka malých dětí, a podle výzkumu **Dany Šykorové** se promítá i do sebeucty dnešních seniorů. Jednoduše řečeno, jsme-li obklopeni lidmi, kteří znají náš příběh, byli svědky našeho usilování a váží si naší práce, znamená to pro mnoho z nás víc, než nám může poskytnout materiální blahobyt - může nám to poskytnout vědomí smyslu.

Úsměvný okamžik na závěr: Česká televize si všimla konference a krátce se o ní zmínila v pořadu Týden v politice. Aniž bychom chtěli redaktorům cokoli vyčítat, komentář k příspěvku „...neumíme si udělat čas na rodinu“ vystihoval pravý opak toho, o co aktérům konference šlo - tedy nikoliv vystavovat rodinu stále většímu tlaku společenských a profesních nároků a potom ji nechat, aby se zbytek času naložila, jak nejlépe umí, ale vytvořit takové prostředí, kde budou rodiny prosperovat, naplňovat svoje rodinná přání a kde bude možný smysluplný a důstojný život všech jejich členů.

Autorka (michalova@rodiny.cz) působí v Národním centru pro rodinu, Průchodní 2,602 00 Brno, Česká republika.

Vláda schválila otcovskou dovolenou a rozšíří se i okruh lidí s nárokem na sirotčí důchod

Novopečení tatínkové budou mít od začátku příštího roku možnost využít po narození potomka týdenní otcovskou dovolenou. Otcovská dovolená bude fungovat jako nová dávka, z nemocenského pojištění bude otec dítěte po jeden týden dostávat 70 procent vyměřovacího základu svého výdělků. Podpora bude stejná jako výše peněžité pomoci v mateřství. Nástup na otcovskou dovolenou bude možný v období šesti týdnů ode dne narození dítěte a týdenní otcovskou nebude možné přerušit. V rámci novely zákona o nemocenském pojištění se rozšíří i okruh lidí s nárokem na sirotčí důchod a nově budou mít nárok na nemocenskou i dobrovolní hasiči. *Zdroj: MPSV*

Problematika žen jako obětí partnerského násilí

PIKÁLKOVÁ, Simona, PODANÁ, Zuzana, BURIÁNEK, Jiří. Ženy jako oběti partnerského násilí: sociologická perspektiva. Praha: SLON, 2015. 162 str. ISBN 978-80-7419-189-3.

Téma domácího násilí se zejména díky osvětovým kampaním neziskových organizací, které pomáhají jeho obětem, dostalo v poslední době více do povědomí veřejnosti. Tento negativní sociální fenomén je odbornou veřejností nazírán většinou z psychologické, právní či kriminologické perspektivy. Sociologický pohled na tuto problematiku přináší nová studie Simony Pikákové, Zuzany Podané a Jiřího Buriánka s názvem *Ženy jako oběti domácího násilí: sociologická perspektiva*. Na rozdíl od policejních statistik či údajů získaných od poskytovatelů sociálních a zdravotních služeb umožňují reprezentativní sociologické výzkumy získat komplexnější informace o podobách násilí na ženách, včetně násilí partnerského. Autoři se této problematice věnují dlouhodobě, což umožňuje srovnání aktuálních výsledků s těmi dřívějšími. Tato studie se opírá o šetření uskutečněné v roce 2013 a jeho výsledky jsou konfrontovány s výsledky výzkumu z roku 2003. Cílem výzkumu bylo zejména určit míry viktimizace žen v partnerském vztahu i mimo něj, popsat vznik, dynamiku a formu partnerského konfliktu a v neposlední řadě identifikovat možné koreláty a prediktory viktimizace (socioekonomické faktory, osobnostní rysy apod.).

Otázka, jak vymezit domácí násilí, je odborníky z různých oborů diskutována již celá desetiletí. Na tuto skutečnost poukazuje úvodní kapitola, která ve stručnosti uvádí různé pohledy a definice násilí v rodině a představuje stěžejní sociologické teorie, které jsou oporou empirického bádání. Mezi nejvýznamnější patří teorie sociálního učení, která je často citována v souvislosti s mezigeneračním přenosem násilných vzorců, dále je představena situační teorie, podle níž je násilí prostředkem pro snížení rozporu mezi vlastním očekáváním a reálným stavem. Nemálo zajímavé jsou také teorie zdrojů, teorie sociální směny či sociobiologické teorie. Autoři dále poukazují i na vztah partnerského násilí a feministických teorií, které jsou založeny na ústřední myšlence, že současné sociální a ekonomické procesy podporují patriarchální uspořádání společnosti, což vede k podřízení žen mužům.

Druhá kapitola již představuje samotné výsledky výzkumu a je detailněji věnována fyzickému násilí. Dle výzkumu zažila více než třetina žen během svého celého života nějakou formu fyzické agrese. Ještě více alarmující je však zjištění, že pro ženu existuje vyšší riziko fyzického napadení ze strany vlastního partnera než od cizího

muže. Toto platí i v případě těžkých forem napadení, jako je škracení, popálení, útok nožem či střelnou zbraní. O brutalitě útoků svědčí rovněž názor dvou z pěti obětí, že utrpená zranění si vyžadovala lékařské ošetření (bez ohledu na to, zda ho oběť skutečně vyhledala).

Autoři se dále snaží identifikovat ty prediktory, které jsou pro vznik a rozvoj násilí mezi partnery klíčové. Třetí kapitola se tak podrobně zaměřuje na sociodemografické a další charakteristiky obětí i násilných partnerů. Závěry vycházejí jednak z analýzy kontingenčních tabulek, jednak z provedené regresní analýzy. Riziko partnerského fyzického násilí zvyšují dle autorů studie zejména některé sociální charakteristiky rodiny a životního stylu. Mezi hlavní prediktory tak patří nadměrná konzumace alkoholu, drogy a obecně agresivní způsoby chování. Podstatnou roli hraje i ekonomický kontext, respektive špatná finanční situace rodiny. Klíčové jsou však i negativní zkušenosti z původní rodiny, a to jak na straně násilného partnera, tak na straně ženy jako oběti. Patří sem nejen agresivní chování mezi rodiči či rodičů vůči respondentce či jejímu partnerovi, ale i dětství či dospívání v neúplné rodině.

Čtvrtá kapitola se zabývá tím, jak ženy samy násilné incidenty v partnerském vztahu vnímají a jak je případně řeší. Velká část obětí hodnotila poslední útok ze strany partnera jako závažný, avšak pouze šestina jej kvalifikovala jako trestný čin. Naopak ženy často považovaly incident za běžnou součást partnerského vztahu. S tím do značné míry souvisí i to, že pouze každá desátá žena kontaktovala při posledním útoku policii. Ženy jako oběti se na policii neobracejí často proto, že v ní nemají příliš velkou důvěru, zároveň se v této souvislosti bojí následné reakce partnera. Ženy tak častěji vyhledávají pomoc nebo se svěřují blízkým příbuzným nebo přátelům.

Poměrně rozšířené je v partnerských vztazích i psychické násilí. Této formě je často věnována menší pozornost, ačkoli jeho důsledky mohou být neméně závažné. Z tohoto důvodu je třeba ocenit, že tomuto fenoménu věnují ve své studii autoři nemalou pozornost. Výzkum ukazuje, že nějaká forma psychického násilí je v partnerských vztazích poměrně běžná, zkušenost s psychickým násilím mají téměř dvě třetiny dotázaných žen. Mezi jeho nejběžnější projevy patří přehnaná kontrola partnerem spojená se žárlivostí a potřebou mít absolutní přehled o aktivitách partnerky,

dále je to ponižování či verbální agrese, v neposlední řadě je poměrně běžná i ekonomická kontrola partnerky. Výzkum také prokázal vysokou míru výskytu psychického násilí u žen, které byly zároveň oběťmi násilí fyzického. Podrobná analýza nepotvrdila přímý vliv sociodemografických charakteristik, jako je věk, vzdělání či ekonomická aktivita ženy jako oběti, na výskyt psychického násilí v jejím vztahu. Tento typ násilí tedy zasahuje různé sociální skupiny přibližně stejnou měrou. Významnější prediktory některé z forem psychického násilí jsou však výše vzdělání a ekonomická aktivita partnera, riziková je rovněž nadměrná konzumace alkoholu či drog i zkušenost s domácím násilím z orientační rodiny alespoň jednoho partnera.

Předposlední kapitola pojednává o vlivu partnerských konfigurací, vymezených na základě různé míry sebekontroly obou partnerů, na výskyt psychického násilí. Na rozdíl od předešlých je tato kapitola pro čtenáře poměrně náročnější z hlediska metodologie, nicméně pro odbornou veřejnost je velmi inspirující. Na základě míry sebekontroly každého z partnerů je identifikováno pět typů partnerských konfigurací. Tyto konfigurace nejsou dle výzkumu sociálně podmíněny a jsou spíše výsledkem osobnostních rysů partnerů, vliv na ně má i výchova v orientační rodině. Jedním z podstatných závěrů analýzy je potvrzení míry sebekontroly jako dílčího prediktora partnerského násilí. Její vliv nemusí být vždy přímý, ale míra sebekontroly může často působit na další rizikové faktory pro rozvoj domácího násilí, jako je např. míra konzumace alkoholu či jiných drog jedním či oběma partnery.

Závěrečná kapitola se podrobněji věnuje srovnání výsledků výzkumů z let 2003 a 2013. Z prostého srovnání obou výzkumů vyplývá, že se snížily míry viktimizace žen v partnerském vztahu. Jak ale autoři korektně upozorňují, tento výsledek mohly ovlivnit rozdíly ve způsobu sběru dat. Výsledky nicméně naznačují, že formy, průběh ani důsledky partnerského násilí se po 10 letech příliš nezměnily. Nemálo překvapivé je i to, že se příliš nezměnila míra tolerance k domácímu násilí a poměrně často zůstává stále jeho zlehčování samotnými oběťmi. Pozitivní je, že i díky přijatým legislativním opatřením, jako je např. zařazení definice týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě do trestního zákona v roce 2004, či přijetí zákona č. 135/2006 Sb. umožňující policii vykazat pachatele domácího násilí ze společného

obydli, se zvýšila důvěra v institucionální pomoc, zejména policie.

Celkově lze tuto publikaci označit za velmi zdařilou. Autoři podávají poměrně komplexní pohled na výskyt, formy a průběh násilných konfliktů mezi partnery v české společnosti. Ocenit lze nejen podrobnou statistickou analýzu, ale i důslednou konfrontaci výsledků se sociologickými

teoriemi a zahraničními výzkumy souvisejícími s touto tematikou. Tato studie je nejenom dobrým studijním materiálem pro studenty či sociology, ale jistě upoutá pozornost i řady odborníků v sociálních a zdravotních službách, které s obětmi domácího násilí pracují. Jak podotýkají sami autoři, výsledky uvedeného výzkumu by bylo zajímavé konfrontovat s názory a zku-

šenostmi pomáhajících organizací, psychologů, příslušníků policie apod.

Autorka (jana.paloncycova@vupsv.cz), působí jako výzkumný pracovník Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., Karlovo nám. 1359/1, 128 00 Praha 2, Česká republika.

Existuje něco jako „Evropský sociální model“?

Bilbao-Ubillos, J. Is there still such a thing as the 'European social model'?, In.: International journal of social welfare 2016, 25, str. 110–125.

Autor se zabývá definicí a charakteristikou tzv. evropského sociálního modelu (ESM), popisuje různé varianty a vyšší různorodost sociálních modelů na institucionální úrovni v jednotlivých zemích EU, a to v návaznosti na stále se rozšiřující evropské společenství. Autor porovnává údaje jak z členských států EU, tak i jiných neevropských vyspělých zemí OECD.

Autor v článku uvádí, že evropský sociální model je součástí ekonomik vyspělých zemí západní Evropy, je dokladem jejich hospodářského růstu a sociální soudržnosti. Jako takový je vzorem či alternativou pro jiné státy s vyspělou ekonomikou, ve kterých doposud přerozdělování finančních toků a regulační opatření nejsou tak intenzivní. Dle autora je rozdíl mezi evropským sociálním modelem zemí západní Evropy (většina z nich jsou členy tzv. E 15) a zemí, které do EU vstoupily na přelomu 21. století (včetně malých ostrovů Kypr a Malta, které geopoliticky patří do jižní Evropy). Těmto státům s tranzitivní ekonomikou se stále nepodařilo dosáhnout ekonomického pokroku zemí západní Evropy, ani se dohodnout na politickém konsensu ve vztahu k evropskému sociálnímu modelu. Země západní Evropy měly již v době, kdy státy s tranzitivní ekonomikou byly centrálně řízené, rozvíjející se evropský sociální model, a teprve poté v nich došlo k rozvoji tržní ekonomiky. Kromě toho ve státech s tranzitivní ekonomikou před přechodem k tržní ekonomice zcela chyběla tradice institucionalizovaného sociálního dialogu.

V článku jsou uvedeny tři hlavní faktory systémů sociální ochrany, vysvětlující jejich podstatu:

- hospodářská schopnost systémů odhadnout příjem na osobu,
- socio-demografické charakteristiky obyvatelstva, které mohou vést ke specifickým rizikovým situacím, a potřeby, jež mají být pokryty veřejným sektorem, a
- politické, institucionální a kulturní podmínky jednotlivých zemí, které odrážejí potřeby občanů.

Ekonomická schopnost státu odhadnout příjem na jednoho obyvatele teoreticky určuje finanční možnosti systému sociálního zabezpečení a ovlivňuje benefity poskytované jednotlivým občanům ze systému. Ve veřejném sektoru je totiž rozhodující jeho finanční způsobilost, ta pak utváří legislativní podklad pro systém sociálního práva. To je důvod, proč v tranzitivních ekonomikách států, které do EU vstoupily v posledních 10 letech, neexistuje systém podobný evropskému sociálnímu modelu (co se týče rozsahu sociální ochrany poskytované občanům).

Autor na základě dat získaných z agentury EUROSTAT ukazuje, že rozdíl v příjmech na obyvatele (upravený s ohledem na rozdílné životní náklady, mezi "starými" členy EU (EU 15) a novými členskými zeměmi EU byl a je značný. V roce 2002 byly příjmy obyvatele nového členského státu EU ani ne na úrovni 40 % příjmů obyvatele států EU 15 a dalších vyspělých zemí západní Evropy (nečlenů EU). Ačkoli probíhalo a probíhá sblížování starých a nových členů EU (a zemí západní Evropy nečlenů EU), rozdíl v příjmech byl stále velký i v roce 2013. Dle získaných dat byl v roce 2013 příjem v transformujících se ekonomikách na úrovni pouhých 58 % příjmů v západních zemích EU.

Pokud jsou příjmy uvedeny v eurech, jsou rozdíly ještě markantnější. V roce 2004 byl průměrný roční čistý zisk v transformujících se ekonomikách pouze 14,38 % průměrné částky v zemích EU 15, a dokonce i o 9 let později to bylo pouhých 24,78 %. Jinými slovy, zaměstnanci v západních zemích EU (a zemích západní Evropy nečlenů EU) vydělávají 4x více než zaměstnanci v zemích s transformujícími se ekonomikami.

Tyto rozdíly v ekonomických možnostech systémů zemí západní Evropy a zemí s tranzitivními ekonomikami se následně samozřejmě projevují ve velmi různých úrovních sociální ochrany a ve výši výdajů, které jdou na sociální politiku. Průměrné sociální výdaje z veřejných rozpočtů na jednoho obyvatele byly v původních člen-

ských zemích EU 8581 eur (7589 eur země západní Evropy - členové EU, 13 243 euro v průměru všechny země západní Evropy jako celek). V zemích s tranzitivními ekonomikami je tento výdaj pouhých 1508 eur.

Prvotní hypotéza, že ESM je historický systém specifický pro země západní Evropy (členy EU i vyspělé státy západní Evropy mimo EU), který není možný aplikovat v transformujících se ekonomikách, je dle autora uvedenými daty potvrzena. S ohledem na uvedené, je tedy spíše nepravděpodobné, že by země EU s transformujícími se ekonomikami v dohledné budoucnosti přijali ESM. Ve státech s tranzitivními ekonomikami totiž neexistuje jednotná právní úprava a harmonizační opatření v oblasti sociální ochrany, minimální výše dávek, nebo v regulaci trhů práce. Z čistě ekonomických důvodů nemá velkou naději, že by transformující se ekonomiky budovaly sociální stát zvyšováním daňového zatížení firem podnikajících na jejich územích, když jejich hlavní konkurenční výhoda (a přitažlivost pro přímé zahraniční investice), spočívá právě v relativně nízkých provozních nákladech.

Autorem zjištěná data znovu potvrzují domněnku ekonomické racionality dokazující, že po vstupu do EU tyto země s tranzitivními ekonomikami ve srovnání s průměrnými hodnotami EU nezvýšily veřejné výdaje na dávky sociální ochrany. Například změny v maďarském sociálním systému od roku 2000 přispěly především k oslabení ESM. Změny se týkaly zejména škrtů v pojištění pro případ nezaměstnanosti, opatření ovlivňující předčasné důchody a dávky pro zdravotně postižené, i daňové reformy, které upřednostnily rodiny s vysokými příjmy.

Není tedy pravděpodobné, že by státy EU s tranzitivními ekonomikami učinily politická opatření k zavedení či dokončení systémů sociální ochrany, nebo že by instituce EU učinily další kroky k upevnění a zachování ESM. Nejpravděpodobnější možností naopak dle autora je, že v rámci sblížování ekonomik zemí západní a východní Evropy (členů EU) dojde zřejmě ke

zhoršení situace v západních zemích, k sešupné konvergenci, což se týká i ESM. Autor dochází k závěru, že pod tlakem finanční krize a po zavedení úsporných balíčků za účelem snížení dluhu, došlo ve většině evropských zemí ke změnám k horšímu, např. v modelu sociální ochrany, důchodů, veřejných služeb, práv zaměstnanců, kvality práce a pracovních podmínek a sociálního dialogu. Autor se v článku snaží poskytnout informace, které prokazují, že ESM je variantou spíše pro vyspělé země a je identifikačním rysem pro západní evropské společnosti.

Koncept ESM

V zemích západní Evropy jsou sdíleny stejné charakteristiky a jedinečné formy rozvoje, a to jak v členských státech EU, tak i ve státech, které nejsou členy EU (Norsko, Island, Švýcarsko). V těchto zemích se vyvíjel sociální stát od druhé světové války, ESM je tak alternativou k modelům, které se vyvinuly v ostatních vyspělých zemích, jako jsou USA a Japonsko.

Autor uvádí, že první otázkou je, zda ESM skutečně existuje, to znamená, zda celá západní Evropa ve skutečnosti sdílí stejný vývoj s jasným sociálním rozměrem. Na rozdíl od oficiálního diskurzu institucí EU mnozí odborníci tvrdí, že neexistuje jediný ESM, ale spíše mnoho různých sociálních modelů, a že v mnoha zásadních aspektech jsou rozdíly mezi současnými členskými státy EU větší než rozdíly mezi evropským průměrem a USA, a to zejména po rozšíření EU o státy východní Evropy. V článku autor dále uvádí, že "pojem evropského sociálního modelu" je zavádějící. K dispozici jsou ve skutečnosti různé evropské sociální modely s různými funkcemi a různými výkonnosti z hlediska účinnosti a spravedlnosti. Ve skutečnosti jsou tedy v Evropě různé sociální modely, které spolu koexistují. Sociální modely jsou klasifikovány v závislosti na různých faktorech, jako jsou míra participace pracovní síly, úroveň ochrany pracovních míst, účinná ochrana pracovníků, daňová zátěž a relativní důležitost aktivní politiky zaměstnanosti. ESM je definován na základě sdílených hodnot a zásad prostřednictvím unikátních institucí. Hlavními prvky ESM jsou centralizované vyjednávání, závazek plné zaměstnanosti, rovnostářská mzda a sociální politika.

ESM má znaky velkorysého (welfare) státu, kde dochází k transferům financí a služeb spolu se sociální regulací ekonomiky. Autor konstatuje, že ESM primárně zahrnuje šest politických cílů:

- makroekonomickou politiku zaměřenou na plnou zaměstnanost;
- mzdovou politiku, která umožňuje reálné zvýšení mezd, odrážející růst produktivity, a zavedení minimální mzdy v odpovídající výši;

- systémy sociálního zabezpečení, které poskytují vysokou úroveň ochrany v důchodovém zabezpečení, zdravotní péči a rodinné politice, jakož i dávky v nezaměstnanosti;
- právo zaměstnanců na účast na spoleurozhodování na podnikové a místní úrovni, a podporu sociálního dialogu na evropské, národní a odvětvové úrovni;
- udržování silného veřejného sektoru, který přispívá jak k poskytování služeb obecného zájmu, tak ke stabilizaci úrovně zaměstnanosti;
- začlenění doložky o sociálním pokroku do Smlouvy o EU, která dává přednost základním sociálním právům nad tržními svobodami.

ESM je také v článku vnímán jako model rozvoje charakteristický pro státy západní Evropy, na rozdíl od modelů přijatých USA a jinými, neevropskými rozvinutými státy OECD. Autor popisuje ESM, koncept států západní Evropy jako "USA plus" model, který poskytuje vše, co mohou nabídnout USA, ale nabízí i některé další prvky, které tvoří společnost, ve které stojí za to žít. V ekonomickém rozměru to znamená, že Evropa kombinuje dynamiku růstu tržního hospodářství s koordinujícím sociálním dialogem kolektivního vyjednávání partnerů. V dimenzi státu to znamená, že evropské země jsou nejen volné demokracie, ale také přerodující sociální státy, které doplňují trh sociální sférou, již jsou vyhlazovány sociální nerovnosti. A konečně, v dimenzi společnosti v užším slova smyslu to znamená, že kromě poskytování příležitostí pro individuální usilování o štěstí, evropská společnost podporuje solidaritu mezi jednotlivci, posilující sociální soudržnost. Autor konstatuje, že ESM je na rozdíl od amerického modelu systém, který usiluje o zachování dostatečné úrovně hospodářské a sociální soudržnosti prostřednictvím sítí sociální ochrany na národní i komunitní úrovni, které by v konečném důsledku měly umožnit v Evropě vybudování sociálního státu.

ESM je „projekt, který byl vytvořen na základě kolektivní solidarity, sociální spravedlnosti a účinnosti při výrobě“. Principy ESM kontrastují s jinými socio-ekonomickými systémy, v nichž je charakteristickým rysem sociální politiky individuální rekonstrukce (USA), a model sociálního dumpingu nastaveného jako přidaná hodnota ekonomického růstu (rozvíjející se asijské země).

Ve vzájemném srovnání evropského a amerického modelu je evropský model modelem veřejných služeb sociální péče pro většinu populace a modelem intenzivní regulace práce, zatímco v USA je to model soukromého sociálního zabezpečení a flexibility na trhu práce. Úrovně pro-

duktivity jsou dnes zhruba podobné v západní Evropě i ve Spojených státech. Hlavním rozdílem ale je, že Evropa používá nástroje ke zvýšení produktivity práce s cílem zvýšit volný čas spíše než příjmy, zatímco USA postupují opačně.

ESM v oficiálních dokumentech EU

Oficiální dokumenty EU berou existenci ESM jako samozřejmost. V rámci strategií, vznikajících jako východisko ze současné krize, provádějí instituce EU zásadní rozhodnutí pro udržení ESM. Tato rozhodnutí byla projednána bez zájmu veřejnosti. Výrazy jako „modernizace systému sociální ochrany“ a „zajištění udržitelnosti důchodového systému“ skrývají reformy, které oslabují pouto solidarity v různých zemích Evropy a mezi různými sociálními skupinami, které tvoří základ modelu.

Oficiální dokumenty EU - především před rozšířením o státy východní Evropy - definují některé prvky ESM:

- 1994, *Bílá kniha: Evropská sociální politika: cesta vpřed pro Evropskou unii* uvádí, že existují určité sdílené hodnoty, které tvoří základ ESM. Patří k nim demokracie a práva jednotlivce, svobodné kolektivní vyjednávání, tržní hospodářství, rovné příležitosti pro všechny, sociální péče a solidarita (Evropská komise, 1994).
- Závěry předsednictví ze zasedání Evropské rady v Nice, konaného v prosinci 2000, vymezují čtyři prvky ESM: vysokou úroveň sociální ochrany se službami obecného zájmu, sociální dialog s odkazem na koordinovanou tvorbu politiky v kolektivních smlouvách sjednaných sociálními partnery, důraz na sociální soudržnost a soubor společných základních hodnot.
- Evropská komise ve svém *Sdělení pro zaměstnanost a sociální politiku: rámec pro investice do kvality (2001)*, dává do protikladu ESM s veřejnými sociálními výdaji s „americkým modelem“, založeným na soukromých výdajích, a zdůrazňuje skutečnost, že 40 % obyvatel USA nemá přístup k základní zdravotní péči, přestože sociální výdaje na osobu v USA jsou ve skutečnosti vyšší než v Evropě.
- Evropská komise (EK) ve svém sdělení *Evropské hodnoty v globalizovaném světě* zmiňuje „jednotu a rozmanitost při utváření hospodářské a sociální politiky“ (Evropská komise, 2005, str. 4). Jinými slovy, v Evropě mohou existovat různé sociální scénáře, ale „společné evropské hodnoty jsou oporou každého našeho sociálního modelu“. Členské státy EU vyvinuly své vlastní přístupy založené na své historii a kolektivních preferencích. Každý z nich kombinuje společné prvky, jako jsou důchodové systémy, zdravotnictví a v dlouhodobém horizontu ochrana sociální péče, vzdělávání, regulace trhu

práce a přerozdělování bohatství prostřednictvím fiskálních politik.

Sdělení rovněž připouští, že v rámci EU existují velké rozdíly. Například Litva, Lotyšsko a Irsko věnuje mezi 14 a 15 % HDP na oblast sociálního zabezpečení; ve Velké Británii a Belgii je to 27 %, zatímco ve Francii a Švédsku 30 %. Úroveň důchodů se také značně liší, např. v Irsku, Velké Británii a Belgii je to mezi 31 a 37 % průměrného výdělků, v Rakousku, Finsku, Maďarsku, Itálii, Lucembursku, Portugalsku a Španělsku je to více než 70 %.

Sdělení nicméně dospělo k závěru, že i přes tuto různorodost, každý z těchto systémů má specificky evropské vlastnosti:

- národní hospodářské a sociální politiky jsou založeny na společných hodnotách, jako jsou solidarita a soudržnost, rovné příležitosti, boj proti všem formám diskriminace, adekvátní zdravotní a bezpečnostní předpisy na pracovišti, všeobecný přístup ke vzdělání a zdravotní péči, kvalita života, kvalita práce, udržitelný rozvoj a zapojení občanské společnosti. Tyto hodnoty ukazují, že Evropa se rozhodla pro sociálně tržní hospodářství,
- veřejný sektor má tendenci hrát velkou roli při organizování a financování národních systémů. V roce 2005 členské státy EU věnovaly v průměru 27 % jejich HDP na veřejné výdaje na sociální ochranu, ve srovnání s 15 % v USA a 17 % v Japonsku,
- vnitrostátní systémy jsou podle EK založeny na silném „evropském rozměru“, to znamená, že národní systémy jsou posíleny politikami vytvořenými na evropské úrovni,
- existuje silná tradice sociálního dialogu a spolupráce mezi vládami, průmyslem a odbory, i když konkrétní dialog se v jednotlivých členských státech značně liší,
- zpráva Pracovní vztahy v Evropě 2010, zveřejněná Generálním ředitelstvím pro zaměstnanost, sociální věci a sociální začleňování Evropské komise (2013), upozorňuje na skutečnost, že průmyslové vztahy na evropské, národní, mezioborové, odvětvové a firemní úrovni jsou pro stabilitu zásadní. Podle této zprávy se ESM vyznačuje mimo jiné vysokou úrovní pokrytí kolektivních smluv.

Charakteristika ESM

ESM (či také „sociální stát“ nebo „sociálně tržní hospodářství“), může být podle autora vnímán jako západoevropská historická snaha zavést systém rovných příležitostí s ekonomickým růstem. ESM se opírá o následující:

- vysoce rozvinutý, veřejně financovaný systém sociálního zabezpečení, který

poskytuje občanům široké pokrytí jejich hlavních rizik a potřeb,

- relativně vysoké daňové zatížení (v souladu s vyšší úrovní veřejných výdajů), se širokým základem progresivního zdanění příjmů a vlastnictví,
- větší sociální soudržnost a spravedlnost v rozdělení příjmů v důsledku kombinovaných redistribučních účinků obou výše uvedených bodů,
- vysoká hladina relativně vysoce kvalitních pracovních míst (z hlediska důstojných pracovních podmínek a vytváření přidané hodnoty), s úsilím o znovuzavedení ochrany osob trpících vyloučením ze systému sociálního a pracovního trhu, a zaměstnanost ve veřejném sektoru,
- intervence k regulacím základních trhů, zejména trhu práce, v tomto případě zaměřené na ochranu zaměstnanců jako teoreticky nejslabšího článku na trhu práce,
- průběžné konzultace či dialog mezi sociálními aktéry, což má za následek vytváření dohod o podmínkách zaměstnávání a orientace zásahů veřejného sektoru, a vysoký stupeň krytí kolektivního vyjednávání.

Závěry

Ze studie lze dovést následující závěry. Z koncepčního hlediska lze ESM charakterizovat jako historický pokus zavést v západní Evropě systém rovných příležitostí s ekonomickým růstem založeným na těchto prvcích:

- vysoce rozvinutý veřejně financovaný systém sociální ochrany,
- relativně vysoké daňové zatížení se složkou progresivního zdanění,
- vysoká úroveň sociální soudržnosti a spravedlnosti v rozdělování příjmů,
- vysoká hladina relativně kvalitních pracovních míst,
- regulační zásahy na hlavních trzích (především pracovním trhu), a
- pokračující sociální dialog mezi všemi sociálními aktéry.

Porovnáme-li situaci v zemích západní Evropy na jedné straně a ostatními vyspělými zeměmi na straně druhé, zjistíme, že existence všech šesti charakteristických je zřetelně větší v zemích západní Evropy než u hlavních mimoevropských vyspělých zemí.

Daňová zátěž v Evropě (především v její střední části a skandinávských zemích) je výrazně vyšší než ve zbytku OECD. V západní Evropě (především v její střední části a skandinávských zemích) je příjem nižší než v mimoevropských vyspělých zemích. Mezi evropskými a mimoevropskými zeměmi OECD nejsou žádné významné rozdíly s ohledem na jejich kapacitu generování velkého množství kvalitních pracovních míst, ale rozdíl pracovní doby a mzdy jsou obvykle nižší v západní Evro-

pě. I když nedávné deregulace trhu práce v několika evropských zemích přinesl nastavení odstupného blíže k systému nastavenému v USA, přetrvávají v západní Evropě pozitivní rozdíly, pokud jde o ochranu zaměstnanců, i když v nižší a méně konkrétní míře než dříve. V západní Evropě byl tradičně sociální dialog mnohem rozšířenější, a dokonce i nyní jsou zaměstnanci mnohem častěji členy odborových organizací, které se účastní kolektivního vyjednávání, než v jiných vyspělých ekonomikách.

I tak existují velké rozdíly v západní Evropě s ohledem na prvky, které tvoří ESM. V případě EU se v regulaci sociálních otázek postupným rozšiřováním výrazně zvýšil stupeň heterogenity. Propast mezi tranzitivními ekonomikami EU a jižními státy EU na straně jedné, a státy západní Evropy a skandinávskými zeměmi na straně druhé, je velmi široká a není pozorovatelná žádná tendence k jejímu zúžení. Je ale také pravda, že zvýšená globalizace hospodářských činností, při neexistenci minimální celosvětové sociální regulace, pravděpodobně povede k sestupné konvergenci.

Autor v článku ověřil hypotézu, že pro ESM jsou splněny podmínky výhradně v západní Evropě, nebo alespoň v daleko větší míře v západní Evropě, než v jiných rozvinutých neevropských zemích či naopak v zemích EU s tranzitivní ekonomikou. Výrazný profil ESM lze tedy pozorovat v reálném životě právě pouze (nebo alespoň zejména) v zemích západní Evropy.

Novinky v knižním fondu

Duhové rodiny ve stínu státu. Situace homoparentálních rodin s malými dětmi. / Kutálková, Petra
Praha: Prague Pride, 2015. - 70 s. - ISBN 978-80-260-9143-1.

Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním - 2015. / Úlovec, Martin
Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2015. - 48 s.

Analýza profesní struktury pracovních sil a struktury absolventů z pohledu sféry vzdělávání - 2014. / Doležalová, Gabriela
Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2015. - 67 s.

Přechod absolventů středních škol na trh práce - I. etapa. Srovnání situace absolventů učebních a maturitních oborů. / Trhliková, Jana
Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2015. - 46 s.

Česká republika v mezinárodním srovnání (vybrané údaje).
Praha: Český statistický úřad, 2016. - 358 s. - ISBN 978-80-250-2687-8.

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR SOCIÁLNÍ SLUŽBY www.socialnisluzby.eu

Z obsahu květnového čísla:

- Aktuální nabídka seminářů Institutu vzdělávání APSS ČR
- Mgr. Veronika Hotová: Reportáž: Ti nejlepší byli oceněni na slavnostním vyhlášení soutěže Sestra roku 2015
- Mgr. Helena Gajdošíková: ZPSS v SR: Personálně standardy a ich zavádzenie do praxe u poskytovateľov sociálnych služieb
- Mgr. Markéta Vyšejnová: Komunikace s člověkem s mentálním znevýhodněním
- MUDr. Tereza Uhrová, Ph.D.: Parkinsonova nemoc a poruchy kontroly impulsů
- Bc. Jiří Juřena: SOPAZYL - Sociálně patologické jevy v azylovém domě, 1. díl
- Mgr. Lucie Bicková: Strašák jménem neohlášené inspekce?
- Mgr. Markéta Vaculová: Asertivita jako strategie jednání aneb Jak být v mezilidské komunikaci přímý, 2. díl
- Ing. Simona Plischke, MBA: V medikaci se dopouštíme alarmujícího množství chyb
- Mgr. Barbora Rittichová, Mgr. Veronika Lapšanská: Sterilizace není legrace aneb i defektní lidé mají právo se rozhodovat
- Mgr. Ing. Lenka Frýdková: Veřejný ochránce práv: Doporučení OSN ohledně situace osob se zdravotním postižením v České republice

Z domácího tisku

ePortál ČSSZ nabízí další možnost kontroly tzv. šedé ekonomiky.

In: Práce a sociální politika. - Roč. 13, č. 3 (2016), s. 4.: obr.

Prostřednictvím ePortálu České zprávy sociálního zabezpečení si zaměstnanci mohou zjistit, zda je jejich zaměstnavatelé přihlásili k pojistění a z jakého příjmu za ně odvedli pojistné. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/24723/Prace_socpol_03_16_web.pdf

Komparativní studie věku odchodu do důchodu v České republice. / BAKALOVÁ, Jana - BOHÁČEK, Radim - MUNICH, Daniel
Praha: Národohospodářský ústav AV ČR, v. v. i., 2015. - 60 s.: příl. - ISBN 978-80-7344-349-8.

Cílem této analýzy je identifikace rizik a možných překážek vztahujících se k rychlejšímu prodloužení zákonného a reálného věku odchodu do důchodu v České republice. Studie přináší první podrobný kvantitativní vzhled do problematiky odchodu do důchodu a věkové determinované neúčasti na trhu práce v České republice díky unikátními mezinárodně srovnatelným datům z průzkumu SHARE.

on-line publikace: http://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_6_2015_Vek_odchodu_do_duchodu/IDEA_Studie_6_2015_Vek_odchodu_do_duchodu.html

Vliv základních parametrů na výši starobního důchodu z I. pilíře.

In: Národní pojištění. - Roč. 47, č. 3 (2016), s. 11–16.: tab.

Relace průměrného starobního důchodu k průměrné nominální mzdě v letech 2010–2014. Hrubé roční výdělky v jednotlivých variantách výpočtu pro teoretické modelové výpočty. Modelový výpočet řádného starobního důchodu přiznaného v roce 2016. Individuální náhradový poměr (podíl výše důchodu k čisté nebo k hrubé předdůchodové mzdě).

Procesy posuzování zdravotního stavu v sociální oblasti.

In: Práce a mzda. - Roč. 64, č. 3 (2016), s. 24–28. Přehled procesně právní úpravy. Kompetence

lékařské posudkové služby. Organizace posuzování zdravotního stavu. Základní procesní pravidla. Zjišťovací lékařská prohlídka. Kontrolní lékařská prohlídka.

Kdyby neproběhla reforma, tak bychom fond nezřizovali: finanční pomoc na úrovni obcí jako reakce na sociální reformu. Proměny obcí jako lokálních sociálních systémů. / HEJZLAROVÁ, Eva M. - KOTRUSOVÁ, Miriam
In: Sociální práce/Sociální práca. - Roč. 16, č. 2 (2016), s. 5–21.: tab., -lit.

Empiricky laděný článek využívá data z dotazníkových šetření (2011–2015) ve 227 českých municipalitách, ze kterých vyplývá, že asi 14 % českých obcí s rozšířenou působností poskytuje svým občanům finanční podporu, a to mimo rámec pomoci v hmotné nouzi. Na základě studia dokumentů a rozhovorů se autoři snaží porozumět tomu, proč obce tzv. přímou finanční pomoc zavedly a demonstrovají tak koncept tzv. lokálního sociálního systému a historický vývoj vztahu mezi národním a lokálním sociálním systémem.

Specifika systému poskytování péče o osoby s demencí a jinými specifickými potřebami v České republice a ve Švýcarsku. / HOLMEROVÁ, Iva - HORECKÝ, Jiří - HANUŠ, Petr
Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2016. - 54 s. - ISBN 978-80-906320-2-8.

Pro růst kvality a hledání inovací je vždy dobré, pokud se může daná služba nebo systém porovnat s obdobnou službou nebo systémem. Zástupcům poskytovatelů sociálních služeb v České republice tento benefit již několik let přináší spolupráce s partnery ze švýcarské organizace CURAVIVA Schweiz. Demence v EU, České republice a ve Švýcarsku. Osoby žijící s demencí z pohledu sociálních služeb v ČR. Sociální práce na obcích. Systém poskytování sociálních služeb v České republice a osoby žijící s demencí. Kvalita poskytování sociálních služeb v ČR. Druhy sociálních služeb vhodné pro péči o osoby trpící demencí. Demografické změny a národní plány ve Švýcarsku. Národní strategie demence. Národní strategie paliativní péče. Vývoj řešení problematiky péče o osoby s demencí v ČR.

Srovnání českého Návrhu koncepce řešení problematiky Alzheimerovy choroby a obdobných onemocnění v ČR a švýcarské Národní strategie demence 2014–2017. Formy bydlení a péče ve Švýcarsku. Zkušenosti z návštěv zařízení a institucí. Příklady dobré praxe ze Švýcarska.

Dostupné 28.4.16 z: http://www.horecky.cz/images/1452152350_studie-svycarsko-hanus-holmerova-horecky-pracovni.pdf

Ze zahraničního tisku

Labour divisions and the emergence of dual welfare systems.[Rozdělení práce a vznik duálních systémů sociální péče.] / OUDE NIJHUIS, Dennie

In: Journal of European Social Policy. - Roč. 26, č. 1 (2016), s. 66–79.: -lit.

Význam expanze redistributivního sociálního státu pro poválečný vznik tzv. duálních systémů sociálního zabezpečení. Poválečný vývoj a vznik „sociálního rozdělení blahobytu“ ve Spojeném království.

Overview of Recent Cases before the Court of Justice of the European Union (July-December 2015).[Přehled posledních případů projednávaných před Soudním dvorem Evropské unie (červenec-prosinec 2015).] / VAN DER MEI, Anne Pieter

In: European Journal of Social Security. - Roč. 18, č. 1 (2016), s. 74–84.: -lit.

Projednávané případy se týkaly problematiky přístupu ekonomicky neaktivních občanů EU k sociálním dávkám, přenositelnosti dávek, problematiky rodinných přídatků a koordinace mezi systémy EU a systémů na národní úrovni.

Trust and health in Eastern Europe: Concepts of a new society.[Důvěra a zdraví ve východní Evropě: Koncepce nové společnosti.] / CARLSON, Per

In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 25, č. 1 (2016), s. 69–77.: obr., tab., -lit.

Cílem této studie bylo analyzovat, do jaké míry důvěra a ekonomické okolnosti ovlivňují vlastní hodnocení zdraví v Polsku, Estonsku a Rusku a zda lze těmito faktory vysvětlit zdravotní rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ijsw.12165>

Pension policy design changes in EU countries since the mid-1990s.[Změny důchodové politiky v zemích EU od poloviny 90. let.] / GRECH, Aaron George

In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 24, č. 3 (2015), s. 296–304.: tab., -lit.

Článek shrnuje proces důchodových reforem v zemích EU se zaměřením na tyto politické cíle: optimalizace efektivity zmírnění chudoby, úloha státu při vyrovnávání příjmů v průběhu životních cyklů, rovnováha příspěvků a dávek, úprava systému v reakci na demografické, ekonomické a sociální změny, dlouhodobý charakter reformy.

Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ijsw.12138>

The economic situation and the extent of risk of social exclusion in households with elderly and pre-pension age persons

The article contains the most important findings on the economic situation and consequent risk of social exclusion, gathered by means of empirical research, involving elderly and pre-pension age persons living in municipalities with fewer than 5,000 inhabitants. The empirical research contained selected questions aimed at revealing the non-economic risk of social exclusion and mapped the range of services used by respondents and the most important factors which influence their interest in taking advantage of the various services. The empirical research also focused on a range of other issues related to the social environment, social relationships, lifestyle preferences, use of information technology, etc. of this group. Based on the topics studied in the empirical investigation, the article devotes attention to findings regarding the economic situation of the respondents and their households and to an assessment of the extent of the risk of social exclusion of the monitored group of people specifically in relation to these questions.

Key words: senior, household, social exclusion, income, economic situation

The role of special pension schemes in current pension systems

The article examines the situation of the universal pension system in relation to the labour market, demographic changes, quality of life and the existence of special pension schemes with respect to the health and social situation of employees. It further addresses links between universal pension systems and various special pension schemes in terms of their assessment and socio-political significance. The current situation in the Czech mining industry serves as an example. The article also reveals the possible role of the QALY and DALY indicators with respect to the research issue. The article works on the principle that the universal pension system acts as the basic pension scheme variant available to all employees (citizens of the state) and that special pension schemes act as a supplement within the system.

Key words: universal pension system, special pension system, quality of life, pension, QALY

Housing and housing policy in Prague and the Czech Republic in the context of demographic change

On 28 January 2016, the Prague Institute of Planning and Development and the Institute for Dignified Ageing, Diakonie CCE held a seminar entitled "Housing and housing policy in Prague and the Czech Republic in the context of demographic change". The seminar was attended by representatives of the organising institutions, representatives of the Ministry of Labour and Social Affairs and the Ministry for Regional Development and other experts specialising in this issue. The seminar focused, among other things, on housing issues in the context of the ongoing updating of the Strategic Plan for the City of Prague. The seminar enjoyed considerable interest from the professional public, government administrators and other participants.

Key words: housing, demographic changes, ageing

The social situation in the Czech Republic from the viewpoint of Caritas Cares

Caritas Europa regularly calls on its member organisations to reflect developments in social policy at the national and European levels and subsequently applies the valuable insight provided by such grassroots organisations. In 2015 the result of the latest such assessment consisted of the completion of a report called Caritas Cares. In its conclusions, it appeals for specific changes which it considers would bring about an improvement in terms of the current social situation in the areas of poverty and social exclusion. A similar report published by Caritas Europa as early as in 2014 was more focused on the so-called "European Semester" and its Strategy for 2020. The results from all the various European states are available in the Caritas Cares Report 2015 which was issued in March 2016.

Key words: social exclusion, poverty, social policy

The "Peaceful Dying" conference

The Czech Association of Social Services has joined a project entitled "The Development of Geriatric and Palliative Care in Residential Social Services" financed from the Implementation of Swiss-Czech Cooperation Programme. The main objective of the project consists of the introduction of palliative care to residential social services in such a way that those receiving care are allowed a dignified departure from life in an environment to which they are accustomed and where they have already lived for several years. Cooperation with Swiss partners has provided a number of new insights into Swiss best practice in this area and the sophisticated palliative care system available in Switzerland. One of the various events which took place under the auspices of the project consisted of a conference entitled "Peaceful dying" which took place on 4 May 2016 in Liberec with the participation of Swiss palliative care experts.

Key words: palliative care, Switzerland, conference

From the Czech Gender Expert Chamber (GEC CR) membership meeting in Brno

On 18 March 2016, a membership meeting of the Czech Gender Expert Chamber was held at the Office of the Ombudsman in Brno. The Gender Expert Chamber is a professional association bringing together experts in the field of gender equality. The aim of the GEC is to integrate a gender perspective into various areas of both the public and private sectors with the help of highly qualified experts and specialists.

Key words: gender equality, gender perspective

The "Time, family and generations" conference on family policy

On 2 May 2016 the Senate of the Czech Parliament held a conference on family policy. The topic of this, the fifteenth annual conference, was focused on the various points of intersection of generations from the viewpoint of family policy, i.e. the places, situations and moments at which generations meet and at which they enrich the lives of and provide assistance for each other and, in particular, on what these important intersections signify for wider society.

Key words: generations, family policy

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předemných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblasti práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt

Karlovo nám. 1359/1, 128 00 Praha 2, Czech Republic, tel. +420 211 152 711, <http://www.vupsv.cz>

FÓRUM sociální politiky

